

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK :
SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC

1936 február hó

V. évf. 2. szám

KOVACS ENDRE: Politika és irodalom	65
VETŐ GYÖRGY: Hét nehéz, féjdalmas év után (elbeszélés)	68
URBAN ESZTER versei	73, 100
THURY LAJOS: Megöregszünk (elbeszélés)	74
CSUKA ZOLTAN versei	84
MÁRTON ISTVAN: A gép (elbeszélés)	86
NYIRESY TICHY KÁLMÁN: Rut a művészetben (tanulmány)	88
ARATO ENDRE versei	93
BŐRCSÓK ERZSÉBET: Megélevenedik a mult (elbeszélés)	95
VIDOR IMRE: Életrajzi regények (tanulmány)	101
BENCZ BOLDIZSÁR: Aisa szerelme (elbeszélés)	107
REMÉNYI JOSZEF: Fobinson Jefferes (tanulmány)	111
KÁZMÉR ERNŐ: Uj könyvek (Móricz: Boldog ember, Márai: Egy polgár valloásai II, Tamási: Ábel Amerikában, Wass: Farkasverem, Czuczor: Menekülés, Bunin: Ijúság, szerelem, Katajev: Hajrá)	116
AMBRUS BALÁZS: Vaszary: Házasság, Lakatos: A királyné, Szép: Szere- trénn átölelni a világot, Zilahy: Fehér hajó	129
BALASSA IMRE: Mozart csodálatos élete	134
Dr STERN LAZÁR: Goetz: A német nép története	137
TISZAY ANDOR: Traven, a csavargó	140

JUGOSZLAVIÁBAN

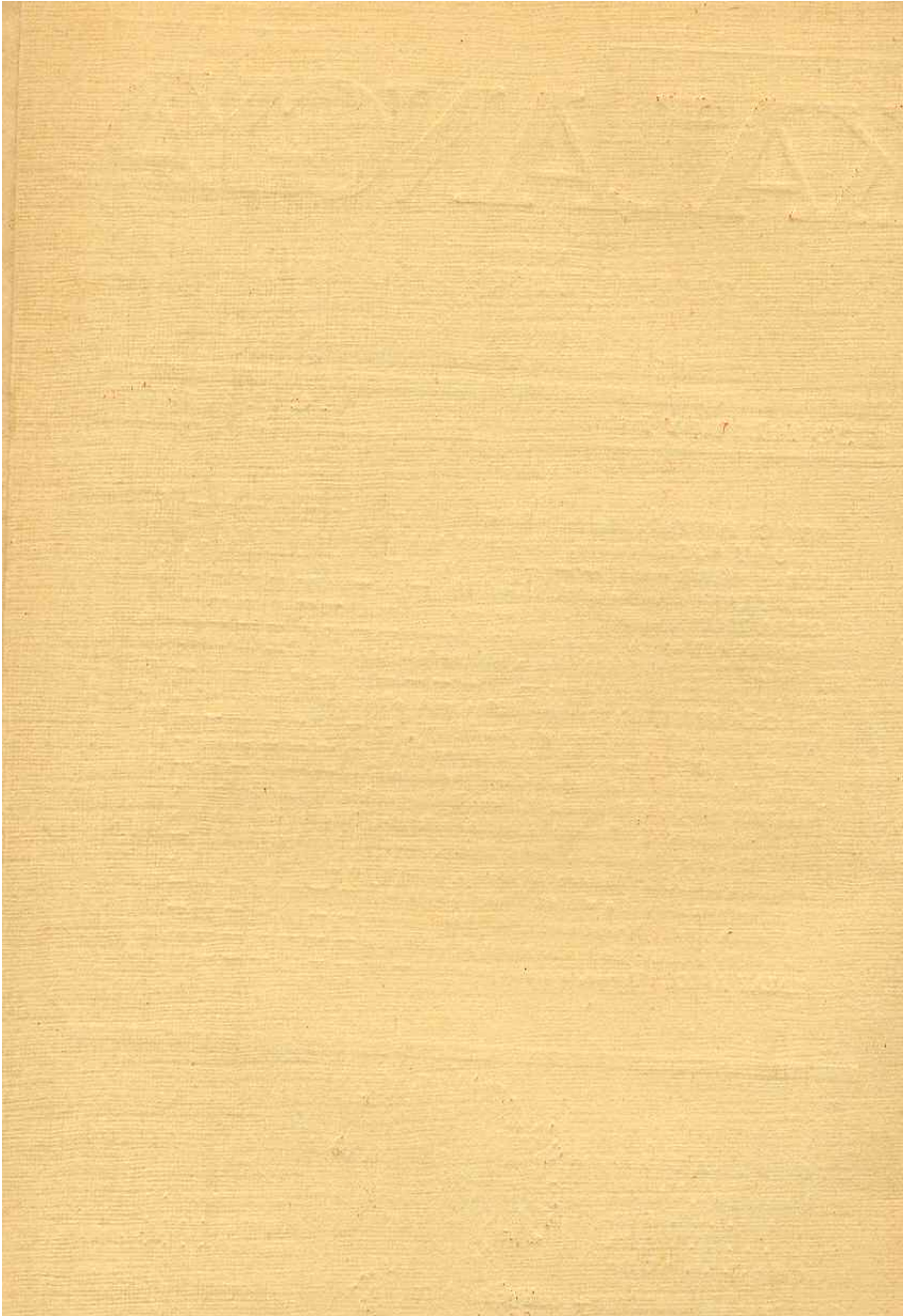
Egyes szám ára . . . 15 Din.
Negyed évre . . . . 45 Din.
Félévre . . . . . 90 Din.
Egész évre . . . . 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . 2 Pengő
Negyed évre . . . 6 Pengő
Félévre . . . . . 12 Pengő
Egész évre . . . . 24 Pengő

Cena: Za celu godinu D. 180—, pola godine D. 90—, a meseca D. 45— Pojed. broj D 15—

Kovács Endre:

Politika és irodalom

Babits Mihály írta le valamikor egy tanulmánykötetében ezt a mondatot: „Az iránymű nem művészet“. Ez az ítélet, melynek igazsága ellen Szabó Dezső nagy hévvel üzent hadat, egyképpen jellemző Babitsra s arra a művészi irányzatra, melyet a költő képvisel. Ez az irány, melyet népszerűen l'art pour l'art-izmusnak szoktak nevezni, legnemesebb hitvallójául talán Wilde Oszkárt tarthatná, azt a Wilde Oszkárt, aki egy szépségre szomjazó modern pogány lelkesedésével hirdette: a művészet pusztán a zseni dolga, független minden moráltól, de egyttal az élettől is. Ez a Wilde Oszkár egyébként cáfolt rá a sajátmaga hirdette tételekre, amikor megalkudva a korabeli francia izléssel, gyártotta szindarabjait, köztük a ma is népszerű Lady Windermere legyezőjét. Az irodalmi tendencia hívei ezzel kapcsolatban szívesen beszélnek a független művészet csődjéről. Bizonyos, hogy a világirodalom folyamán nagyon kevés olyan mesterművel találkozunk, melyből tökéletesen hiányozna a társadalmi célzatosság, tehát a tendencia. Az ókori Aristophanestól, aki darabjában olyan igazságtalanul támadta meg Sokratést s Sokrates személyében az egész filozófiát egész a mai modern orosz és európai irókig, vagy ha tetszik, amerikaiakig, a társadalmi tendencia mindenkor bőséges helyet kért az irodalomban, ami olyan tény, amivel a legszélsőbb larpurlartisták is kénytelenek számolni.

Szüksítünk meg a kérdést, kérdezzük azt, jogos-e a politika az irodalomban? Ne gondoljunk azonban arra a vulgárisabb értelemben vett politikára, melynek jellege és célzata ugyszólván egyik napról a másikra változik s amelynek alakulásáról a napilapok bő hasábjában számolnak be egy-egy népszövetségi konferencia alkalmából. Vegyük a politikát úgy, mint egy világnézeti meggyőződést, melynek hevét a költő vérmérséklete és egyéni hajlamai szabják meg és ebben az értelemben kutassuk az író és a politika viszonyát. Manapság, amikor a nemzetek és államférfiak politikája éppen a politika nagy térhódítása miatt sokat vesztett nimbuszából, könnyedén szokás elintézni az irodalomban megnyilvánuló politikát. Pedig egyáltalában nem lehetne azt állítani, hogy Európa szellemi kiválóságai nagyon tartózkodnának politikai nézeteik kinyilvánításáról. Egy B. Shaw, egy Romain Rolland, H. G. Wells, André Gide időközönként hullámszába hozzák a kedélyeket

politikai nézeteivel. Minduntalan állásfoglalások történnék, manifesztumok íródnak és a kíváncsi olvasó nem egyszer tanuja lehet annak a roppant átalakulásnak, melyen írója az események a történelem hatása alatt keresztül megy. A francia olvasóközönség például tanuja lehetett annak, amint André Gide az evangéliumtól néhány év leforgása alatt eljutott — a kommunizmusig. Ennek az írónak, akit sokan a mai francia irodalom legkiválóbbjának tartanak, majd minden műve polémia. Egy másik kiváló francia prózairó, Drieux La Rochelle, még csodálatosabb utat futott be: 1914-ben sportból, verekedési szenvedélyből elmegy a háboruba. Nietzsche hatása alatt megsodálja a német erőt, kiábrándul a háborúból s utána a sportban keres feledést: a sport emberségesebb dolog. Itt sem marad soká, kommunista lett. Ebből is kiábrándul s a másik ellentét iránti ellenszenvét is kinyilatkoztatja, „Genf vagy Moszkva“ c. munkájában elítéli a hazafiuságot.

De nemcsak a jelen irodalma mutat fel hasonló jelenségeket. Sőt néha éppen olyan személyeknél találkozunk a politikum fellépésével, akiknek egész eddigi munkássága ellene szól minden társadalmi kritikai értéknek. Hinné-e valaki, hogy az a Dante, aki ifju korában a Vita novát írta, későbbi korban politikai támadó verseket ír? Vagy Chénierről, aki eleinte mint melankólikus, erotikus és filozófikus költő jelentkezett, ki tételezte volna fel a későbbi „Jambes“ politikai hitvallását? Rousard, aki eleinte ugyancsak melankólikus és elégikus költeményekkel indult, később pártköltővé vált. Az a Rousard, aki a francia reneszánsz költészet atyja, az antik költők szerelmese, aki francia Pindaros akart lenni, 1562-ben a legnagyobb meglepetésként politikai verseket jelentetett meg, melyekben a monarchia és a katolicizmus védőjeként foglal állást. Mindeme esetekben persze megvan a magyarázat, a kor sürgető politikai természete kényszerítette ezeket a költőket politikai állásfoglalásra. A jelenkor irodalmáról szólva bátran leszögezhetjük, hogy ez a korszak van legalább olyan mértékben politikai, mint azok az elmúlt korok voltak. Ma, amikor a diktatúrák divatját éljük, nem ritka a hatalmi szóval életrekelített vagy elnémitott irodalom. Ez a hatalom majdnem mindig politikai hatalmat jelent. Így történik meg az, hogy az egyik oldalon az a Maxim Gorkij, aki a forradalom utáni esztendőkből sokáig olyan makacsul védelmezte személyes és írói szabadságát, hogy egy ideig önkéntes számkivetésben élt, ma a szovjet legünnepeltebb írónagysága, a másik oldalon pedig egy Stefan Georget látunk behódolni a politikai divatnak. Egy Stefan Georget, aki valamikor lapjában, a „Blätter für die Kunst“-ban kinevetett minden népiességet. Ugy, ahogy a közéletben az érvényesülés legfontosabb kritériuma a politikai szervezethez, az irodalomban is győzött az esztétikai mérték helyett — a politikai meggyőződés mértéke. Az elmúlt években odáig jutottak a dolgok, hogy már jóformán nem is ke-

resték a tehetséget s ha valaki a pártigazolványával jelentkezett, az illető párt irodalmárai kutyakötelességüknek tartották elősegíteni az illetőt, ha még oly tehetségtelen is volt. A pártbelletrisztika, a vezércikk klisére gyártott irodalom, virágkora volt ez s örömmel kell megállapítani, hogy az irodalom berkeiben mindjobban meggyőződéssé válik ennek a lejárt irodalompolitikának az egyoldalúsága. Maga az az ország, melyben a pártkritikátlanlás talán a legtöbb engedményt tett a művészi elv rovására, a szovjet emelt védőgátakat az irodalom elsőkélyesítése ellen. Az orosz írók kiválóbbjaiban, így elsősorban Gorkijban győzött a művészi hitvallás és az új orosz irodalom vezető eszméjéül a művészi kidolgozást emelték. Ugyalátszik, mintha az irodalmat nem lehetne világnézeti csoportok klikkérekeinek szolgáltatójává tenni. A művészet, mely olyan régi, mint az emberiség, ha egy időre ellankad is, idővel kitör és szót kér. Manapság ott tartunk, hogy úgy jobb-, mint baloldali körökben, már ahol még az irodalmat egyáltalában komolyan veszik, erősen él a vágy a művészeti reneszánsz után. A nagy irodalmakban, így elsősorban a regényirodalomban, megint a nagy kísérletezések korát éljük s az írói eszközök állandó gazdagodásának vagyunk szemtanúi. (Érdemes megjegyezni, hogy nálunk éppen az a Babits Mihály, aki legutóbb is világirodalomtörténetével a tendenciamentes irodalom papjának mutatta magát, regényeivel a legnagyobb horizontot jelenti az egész új magyar irodalomban s társadalomkritikai rajzával egyáltalán nem marad azon írók háta mögött, akik magukat olyan szívesen tüntetik föl tendenciózusoknak.)

Ha igaz a régi mondás, hogy „indignativ facit versum“, úgy kétségtelen, hogy nem egy alkotás született meg az író felháborodásából, melyet a kor igazságtalanságai láttára érzett. Eötvös „Falu jegyzője“ klasszikus példa erre. S ha már felháborodásnál, indulatoknál tartunk, el kell ismernünk, hogy a politikának, mint minden egyéb életjelenségnek, joga van ahhoz, hogy indulatokat keltsen az íróban. A politika ugyanúgy lehet szimuláns, mint a szerelem vagy bármi más. Vigyázni kell azonban arra, hogy a politika ne borítsa el az író agyát és ne váljék erkölcsi igazolólevéllé „Salvus conductus“ az irodalmi siker útján. Vigyázni kell arra, hogy a politika tultengése miatt nehogy éppen az maradjon ki a művészi alkotásból, ami annak természetszerinti lényege, t. i. a művészet maga. Talán jó eszünkbe idézni Ibsen tendenciózus drámáit, melyek ugyancsak indignatióból születtek s amelyekből éppen az maradt meg a mai ember számára, ami ma a legkevésbé aktuális belőlük: a tendenciájuk.

Vető György

Hét nehéz, fájdalmas év után...

A határállomáson vártam apámat, kit már hét éve nem láttam.

A külföldről jött vonat érkezése megeléjénkitette az állomást. A jövő-menő sietésben kemény parancsszavak röpködtek, az őrszemélyzet katonás pontossággal foglalta el helyét az elkülönített kijáratnál és a vámvizsgálat helyiségeiben is kigyul-tak a villanyégők józan fehér fénnel. A vasuti vendéglő terra-szán a felszolgáló pincérek figyelő kíváncsisággal nézték a szemafor fényjátékát, amely ebben a pillanatban jelezte, hogy a pálya szabad. A forgalmi tiszt kesztyűjét gombolva állott a második vágány transzparensének fényében. Elegáns és komoly volt a kép. A szolgálat komolysága és a fiatal férfi önérzetes tartása, vonzó hatású volt. Emelte a várakozás benső szépségét.

A készenlét önérzetes biztonsága megnyugtatta a várakozók kedélyét. A hullámzó tömeg elfoglalta a helyét. Mindenki a kiválasztott helyére talált. Valósággal harmónikus rend alakult ki. A színes eleveenséget az arcok bensősége uralta most. A lelkek rátaláltak a köszöntő szókra. Az érkezők és a várakozók kapcsolata — a találkozás öröme és bánata belerajzolódott a gyönyörű nyári estébe. A felhőtlen égen a csillagok kirajzolt nyugodtsággal égtek és az ezernyi illat is egyetlen állattá oldódott fel, amint a kijáratnál elhelyezkedettek is valami egészen közeli, szinte testvéri összhangban állottak egymás mellett.

Milyen egyek is vagyunk mi emberek!

Az előbb még tiz külön nyelv küzdött a kifejezésért és most, hogy megtaláltuk a szavainkat — nem, nem volt közöttünk semmi különbség. Az a finom arcu, csupa gyermeki báj szöke leány s mellettem az éles arcával elmélyedő parasztférfi és velük szemben az a barna, kitellett, meleg asszonyiságával lélegző szép nő s a kézen fogott apró fiúcska... egy élet szavai.

Világos ablakaival berobogott a vonat.

Az én apám majd utóljára fog kijönni. Ő utána már nem jön senki. A hordár, kinek már leirtam őt, majd megkeresi a harmadik osztályon... Öreg, galambös ember. Fekete ruhában. Gyászol... A ballába müláb. Hatvanötéves korában vesztette el épségét a gyárban. Tizenöt éve már. A fekete ruhája

anyámat gyászolja, aki most nem jön el velem, mint azelőtt...

A vámvizsgálat helyiségének bezárt ajtója mögött siető örvendezés. Majd egymásután nyílik az ajtó és egybeforrn ajkak találkozásánál lassan kiürül a váróterem. Már be sem zárják az ajtót... de én hallom a kopogást... megismétlődő ütem: koccan a bot... koccan a nehéz láb...

Jön az apám!

A vonat ott áll egész messziségével a második vágányon, mint hét évvel ezelőtt. Akkor jött el utóljára az anyám. Két öreg ember jött hozzám. Komolyan állottak a vámtiszt elé, de a szemük engem keresett. És amíg a két kis vesszőkosár tartalma átesett a törvény szigorán, már a nézésük belém ölelkezett.

Kis kopp... aztán az a nehéz...

A vonat már régen üres. Átlátni az ablakain. A beboruló ég csillagai világítanak be a tulsó ablakokon, amely mögött egészen az égig felderíthetetlen sötétség van. Aztán megint az a nehéz... és egy fáradt, öreg mell nehéz sóhajával fellép a küszöbre apám. A hivatali szoba világossága most csak őt világítja. Az izmos, zömök test a falábat emeli minden erejével... így jön be, mögötte a hordár az egyik kis vesszőkosárral...

Belépett a hivatali terembe... a kopogás megszűnik. Néz az apám és én nézem őt... Egy pillanatra hivatalos szigor fogad. Felemelt, tiltó kéz és kemény, megállást parancsoló szó.

— Az apám, — mondom egyszerűen, apámnak érthetetlen nyelven. És amikor látja, hogy a tiltó kéz megenyhül s a hivatalos arcokon nyoma sincs a szigornak, szabad kezével megemeli fekete sapkáját és mintha ő is tudna a hivatal nyelvén, megérintő egyszerűen mondja ő is:

— A fiam.

A vámtiszt int a hordárnak: mehet!

S a kis vesszőkosár megindul felém. Nincs abban semmi tilos. Tudja már a vámtiszt is. Érző. A hét fájdalmas év jött el benne. S amint átveszem egész súlyával, visszanezek a második vágányon álló vonat világos ablakaira... egy csillag világít át a tulsó oldalról, a felmérhetetlen sötétségen át... nem! Kettő... mint két bánkódó szem a fekete csipkekendővel szépülő galambfehér homlok alól...

— Egyedül jöttem csak... fiam... — mondja apám.

Apám az udvar egyetlen fája alatt üldögél. Mint mindig, ha látogatába jött hozzám. Már kora reggel kiült a lombjätvesztő diófa alá és olvasgatott, míg csak bírta a betűk fekete sorát követni a két fáradt, hosszú munkában elhasznált mélybarna szem. A nyolcvanadik éve köszöntött rá. Nyolcvan év nagy idő egy életben. Feltárja az élet minden szépségét és megpróbáltatását.

Munkámból feltekintve, az ablakon át nézem apámat...

Egy csendes, békés korszak igénytelen munkása volt, amikor nagy események, nagy élmények: történelmi változások alig voltak az idő forgásában. S amennyiben voltak is, azok távol estek tőle, ki a gyárban kora reggeltől késő estig serényen furt-faragott azzal a biztos s mitől se megzavarható tudatban, hogy ez az ő élete. De nemcsak a gyárban, odahaza is folyton dolgozott. Elpusztíthatatlan szorgalma egy jó ember felelőssége volt családjával szemben, kinek kenyérről gondoskodott. Ebben a szorgalomban ő nem látott semmi rendkívülit. Természetes és józan volt a szorgalma. Amint nőtt a család, egyre kitartóbb lett. Több kenyérről gondoskodott. Nem gondolt ő semmi eszményire. Akkor sem, amikor mindig tökéletesebb munkát akart adni.

Egyszer tanuja voltam egyik munkája átadásának.

A rendelő pontos utánméréseket végzett és bár megállapította, hogy semmi pontatlanság nem történt, mégis valami hiányfélélt érzett ki a kész munkából. Apám szóltanul és szerényen követte az utánméréseket. Komolyan, de világos öntudattal nézte a rajzot, melynek méretei pontosan voltak visszaadva a kész munka bonyolult szerkezetében.

— Nos, mester? — türelmetlenkedett a rendelő.

Apám minden izgalom nélkül felelte:

— A munka jó. — S azzal az egyik állványról a kész munka egy kisebb modelljét emelte le.

A rendelőnek felcsillant a szeme:

— Ez az! Így kellett volna!

— Nem, — mondta apám. — Ez nem jó. Tessék a szerkezet működését kipróbálni.

A rendelő szinte megvető mozdulattal kapcsolta szét a kis gép zárját.

A szerkezet emelő indulása azonban csak egy pillanatig tartott s ahol a két redőnynek egymás mögé kellett volna felhúzódni, ott kibogozhatatlan torlódás támadt.

— S most tessék az igazi modellt megindítani, — szólt apám a legkisebb sértődés nélkül.

Egy pillanat s a rendelő is meggyőződött apám igazáról.

— De hogyan?! — kiáltott fel a rendelő.

— A kis modell az előirt anyagból készült, amelynek ellenállása nem megfelelő. Tetszik látni: ez itt... — s sulyos kezét rátette a világosan működő szerkezetre. 'Ez itt: ellenállóbb minőség!

— De hiszen ez így drágább!

— Ez még nem, — mosolygott apám, — majd csak a következők. De azok használhatósága pótolni fogja az anyag érték-különbségét.

Én már akkor iskolába jártam s megértettem az anyagok benső tulajdonságait. Tudtam, hogy nincs két egyminőségű anyag a világon. Az erőkre másképp felel minden anyag, mert

mindegyiknek más és más: az élete. Vannak ellenállóbbak és kevésbé ellenállók... Tudtam, hogy a fejlődés különböző fokain dől el a formálódás, amikor egyes anyagok életet cserélnek... S most apám egyszerű, magyarázat nélkül is világos tetteiből sugárzó értelem villant ki: az anyagoknak más és más rendeltetésük és elcserélhetetlen helyük van... és ez az ő nagy harmóniájuk... ami ime, most kicsendült az ő munkájából!

Nem a csodálkozás ösztönszerű szeretetével néztem apámról, kétszeresen kitartó és igazáért áldozatot hozó munkájára... amint ott állott zöld munkáskötényével, alacsony, vállas alakjával, nem finom és mégis kifejező arcával, melyen az egyes vonalak eltorzult, erőlködéstől és megpróbáltatástól sujtottak voltak... maga is olyan volt, mint aki elcserélhetetlenül cselekszik...

Nem kerestem a cselekedetében semmi rendkívülit, bár tudtam, hogy most egészen rendkívüli cselekedet tanuja voltam... Az apám tudta: a helyét!

Ettől kezdve az érintkezésünk különösen bizalmas lett. Érzelmi vonatkozása nem volt beszélgetéseinknek. Én az ő munkáját figyeltem, ő tanulmányaim iránt érdeklődött. És az volt kimondatlanul is az érzésünk, hogy így egy helyesebb uton járunk. Mindig közvetlenek és megértők voltunk egymás iránt. Mint akinek nincs semmi ellentéte, csak közös, nagy, egybefoglaló célja!

S csak mikor a háboru szele bucsuszóra sodort engem, akkor mondtam neki:

— Apám, az élet megölelt engem!

— Engem is, fiam, — mondta és kezét fogott velem.

A világválság után csak levélben, majd rövid kis látogatásokban találkoztunk. Apám és anyám el-eljöttek hozzám. Közben nagyon megöregedtek. Csendesszavu, apró kis öregek lettek. Egy ölelés, egy-egy apró szó és mély, alig lélegző hallgatás volt a látogatásuk. De ez is egész dolog volt. Benne voltak ők, akik életet adtak s akik megbecsülték ezt az életet... s én megremegő szavuk alján éreztem, hogy mi se változott az életünkben.

Mikor utoljára jöttek el együtt, apám egy meleg pillanat után így szólt:

— Anyád most jött el utoljára, fiam!

Megrendülten hallgattam szavát, ezt a nyugodt, mindig igaz, komoly hangot, ami fájdalmas sejtéseimet most leszögezte, ami csak akkor zendült meg, ha mondanivalója volt.

— Ne ijedj meg és készülj el rája!

Aztán nem beszéltünk erről többé. Tudtuk és hallgattunk. Mindegyikünk a maga fájdalmával maradt, ami lezárt ajkunk mögé ivódott.

És anyám nem jött el többé...

Hét év telt el azóta. Hét nehéz, fájdalmas év. Levelemben így irtam apámnak: és csókolom őt... nekem él...

Apám jósága és igaz érzése felelt:

— Mióta eltemettem... így telnek napjaim...

Ujabb látogatásról azonban nem tett említést. De egy héttel ezelőtt frissshangu levele jött: szerdán este érkezem... kézen van már utlevél és minden szükséges. És eljött... ott ül a lombjátvesztő díófa alatt és olvasgat. Hajadon fővel, mindig ünneplő fekete ruhában. Egyik kezében fehér zsebkendő, amivel néha-néha mintha homlokát törölné meg... másik kezében a könyv... Olvas... olvas... aztán fel-felnéz... körülnéz a nyári izzásban porosodó udvaron... Sűrű fehér hajára rásüt a a ritkás lombon áttörő nap... majd egy-egy remegő lomb árnyékba takarja...

Abbahagyom a munkát és kimegyek hozzá.

Beszélgetünk rokonokról, ismerősökről. Csak őrá nem, anyámról. Kerülöm a fájdalmas sebet. Majd akkor, ha apám bucsuzik... akkor majd megmondom neki... A magam körülményeiről is előhozakodom. Azzal az érdeklődéssel hallgat, amivel régen. Helyesel és itt-ott tanáccsal lát el. És felszenvedő meleggel érzem: a régi... mi sem változott meg benne... Később, minden él nélkül szól: van egy kis megtakarított pénzem... nem, nem gondolok semmi rosszra... de ha szükséged lenne rá...

S amint így beszélgetünk, egyszer csak hallom, megnyílik a kapuajtó. Háttal állottam a kapu felé, de mintha csak látnám, mi történik mögöttem...

Apám arca megvonaglott... egy pillanatig ugylátszott, hogy a kedves, öreg arc elmerül egy mély árnyékban... de aztán nagy barna szemei feltisztultak... újra a régi komoly szemekkel néz... csak mintha egy árnyalattal most több lenne benne a látása...

Megfordulok...

Egy asszony állott előttünk! Nem, nem az arc, a szivbe ivódott arc tökéletes hasonmása volt a csodálatos... hanem az, hogy a ruha is és a fekete csipkekendő is ugyanaz volt a tündöklő fehér haj fölött...

És a hang!...

— Szegény, öreg férjem... rokkant iparos... szégyellem... de...

A könyörgő, szenvedő hang annyira valódi volt, annyira élő és fájdalma olyan meggyőző volt, hogy a zsebembe nyultam és amit ott találtam — két dinárt a felém reszkető tenyérbe ejtettem...

Egy halvány mosoly a hervadt, finom vonalú ajkak körül... ó, ismertem és ezerszer megsirattam ezt a mosolyt — és az asszony a két dinárral, ajkán ezzel az ismert mosollyal ránk nézett...

— Köszönöm!...

És elment. Halkan téve be maga után az ajtót... mint amikor nagyon, nagyon boldog volt...

Apám tért először magához:

— Fiam, siess utána!... Hívd vissza!

Az árnyékbaeső kilincsen még érződött a keze puha érintése, de bár alig hogy kilépett az uccára — nem volt sehol!

Mire apámhoz visszatértem, a régi nézés volt szememben, csak az a meleg árnyalat volt tisztább, ami a kapu nyílásával lobbant fel...

— Ő volt... — suttofta. — Ő volt...

És most már én is tudtam, hogy az apám ezért jött el hét nehéz, fájdalmas év után...

Nem tudlak követni

Szavakat mondasz: nem tőlem tanultad;
dalokat tudsz: és nem az én zeném.

Tudom: ez már így lesz, már leszakadsz rólam.
Látom titkok köde aranylik körülted.
Különös távoli játékokat játszol.
Már anyád szavánál otthonosabb néked
Meseország kertje.

Ismerősöd minden virága és fája,
oly biztosan járod ezer mohos utját,
hogy szédülő fejjel és támolygó lábbal
nem tudlak követni.

Mert ott más a neve mindennek, mint hittem.
És ha aztán megtérsz egy anyai csókra:
ismeretlen szellők idegen illatot
loptak a hajadba,
idegen kerteből szakitott virágod
csodálkozva nézem,
s a kicsiny kezekben hozott drágakövet
én — kavicsnak látom.

Szavakat mondasz: nem tőlem tanultad;
dalokat tudsz: és nem az én zeném.
Ma rádöbentem furcsa rémülettel,
hogy nem vagy már egészen az enyém.

URBÁN ESZTER

Thury Lajos

Megöregszünk

A portás jelentette, hogy az autó kinn áll a szálloda előtt, végleges megállapodást nem kötött a soffőrrel, a főmérnök ur tetszése szerint intézkedhet. A maga részéről az a véleménye, hogy az eső nem tarthat soká, de természetesen nem tudni biztosat. Egy fokkal még a szokottnál is előzékenyebb volt, a sajnálkozás és elítélés hangján beszélt az időjárásról, mentegetőzött, mintha felelősnek érezné magát. Méltóztassék elhinni, évenként legföljebb három-négy borus napunk van, esni pedig jóformán sohasem szokott. És épen ma, igazán kellemetlen véletlen. Nagyon sajnálom. A főmérnök röviden felelt, hogy jó, köszönöm szépen, azután kilépett a szálloda elé és körülnézett.

A helyzet elég vigasztalannak látszott. A Vezuv fölött sűrű felhők gomolyogtak, Itália kék egéből egy tenyérnyi sem látszott. A várost sűrűn, álmosan szitáló, őszi jellegű eső áztatta, a tengert heves szélrohamok söpörték végig, fehér tarajos hullámok érkeztek a partra és zugva csapkodták a köveket. A főmérnök türelmetlen pillantással mindezt tudomásul vette, azután intett. Mindegy. Elindulok. A soffőr, aki a kocsija mellett szorongva várta az eredményt, nyomban felderült, nagy hangon fogadkozott, hogy nemsokára eláll az eső és gyönyörű idő lesz, azután rohant kurblizni, odaállni a kocsijával a bejárat elé. A főmérnök beszállt, jól elhelyezkedett az ülés sarkában, kalapját letette maga mellé az üres helyre, azután elindultak.

Néhány perc alatt átfutottak a városon és nekivágtak az új autó-utnak Pompeji felé. A kocsi lágyan, simán futott a betonon, a férfi jól érezte magát az egyenletesen gyors mozgás közben, az esőcseppek kopogása is inkább megnyugtató volt az autó tetején, mint bosszantó. Kissé bágyadtan, nyomott és furcsa hangulatban gondolkozott, össze-vissza járt a fejében mindenféle. A csatornatervekre gondolt, amelyeket Rómában látott, a minisztériumban, azután a vörös haju leányra, aki a szálló halljában ült és cigarettázott. Milyen nyugodtan, merészen nézett szembe vele, amikor elment mellette. A pincér sem fogadta el a borraivalót a kávéházban, azt mondja, hogy Olaszországban törvénnyel eltörölték a borraivalót. Hm, úgy látszik, mégis mozog a föld, ki hitte volna valamikor, hogy Olaszországban a pincérnek nem kell a borraivaló. Ót ezrelék

lejtés mintha mégis kevés volna, még egyszer be kell járni a terepet, amelyen a csatornát vezetni akarják. Az olyan csatorna semmit sem ér, amelyben majd csaknem áll a víz. Valamikor... Igen. De rég volt már...

Természetesen tudta, hogy nyomott és furcsa hangulata mögött a régi emlékek bujkálnak. Tele volt velük minden érzéke, minden egyéb, ami az eszében járt, egészen mellékes, jelentéktelen momentum volt mellettük. Valamikor a nászutjukon meg sem álltak Nápolyig. Margit sem akart a római muzeumokban és régi épületekben bolyongani, a napfényt, a narancsligeteket keresték. Késő este érkeztek meg Nápolyba, harmadik osztályon persze, nem a Grand Hotel-ben laktak, hanem kis penzióban, amelyet még otthon ajánlottak nekik. Késő éjszakáig a tengerparton bolyongtak, egymásba karolva persze, reggel pedig nyomban elindultak Pompejibe. Vasuton mentek, nem autón és nem ezen az uton. Az ut még akkor nem is volt meg, csak mostanában építette Mussolini, a nagy építőmester. Margit, husz esztendővel ezelőtt... A férfi óvatos mozdulattal elvette kalapját az ülésről, mint-ha helyet csinálna az emlékeiben élő Margitnak, azután fellezsent, elmosolyodott, idegesen és kesernyősen, azzal nyomban vissza is süllyedt elfogódott hangulatába. Nagyon szép volt. Az ég tiszta kék volt fölöttük, ragyogóan süttött a nap, folyékony aranyfényben uszott a világ, a tenger, a szigetek, a Vezuv és a narancsligetek. Margit karcsu volt, kék szemű és szőke, egész nap nem engedte ki a kezét az apró ujjai közül. Olyanformán képzelhette a dolgot, hogy az egész világ csupa fenyegető veszedelem, amelyek között azonban biztos támasz és menedék az újdonsült férje. Igen. Margit maga volt a báj, a poézis, a szerelem. A fiatalság volt, mind a kettőjük fiatalsága. A férfi érezte a régi elragadtatást, azt az önfeledtséget, amelyben elmerült minden, amelyben elképzelni sem lehetett semmit, ami zavarjon, bántson, kiütközzék. Csupa barátságos, rokonszenves ember állt körülöttünk, derék, kedves pincérek, rendőrök, barátságos villamoskalauzok és hordárok, csupa gyönyörű holmit láttak, Margit kis cipője orrától kezdve az utszéli fatuskóig, felségesen szép tenger és csodálatos hegyek voltak körülöttük. Néha csak egymás szemébe néztek és már fátyol borult mindenre, már megremegtek édes izgá-lomban. Margit, husz évvel ezelőtt...

Pompeji bejáratánál újabb bosszuság várta őket. Egy mogorva portás kijelentette, hogy a látogatás csak tíz órakor kezdődik, most pedig még nincs is egészen kilenc óra. Az eső állandóan, egyhanguan kopogott az autó tetején, a Vezuv fölött terjengő füstfelhő beleveszett a sötét esőfelhőkbe. A férfi nem hallgatott a soffőrrre, aki bőbeszédűen magyarázta a helyzetet, különösen hangsúlyozva, hogy ő nem tehet semmiről, nem tudott a tíz órás kapunyitásról sem, csak mogor-

ván intett. Gyerünk tovább, Sorrento felé. A kocsi egyet zökent és gurult tovább.

Esőtől csöpögő narancsfák és ázott citromligetek között haladtak. A férfi nem ügyelt rájuk, ki sem nézett a kocsiból, csak bámult maga elé, befelé néző, önmagát kutató tekintettel. Teljesen tisztában volt azzal, hogy életének minden szépsége, értelme, értéke ezekben a napokban volt meg. Azután is jött még egy és más, sok munka, amely néha szép volt, néha elcsüggesztően eredménytelen, küzdelmek, sikerek, a harmadik vasuti osztály helyett az első, valami cím, egy kevés nyugalom, némi tekintély, ami mind jólesik és fontos is, ebben a hangulatban, ebben a mérlegelésben azonban mintha mégsem jelentene semmit a szépséggel, az életnek azzal a teljességével szemben, amelyet az a néhány nap és Margit hozott. És azután, hogy mindez elmúlt, Margit is elmúlt, mi maradt az életben, ami őszintén, igazán, szépítés nélkül érdemes? Mi maradt?

Fejét hátrahajtotta a támlára, szemét lehunyta és tulfeszített érzékekkel figyelt önmagára, zavaros érzéseire. Keserű, haragos vágyódás támadt benne az elmúlt szépség után, azután arra gondolt, hogy talán már nincs is előtte semmi, ami olyan szép volna, vagy legalább az elmúltakhoz hasonlítható és mind jobban elfogta valami tompa félelem. A nők... Istenem, hiszen van elég, az a vöröshaju lány például a szálloda halljában és mennyi más, tele van velük a világ. Ellenszenvenesen merész tekintetű leány volt, a férfi tülön-tul tudta már, mit és mennyit jelent az ilyen tekintet. Milyen más volt Margit husz évvel ezelőtt. Azután egyszerre kételkedni kezdett: talán nem is a nőkben van a hiba, talán benne magában. Husz évvel ezelőtt husz évvel fiatalabb volt ő is, frissebb, üdébb és fogékonyabb. Igen, az évek mulnak, a fiatalság fogy, fogy, mindig kevesebb marad belőle; mint sűrű, sötét szürke felhő, lassan közeledik az öregség. Hiába, megöregszünk. Nem, még nem, még nem fogyott el az egész ifjúság. Még egyszer akarja a régi hangulatot, a töretlen szépséget. Még egyszer éreznie kell azt a teljes és fényes harmóniát, amelynek most, husz év után is ilyen csodálatos az emléke, még egyszer meg kell telnie azzal a ragyogással, amely átsugárzik mindenben. A boldogsággal. Banális szó, nem is igaz, vagy talán csak töredék-részében az, mégis a legjobb kifejezés. Istenem, még valamit, ami őszinte, igaz, meleg és friss érzés, ami valóban szerelem és azután? Megállani ugysem lehet, eljön szépen, minden nappal közelebb jön az alkonyat, a kialvás. Az öregség közeledik.

Végigmentek Sorrento csatakos uccáin, a kanyargós úton le a tengerpartra, a hajóállomáshoz. Hajóról Capri felé belátható ideig szó sem volt, a férfi nem is számított rá, de a hotelportás megnyugtatta Nápolyban, hogy akármikor kaphat motorcsónakot. Egy nagy motorcsónak hevert az állomás-

épület mellett a parton, a pénztáros előkerített egy matrózruhás embert, mint a motorcsónak gazdáját mutatta be és közvetítette az üzletet. A tengerész megnyugatta az Eccelencát, hogy bátran indulhatnak. Elég magas hullámok járnak a tengeren, a csónakja azonban abszolút vihartálló és az egész út csak négyszáz lira, oda és visszautazás és háromórai várakozás beleértve, míg Eccelencia megtekinti a kék barlangot. A főmérnök idegesen a szavába vágott. Jó. Induljunk. A tengerész elkomorodott, hogy miért nem kért legalább ötszáz lirát ettől a bőkezű idegentől, megint felderült arra a gondolatra, hogy a törvényesen eltiltott borralaló kérdésében majd a sarkára áll, előkerült hirtelenében egy második matrózruhás ember is, ketten nekiálltak, hogy leszedjék a csónakról a vitorlavászon takarókat és vízrebocsássák a járművet.

Míg egymást biztatgatva kurjongatva dolgoztak, a rakpart hirtelen benépesült. Megérkezett egy autóbusz, amelyből tiz-tizenkét fiatalember özönlött ki lármás kavargásban. Mind szőkék voltak és kékszeműek, sportruhás fiúk és lányok, angolul beszéltek és elkeseredetten szidták a még mindig szitalóesőt. Két perces vitát rendeztek, hogy átmenjenek-e ilyen esetben Capriba, megállapodtak abban, hogy ha már itt vannak, feltétlenül át kell menni, körülvették a matrózruhás embereket, az élükre állt egy jól megtermett, piros képű fiu, apró szótárral a kezében és összekeresett pár lehetetlenül kiejtett olasz szót, hogy a tárgyalást lefolytassa.

A beszélgetés nagyobbára gesztusokra szorítkozott. Az angol fiu a motorcsónakra mutatott, a tengerész pedig a főmérnökre, aki közönyösen, minden érdeklődés nélkül állt a közelükben, hogy hát jelenleg az övé a csónak, ő rendelkezik vele. Az angolok újabb tanácskozást tartottak, azután a pirosképű fiatalember odaállt a főmérnök elé, keresgélni kezdett szótárában. A férfi angolul szólt hozzá, elég barátságosan hangon.

— What do you want for me?

A pirosképű fiu nagyon megkönnyebbült az angol megközlítésre. Mindenekelőtt bemutatkozott, a főmérnök is eldörögte a nevét, azután a fiu sietve rátért a tárgyra.

— Uram, van egy ajánlatunk az Ön számára. Mi is szeretnénk átmenni Capriba, vigyen magával bennünket. Hely van bőven és természetesen vállaljuk a viteldij megfelelő részét.

A férfi idegenkedve nézett rá. Legszívesebben visszautasította volna, azután arra gondolt, hogy tulajdonképpen nem is egészen igazságos ez a türelmetlenség a hangos és vidám fiatalúsággal szemben és röviden felelt.

— Pénzért senkit sem szállítok, mert nem vagyok üzletember. Egyébként szívesen látom Önöket a csónakban.

A fiu elégedetlenül csóválta a fejét és a többiekhez for-

dult, akikkel zajosan megvitatták az esetet. Egyiknek-másiknak nyilván nem tetszett a szárazon közölt meghívás, végül azonban megnyugodtak és elfogadták az ajánlatot. Mire meg-egyezték, a motorcsónak is a vizen uszott már, a tengerészek elfoglalták helyüket a kormánykerék, meg a motor mellett, ők is beszálltak tehát. Egy szál ingatag deszkán át jutottak a csónakba, a lányok sokat kacagtak, a fiuk buzgón segédkeztek nekik, benn a csónakban pedig sorra bemutatkoztak a főmérnöknek és végre helyet foglaltak a körbefutó padokon. A nagy csónak félig sem telt meg velük, könnyedén ringott a haragoszöld vizen. Végre elindultak.

A sorrentoi félsziget partja alatt futott a csónak, kiemelkedő orra fehér barázdát hasított a zöld vízben. Alacsony, de gyors hullámok jöttek rájuk, oldalba kapták és megringatták a csónakot, amit a fiatalok hangos ujjongással és kacagással fogadtak. A főmérnök csöndesen, különváltan ült a padon, mellette jobbfelől a pirosképű, hosszú fiu, a másik oldalon egy leány, kicsi, vékony, szőke leány, a többiekéhez hasonló, londoni áruházban vásárolt sportkosztümben. A férfi csak annyit tudott róla, hogy Mary-nek hívják, azután megint egy hosszú, vékony, szemüveges angol fiu következett a sorban. Valamennyien londoniak voltak, kishivatalnokok, irodista-lányok egy Cook-féle társasutazás résztvevői. Nápolyban különváltak a csoportjuktól és eljöttek erre a kirándulásra, Capri-ra. Most felszabadultan élvezték a szabadságot, a pihenést, a tengert, cseppet sem törődve az esővel, amely még mindig esett egyhanguan és kellemetlenül. Az egyik lány javaslatára kórusban elénekelték egy tengerésznótát, amelyben arról volt szó, hogy a szél süvit és zeng a vitorlakötél, azután a Barcarola következett. Nagyon hamisan énekelték, sohasem volt együtt a társaság, a férfi mind nyugtalanabban figyelte őket, bosszankodott, hogy milyen vásári lármába került bele.

— Egy csöpp angol hidegvér sincs bennük, — gondolta elégedetlenül. — Hiába, a fiatalság mindenütt egyforma.

Az egyik tengerész nagy ponyvát hozott nekik és megmagyarázta, hogy bujjanak össze, vegyék a hátukra. A fiatalok kacagva fogadták és össze-vissza forgatták a ponyvát, míg végre a pirosképű fiu felállt és karját kinyújtva előre mutatott a tengerre.

— Hü!

Már a félsziget végéhez közeledtek és kinn, a nyílt vizen ugyancsak magas hullámok jártak. Feldagadtak hatalmasan, tajtékosan üzték, hajtották egymást és magasra freccsenve csapkodták a szirtfokot, amelyben a félsziget véget ért. A fiuk ujjongtak, a lányok kötelességüknek tartották, hogy egyet-kettőt sikoltssanak, a szőke leány, aki a főmérnök mellett ült, el is sápadt.

— Jaj, Istenem, — mondta és a szívére szoritotta a kezét. — Talán jobb volna visszafordulni.

A nyurga fiu, a leány másik oldalán igyekezett hősiesen viselkedni. Mindenekelőtt megfogta a leány kezét, amelyet azonban hamarosan elhúztak tőle, azután fölényesen jelentette ki:

— Ugyan. Nincs semmi baj. Nem olyan nagy hullámok ezek, csak így, a kis csónakból nézve fenyegetők.

— Tulságosan nagyok, — jegyezte meg a főmérnök önkéntelenül. A másik kettő érdeklődve ránézett és a férfi néhány rövid szóval megmagyarázta a dolgot. A csónakra nem veszedelmesek az olyan hullámok, amelyek rövidebbek, mint a csónak, de nem veszedelmesebbek a hosszabbak sem. A legrosszabb hullám az, amelynek hossza megegyezik a vizen uszó jármű hosszával. A leány megköszönte a szíveségét, azután megkérdezte még, hogy mit értett a hullámok hossza alatt és a férfi megmondta, hogy az egyik hullámhegytől a másikig terjedő távolságot. A lányon őszinte érdeklődés látszott, a férfinak jólesett, hogy fölényben van a tudásával a nyurga fiatalemberrel szemben, aki nyilvánvalóan udvarol a szőkének és mondott még egyet-mást. Hogy hát a víz tulajdonképpen nem áramlik a hullámzással, nem változtatja a helyét. Az egyes részecskék kitérnek eredeti helyükből a hullám-mozgással, azután megint visszatérnek régi helyükre. Elmondta, milyen hatalmas hullámverések működnek a tenger hullámverésében, tulajdonképpen feleslegesen végigmutogatta a sorrentoi félsziget partját és a szigeteket, beszélt a messinai tengerszorosról, a mély árokról a tenger fenekén, amelynek leszakadása a földtörténet egyik borzalmas katasztrófája volt valamikor, a földrengésekről és szökőárról, amely a nagy földrengés alkalmával előntötte Messinát. A szőke angol lány nagy, kék szeméit tágra nyitva hallgatta, míg a nyurga fiu elégedetlenül, féltékenyen dörmögött. Igen. Igen.

A fiatalok uj kardalba kezdtek, de hirtelen elkapta őket az első nagyobb hullám és oldalba vágta a csónakot, magasra felcsapott rajta és végigöntötte őket fehér tajtékkal. Hirtelen csönd lett, mindenki sietve menekült a ponyva alá. A csónak felágaskodott, valahogyan feljutott a hullám tetejére, azután lezuhant róla és dübörögve, berregve küzködött a következő hullámmal. Valamennyien előre estek, azután megint hátracsapta őket a csónak uj mozdulata az úlésre. Damned, mondta a pirosképű fiu, a lányok most már komolyan sikoltottak, a tengerészek vigyorogva figyelték őket a helyükről. Kettenhárman már veszedelmesen sápadtak voltak, az egyik fiu lecsuszott az úlésről és a földön kuporgott a lábuk előtt, kettő hangosan veszekedtek és a ponyvát rángatták, amelyből állítólag semmi sem jutott nekik.

— Angolok. Tengerész-nép, — gondolta a férfi és jókedvűen fölényesen elmosolyodott. Jól érezte magát, mulatott a nagy tengeren és a kis embereken, akik fiatalok és ime, még sem különbek nálánál. A mellette ülő lányra nézett és meglepődött. A leány is nagyon sápadt volt, a szeme sarkában egy könnycsepp ragyogott. Ő nem volt neveltséges. Megható volt. Segélytkérőn körülnézett, a baloldalán ülő nyurga legény azonban maga is összegörnyedt és igyekezett eltűnni a ponyva alatt. A leány jobbra fordult és a férfi önkéntelen mozdulattal odatette kezét a padra a leány mellé. A leány keze nyomban belesimult az övébe és belekapaszkodott görcsös szorítással. A férfi biztatóan megszorította a kis kezét, most már egészen felderülve nevetett. No lám, a kislány nála keres védelmet. Nagy gyönyörűséggel érezte a kezén át, hogy a leány gyorsan megnyugszik a szorításától, már nem remeg, mosolyog is bágyadtan. Hozzáhajolt és néhány szót sugott a fülébe. Ne féljen, kislány, nincs semmi baj. Nemsokára odaérünk a sziget alá, tizenöt-husz perc az egész, ott már csendesebb vizet kapunk. A lány köszönetet intett a szemével, azután egy nagy hullám egymásnak lökte őket. A férfi tapintatosan elhúzódott, két-három perc múlva azonban megint mellette volt a leány és nagy-nagy bizalommal, gyöngéden simult hozzá. A férfi minden idegszálában érezte a könnyű leánytest érintését, most már erősen a magáéba szorította a kezét.

— Kedves teremtés, — gondolta meghatottan és mélyen, szépen zengő bariton hangon énekelni kezdett egymagában: — Hullámzó Balaton tetején.

— Bravó, — üdvözölték a tengerészek, amikor elhallgattott. A fiatalok ketten-hárman tapsoltak, mások kacagtak, a többiek nyögdécseltek, a tengeri betegséggel küzdöttek reménytelenül. A szőke leány még jobban hozzásimult és pirosra festett szájacskáját egy csöppet nyitva felejtve figyelt reá. A nyurga fiu valósággal megsemmisült, sőhajtozva elveszett a ponyva alatt. Azután nemsokára megérkeztek Capri szigetének partjai alá és a lecsöndesedett vizen berregtek tovább a kikötő felé.

Partraszálltak, ki délcegen, ki tántorogva, ki nevetve, ki pedig még mindig nyögdécselve, a csónakos megmondta, hogy délután négy órára várja őket, legkésőbb négy órakor el kell indulni hazafelé. A főmérnök kezét fogott Maryvel, megemelte kalapját a többiek előtt és elindult lefelé egyedül.

Hamarosan kiderült, hogy a kékbarlangba nem lehet bemenni, a bárkások nem mernek elindulni az erős hullámverésben. A férfi különösebb sajnálkozás nélkül fogadta a rossz hírt. Nem baj, szentimentális és banális kék-barlang, jobb, ha nem látja az ember. Inkább vendéglőt keresett, ahol forró teát kaphat és kissé megszárihatja magát. Az eső elállt, amikor megérkeztek, de a szél még mindig süvitve fujt és kergette maga

előtt a szürke felhőket. Csak lenn valahol Nápoly fölött tisztult ki egy folton az ég és ragyogott távolról derengő kék színében. Levezelőlap- és üveggyöngyárusok rohantak elő minden kapu alól és támadtak reá, hosszú gyöngyfüzéreket lobogtatva, vendéglő azonban nem akadt sehol, csak egy kis csapszék-féle, amelyben borzalmasan izetlen teát és kökemény kekszet adtak. A férfi kedvetlenül üldögélt egy darabig a teája mellett, átázott kabátját szárítgatta, azután a cipőjével foglalkozott, amely bizony meglehetősen rossz állapotban volt. Biztos meghülés, gondolta kedvetlenül. Valamit mégis kezdeni kellett, mert a helyiség türhetetlen volt, a férfi elhatározta, hogy körülnéz a szigeten. Kiment s lassan, kényelmesen sétálva, nekiindult a hegynek. Az út kanyarogva vezetett fölfelé, narancskertek, babérfák és zöld bozótban elrejtett kis villák között, a föld sáros volt és nedves, de odafönn gyorsan tisztult az ég, az utolsó felhők oszlottak szét a semmibe, előbukkant a nap és amint forró sugarai elárasztották a nedves világot, csodálatosan sötét zöldben ragyogott a hegyoldal. Megint gyöngyárusok jöttek és megint parasztok, citrommal megrakott kosarakkal, két hátizsákos ember jött vele szemben a hegynek lefelé és egy kanyarodóval előtte turista ruhába öltözött leány sétált egyedül, lassan imbolyogva. Kétszer-háromszor éppen eltűnt az út kanyarulatában, amikor ő kibukkant a régiből, de lassan közelebb jutott hozzá, a nyomába ért, azután mellette volt és meglepetten felkiáltott:

— Miss Mary!

A leány is nagyon meglepődött, az arca úgy felragyogott, hogy az valóban hízogó volt.

— Hogy került ide egyedül? — kérdezte a férfi, melléje szegődve. A leány vonakodva felelt, hogy a többiek a fogaskerekűvel mentek fel a hegyre, ő pedig sétálni akar, azután hirtelen vállat vont és elszántan kijelentette:

— Összevesztem Róberttel. Ott hagytam őket.

— A vőlegénye? — kérdezte a férfi és már meg is bánta, hogy ilyen módon a magánügyei iránt érdeklődött. A leány elpirulva tiltakozott.

— Ugyan. Dehogy. Itt ismerkedtem meg vele a társasutazáson. Folyton a sarkamban van, unom már. Unalmas, buta fiú. Most egyébként is nagyon furcsán viselkedett.

A férfi nem kérdezett többet, sejtette, hogy róla lehetett szó a veszekedésnél. Lassan mentek tovább egymás mellett és mert a leány kabátja csuromvizes volt, a férfi levette róla, a vállára terítette a magáét, amelynek a belseje mégsem ázott át annyira. A leány verőfényesen mosolygott és beszélt az apjáról, aki könyevlő volt a bankban, de már nyugalomba vonult, mindennap küld neki képeslevezelőlapot, beszélt a nagy hajóról, amelyen Portsmouth-ból Nápolyba jöttek, a barátjáról, aki a mult héten ment férjhez és nagyon szép kelengyét

kapott, beszélt azután egy tudós emberről, aki muzeumigazgató, apjának jóbarátja, tavaly télen nagy könyve jelent meg és igen kiváló ember. De szép is, amikor valaki olyan sokat tud. Az út egy kanyarodóval árnyas sétányra jutott ki a hegyoldalban. Most már jóval a falu fölött jártak, kibontakozott előttük az egész tájkép. Egyszerre álltak meg mindaketten. A férfi kinyújtotta kezét a feléjük emelkedő hegy felé és titokzatosan suttoga monda:

— Monte San Michele!

A leány föltekintett a hegyre, azután a másik oldalra fordult és azt felelte:

— Nápoly.

Előttük fényes napsütésben állott az egész nápolyi öböl. Messze Nápoly háztömegei, előtte a tenger, amely innen sötétkékeknek látszott, közöttük és Nápoly között szétszórvva néhány apró, zöld ligetekkel borított sziget. Másfelől a sorrentói félsziget csipkézett partjai, kis tornyos castellok a tenger fölé kinyulva, alattuk Capri és megint másfelé a végtelen tenger. A lány lehunyta a szemét, mintha már nem tudna magába fogadni ennyi szépséget és szinte rémülten suttogott.

— Istenem, de gyönyörű.

A férfi semmit sem szólt, csak bólintott csendesen és ebben a pillanatban megint egymásba kapcsolódott a kezük. Egy darabig álltak csöndesen gyönyörködve, azután tovább mentek. A leány könnyed, természetes mozdulattal belekarolt a férfibe és hozzásimult.

— Ez a lány az enyém, — gondolta a férfi és nem ujongott, csak nagy, felszabadító megnyugvást érzett. Kedves, bájos teremtés, a véletlen csodálatos ajándéka. Ugy-e, mégsem mult el minden, van még a számára tiszta gyönyörűség, elragadtatás, önfeledtség. Még van szerelem. Most itt járnak a hegyoldalban, körülöttük narancs és citrom sárgállik, zöld lombok között, virágok nyílnak és csodálatosan szép a világ. Margit jutott az eszébe, aki szintén szőke volt, törékeny és fiatal, csendes meghatottsággal gondolt reá és megsimogatta a leánynak az ő karján pihenő kezét. Most jönnie kell a régi elragadtatásnak, a boldog izgalomnak, a kábulatnak, amelynek remegésében a legmélyebben és legemlékezetesebben éli ki az ember mulandó életét.

Tovább mentek. Egyedül jártak az uton, a mellettük elmaradó villák is elhagyottaknak látszottak, sehol semmi mozgás, sehol egy élő lény. A leány nyilván nem gondolt semmire, csak élvezte a pillanat szépségét, amint együtt, egy ritmusban lépkedett a férfivel. Megcsókoljam? — töprengett a férfi és tudta, hogy bátran megteheti. Odahajolt a leányhoz, orrában érezte a könnyű, tiszta illatát, azután mégsem csókolta meg. Hogy csináljam ezt a dolgot? — forgatta magában az esetet. Itt maradjanak a nyomoruságos szállodában, vagy átmenjen

vele Sorrentoba, ahol talán valamivel jobb a helyzet? Akkor is, podgyász nélkül, pizsama, fogkefe nélkül, nem kellemes. Egyébként talán nem is jönne, talán olyan nő, akit feleségül keli venni. Nem baj, mindegy, mégis az övé. Elmondta magában kétszer is: az enyém és csodálkozott, milyen kevés visszhangot kelt benne ez a szó. Hirtelen ráeszmélt arra is, hogy az előbb nem csókolta meg, mert nem is volt meg benne az igazi, őszinte, friss vágyódás, amely megfelelt volna az alkalomnak és környezetnek. Inkább csak a diadal örömét érezte. Most együtt vannak, mennek, mendegélnek most már félórája, háromnegyedórája a világ legszebb helyén, a legpoétikusabb környezetben és ő várja, mindig tudatosabban és türelmetlenebbül várja az elragadtatást, amelyből még mindig nem érez semmit. Még mindig nem érzi a nagy, belső felkavarodást, a régi lázat, a mámort, a mindenről való megfélemlésként. Nem, nincs semmi, csak egy nagyon bájos leány, aki tetszik neki, kevés nyugtalan, tudatosan, célzatosan újra meg újra előkeresgélte öröm és most már az sincsen. Nem, nincs semmi, csönd van benne, ami volt, ami elmúlt husz évvel ezelőtt, nem akar visszatérni.

... A leányban nincs hiba, az kétségtelen. A leány kedves, gyöngéd, szeretnivaló: mi történt akkor mégis? Hol a hiba? Mi itt a valóságos helyzet? Mire feladta magának a kérdést, a választ is tudta már, teljesen és végérvényesen. Elmosolyodott kelletlenül, a homlokán mély ránc futott végig.

— Öreg vagyok, — gondolta kiábrándultan és bólintott hozzá, megerősítésképpen. — Igen, valahogy így van. Az öregség nem jön lassan, nem közeledik nyomról-nyomra, hanem egyszerre csak itt van, birtokba vesz, az ember egyszer csak rájön, hogy már benne van, ami szép volt benne. Elmúlt az élet. Hiába, le kell mondani.

Elengedte a leány karját és megváltozott, csöndes, színtelen hangon szólott hozzá valamit.

— Nem fáradt még, kedves? Ha úgy tetszik, visszafordulhatunk. Mehetünk szépen, lassan a kikötő felé...

CSUKA ZOLTAN VERSEI*)

Csók

(Baudelaire emlékének)

Vérünk, a rőt vihar, bolondul égett,
futott s szikrája bőrünkre kihullt,
szemedben nyíltak furcsa messzeségek
és bennünk minden friss fény elfakult.

Fölöttünk az ég lassan elcsikordult,
csókod lávája lángolt, sercegett
és tág szemekkel bámultam, mikor dült
szemünkben évvé érlelt perceket.

A szánon is tűz, lángja égre csapkod
és bennünk is tűz, lánggal lángolunk
s míg ellobbanunk, nagy magasba kapkod,
rázkódik, sír és perzseli agyunk.

Kezed hajamban játszik féktelen
s kéjben nevet ránk perc és végtelen.

Miért is bántsalak ?

Ha írnék mostan, bánatot írhatnék,
elborult napot, mély, nagy árnyakat,
hogy álom voltál s az is maradsz mindig —
de mondd, bánattal miért is bántsalak ?

Kenyérért küzdök, köröttem száz autó
ugat, szalad a fényes utakon
s bennem két korszak egymásnak feszülve
küzd és nincs fény a nagy borulaton.

Lám, idegenből idegenbe jöttem
veszett örvény kering és elragad
s két korszak közt reccsenő mélységből
arcod nézem s a tűnő hidakat,

---

*) Csuka Zoltánnak, a Kalangya volt szerkesztőjének, jelenlegi főmunkatársának az „Ady-társaság” „Életiv” címmel kiadta válogatott verseit. E versek Csuka új anthológiájából valók.

CSUKA ZOLTAN VERSEI

Öreg rikkancs Debrecenben

Babits Mihálynak

Hallottatok már csapzott, kormos éjben
fájdalmasan halálmadárt kiáltni,
vagy ólmos őszi föllegekbe rejtve
vándor kacsákat jajjal tovaszállni?

Lezárt kapuk előtt a külvárosi utcán
az estj rikkancs így vonul jajongva,
halotti dal, ha szája szóra nyílik
s a lap nevét bus mollban elborongja.

Végső futás ez egy darab kenyérért,
végső panasz egy ujságnévbe fojtva,
felkélő szó, mely vissza-visszahullik,
az éjbe ful s a végtelen nyomorba.

És megy tovább barnán litániázva,
az éj sötéten összecsap mögötte,
csak én érzem, hogy szárnyat bont a tört
[hang,
az éjig ivel s ott hal el hörögve.

Csokonai temetőjében

Szondy Györgynek

Mint földbeszurt, ezernyi furcsa csónak,
mit ősi kéz ácsolt hosszú sorokba,
ugy állnak itt a mohbelepte fejfák
s dülöngnek, erre-arra tántorogva.

Cháron járt erre tán, sötét ladikjait
a földbeszurta dolga végeztével,
alföldi Cháron, arca csontja széles,
sok utasát itt szórta szerte-széjjel.

Mellenragad, döbbenve fölviharzik
S tolongva a sok fejfa szinte mozdul,
hullámot vet a föld s a fejfa-flotta
kisértet-arccal néz rád a habokbul.

S míg reng a tenger — hívhatod időnek —
fölkötte, hol a domb az égbe szökken
biztos toronyként áll a költő sirja,
vascsucsán ég a fény és szerteröppen.

Márton Iván:

A gép

— Hallja Sefcsik — dühöngött a művezető — ez mégis borzasztó. Az egész üzem fennakadás nélkül működik, egyedül a maga gépével kinlódunk minden nap. Csináljon valamit fiam, — tette hozzá vésztjósító ábrázattal, — mert különben... — és jelentőségteljes mozdulatot tett.

A gépész megtörölte gyöngyöző homlokát.

— Nem értem, művezető ur, mi történhetett ezzel a motorral. Évekig hiba nélkül járt és most egyszerre napirenden vannak a hibák. Pedig úgy vigyázok rá, mint a szemem világára.

Szeretettel nézte a komor, fekete Diesel-motort. Gyengéden végigsimította olajos felületét, aztán ismét a hengerfejre vetette magát. Aprólékosan megvizsgálta a szelepeket, az olajvezetékeket. Egy csavar sem került el a figyelmét. Mindent rendben talált. És a motor mégsem működött.

— Hol lehet a hiba? — töprengett a szerelő. — Akármilyen fogok, hiába. — Lemászott a gépről, gondosan megolajozta a csapágyakat, a zsirzókon keresztül kenőanyagot nyomott a gépbe, utolsó könyörgő pillantást vetett a hengerekre, kérve, hogy ne fosszák meg kenyerétől. Végül a művezetőhöz fordult.

— Mindent rendben találtam. Ha a gép most sem fog járni, akkor nem akar!

A művezető gunyos tekintetétől porig alázva Sefcsik Antal megragadta az indítóemelyüt. Sziszegés, zugás töltötte be a gépházat, a lendítőkerék méltóságteljesen megmozdult, a transzmissziótengelyek pörögni kezdtek és az egyenletes robbanások ismert ritmusa mennyei zeneként hangzott a gépész fülébe. A Diesel-motor megindult.

Sefcsik rajongott a gépéért. Ha tőle függött volna, egész nap fényesíti, tisztítja, keneteti. Számüzött róla minden rosszát, könyörtelenül eltávolította a reáhullott kócszálakat és akkor volt a legbaldogabb, ha szaktársai elismerően bólogtak a példás rendben tartott Diesel-motor láttára. De egy idő óta mintha gyökerestől kicserélték volna a gépet. Szeszélyessé, kiismerhetetlenné vált. Ok nélkül leállt, órákig kellett vesződnie, míg megindult: „Ha nem tudnám, hogy lélektelen vastömög, akkor azt hinném, ingerelni akar“ — mondogatta Sefcsik.

Pedig a gépnek lelke volt. Eleinte a gép is szerette Sef-

csiket. Az óriás tömeg átérezte az ember fölényét és gépiesen engedelmeskedett neki. De egyszer, egy olyan tucatpillanatban, amilyen naponta százszor is előfordul, a gép öntudatra ébredt és az anyag gondolkodni kezdett. A Diesel-motor felháborodott az ember zsarnokságán, fellázadt és megtagadta az engedelmességét.

Sefcsik Antal nem értette meg, miért hagy ki a motorja. Miért szalad ki a csapágyfém, mikor kétségbeesett pontossággal ügyelt az olajozócsővekre, miért recsegnek, csikorognak a perselyek és mi az a különös baljóslatu zugás, ami a motor járását kíséri. Ha panaszkodott, a művezető leszidta, az üzemmérnök megvetőleg hátrat fordított neki.

Az öntudatra ébredt gép felvette a harcot az emberrel. Eleinte komiszkodott, később vad gyűlölettel leste a pillanatot, hogy bosszút álljon a leigázóján. Kiszámíthatatlanul, a legváratlanabb időközökben mondta fel a szolgálatot, leállt a legégetőbb pillanatokban és az örülség szélére kergette a gépészt. Végül a művezető elvesztette a türelmét.

— Sefcsik, félnégy, leszámoltatjuk. A járulékait és a munkakönyvét felveheti. Elég volt a komédiából! — harsogott a hangja, mikor látta, hogy a helyzet reménytelen. — Ez a gép nem jár a maga keze alatt!

A gépész — utoljára — komoran vizsgálta a motort. Töviről-hegyire átnézett mindent. Az agya majd szétpattant, hogy meglelje a hiba nyitját. De mindent rendben talált.

Elkeseredetten ragadta meg az indítókart. A gép nem mozdult. A lendítőkerék küllői szétterpesztett ujakként meredtek, mintha egy óriási tenyér lesne az áldozatára. A gépész tanácstalanul topogott a motorja előtt, ismét végigtanulmányozta minden porcikáját és kétségbeesetten rázta a fejét.

— Itt minden fáradság kárba vész.

Hirtelen támadt vak dühében megrángatta a lendítőkeréket. A gép csak erre a pillanatra várt. Felnögött, mintha régi vágya teljesedett volna, hirtelen megindult és könyörtelenül magához rántotta az embert. Az kétségbeesetten ugrott hátra, de elcsuszott és a Diesel-motor irgalmat nem ismerve gyűrte maga alá. A Sefcsik halálüvöltésére odasereglő munkások csak egy vérző, összesajtott hustömeget találtak, mi alatt a gép, az új emberfaló Bálvány — ismét szabályosan, nyugodtan, egyenletesen járt.

És a XX. század Molochja mellé odaállt a következő áldozat.

Nyiresy Tichi Kálmán

A rut a művészetben

Az esztétikai szép nemcsak a művészetekben nyilvánulhat meg, de mindenesetre a művészetek birodalma az a terület, ahol az aktív szépkeresők: a művészek egyenesen célul, sőt életcélul választották maguknak a szépnél több oldalról való, minél tökéletesebb megközelítést és megmutatását.

Erről az alapról elindulva azt hihetnők, hogy a művészetnek tárgyválasztásából eleve ki van zárva mindaz, amit akár etikailag, akár esztétikailag szépnél nem mondhatunk, sőt ami egyenesen az ellentétes birodalomba, a rut országába tartozik. Pedig nem így van! A művészetek képesek a paradoxonnak látszó csodára: a rutat is széppé tudják varázsolni. Helyesebben: a művészek a maguk szép-kereső és visszaadó eszközeivel úgy tudják feldolgozni a rut témát, hogy az **visszataszító lényegét elveszti s rajta át figyelmünk megint csak szép-értékek felé irányul.**

Hogyan történik ez a különös határátlépés, hogyan kerülnek a rut elemek a szép birodalmába?

Rodin, a halhatatlan francia mester, 1864-ben egy bronz-maszkot küldött be a párisi Salon kiállítására. A mű címe ez volt: „Masque de l'homme au nez cassé“ — „Törött (bezuzott) orru férfi maszkja.“ A zsüri a remekművet könyörtelenül kidobta. Ugyanezt a fejet tizenegy évvel később, „Portrait de M. B.“ — „M. B. ur arcképe“ cím alatt, márvány mellszobor kivitelben akadálytalanul bevették ugyanott! És ma mindkét szobormű a Rodin-Muzeum kincsei között található.

Érdeemes a zsüri e két döntésén gondolkoznunk. Maga a Rodin-Muzeum katalógusa is azt mondja, hogy a bronz-maszk visszautasítása alighanem a mű címe miatt történt. Ugyalátszik, a zsüri nem bírta elviselni, hogy a rut nemcsak formában, de katalógus-szövegben is beköltözzék a Salon falai közé. Törött orru ember nem éppen esztétikus látvány s megnevezése a katalógusban sem fest jól, — szerintök, — de a vaskalapos társaság megfélekezett arról, hogy ez a rutság egy istenáldotta művész kezein ment át s az ihlet perceiben egy halhatatlan műalkotás köntösét öltötte magára! S ezzel a csodaköntössel már csak disze és büszkesége lehet a kényes Salonnak és kényes katalógusának is. Ma már tudjuk s így értékelik. Ma már a bronz szélessége, magassága, sulya is pontosan fel van tüntetve a katalógusban!

Már azt is kikutatták, hogy a szobor eredetije egy Bibi nevű szegény lézengő volt, akivel Rodin műterme közelében sokszor találkozott s egy alkalommal felvitte magával s megmintázta.

Hogy ugyanezt a művet márványkivitelben, M. B. arcképe cím alatt a zsüri egy évtized múltán elfogadta, ennek okát nem annyira a cím megváltoztatásában, mint inkább Rodin időközben megnövekedett tekintélyében látom. A téma utóvégre ugyanaz volt, bármi volt is az anyaga és címe. De Rodin hírneve időközben hatalmasan gyarapodott s ez a tekintély adta meg az utlevelet a törött orru ember arcmásának a kiállítási csarnokokba. Rodin akkor már az a valaki volt, aki megengedhette magának a vakmerő határátlépést: a rut országából hozni át valakit a szép birodalmába. Nem első volt, aki ezt tette, de akik megtették és sikerrel tették, mindenkor a nagyok közül valók voltak. Hivatlanok kezében nem történik meg a csoda, a varázslatos átalakulás, mely a ruton keresztül is gyönyörködtetni tud.

Rodin említett műve legklasszikusabb, Michel-Angelora emlékeztető remekei közül való. A csodálatos forma-látás, a megmintázás átszellemült mélysége, a stílus nemessége olyan glóriával lengik körül ezt a fejet, hogy egyetlen nézője sem fog megütközni a betört orron, sőt az az érzése lesz, hogy az arc elmerült komolysága, mely mögött mintha lefojtott néma szenvedések lappanganának, éppen ebből a szerencsétlenség-ből, valamely baljós történetből ered s nem is lehetne a fejnek ily súlyos hatása, ha az arc közepén egy hibátlan orrot látnánk.

Az isteni ihlettel alkotó művész elkalandozhat még vélszélyesebb területekre is, akár a **borzalmak** közé, anélkül, hogy műalkotása széphatását és harmóniáját veszítené. Gondoljunk csak Rembrandt világhíres remekművére: „Dr. Tulp anatomiai leckéjé“-re! Itt a középén egy boncasztalra terített hullát látunk, melynek hasürege fel van vágva. Dr. Tulp a hasür fölött babrál műszereivel s úgy magyaráz a körülte állóknak. Ez még így elbeszélve is megborzaszthat valakit, de a képpel szemben állva senki sem fog borzalommal vagy undorral küzdeni, annyira magával ragadja a műalkotás pártatlan tökéletessége, **szépsége**. Mert festőileg olyan szépen van megörökítve ez a különben félelmes és nyomasztó jelenet, hogy a csodálat órák hosszat eléje láncolhatja az elmerült nézőt. A tudós orvos komoly arca, tanítványainak figyelő tekintetei, a holttestem vértelen sápadtsága, az aranyos ragyogású fények, a mélybarna háttér, az igazi rembrandti kvalitások egész arzenálisa, mind kimeríthetlen gyönyörködés forrásai s Rembrandt varázsa alatt még abban is gyönyörködni fogunk, ami máskor elirtóztatna, hogy a felnyitott hasúr alvadt vérü seb-szegélye micsoda tökéletességgel van megfestve. **Nem a bor-**

zalom hajhászásával, hanem a festői hatások tiszta tükrözésével.

Ha éppen irtózatról van szó, a valóságban kevesen bírnák el annak látványát, mikor néhány hideg, fényes, csuszós testű kigyó egy egész család jajveszékélő tagjainak testére csavarodik s a szerencsétleneket halálra marja. Ugyanez az esemény a Laokoon szoborcsoporton megörökítve a klasszikus görög szobrászat egyik legnagyobb értéke. Itt a szörnyű esemény rut elemeiről a kompozíció nagyszerűsége, az embertestek csodálatos megfaragása, a szenvedések kőbemereditése terelik el figyelmünket s nyújtanak ugyanakkor harmonikus, mély műélvezetet.

Még obszcén, visszatetsző, minden más feldolgozásban izléstelen témák is megszépülnek az avatott művész keze alatt. Gondoljunk csak a Brueghelek parasztképeire, ahol bizony akárhány sem leírni, sem elmondani nem való részletet látunk, de ezek olyan őszinte természetességgel simulnak az egész kép témájába, hogy nemcsak fel nem tűnnek, de a műalkotás közvetlenségét emelik és benső világát kiegészítik.

Az bizonyos, hogy a képzőművésznek nehezebb a helyzete, ha rut témát választ, mint például az írónak, aki egy regényen vagy drámán végigvezeti olvasóit, azoknak sok mindent megmutathat, sok mindent indokolhat s végső céljában tisztán körülépítheti az eszmét, melyért tollat fogott. A képzőművésznek azonban nem áll rendelkezésére **az eseményék folyamatossága. A kiválasztott résznek magában kell hordania indokait, előzményeit, várható következményeit s ha lehet: mentségeit is.** Hogy az ihletet művész ezt a nagy nehézséget is leküzdí, arra jobb példát aligha hozhatnánk fel, mint a nagy magyar mesternek, Munkácsynak „Siralomház“ című művét. Ennek a csodálatos képnek eseménybeli folyamatossága olyan teljes, akár egy írásműé. Elmondja az előzményt: ez a zord arcu ember bizonytalannal gyilkolt. Elmondja a **jelent**, de elmondja a jövőt is, a bűn büntetését, a bitófát. S ez első tökéletessége mellett egy másik: éppen az esztétikailag s etikailag is rut részleteket nem láttatja testi szemeink előtt; nem látuk a gyilkosság tényét s nem fogjuk látni az akasztás szörnyűségét sem. De mindkét szörnyűség árnyai ott ülnek a komor, zord, vigasztalan színekben, a gyilkos konok arcán, a sirató asszonyok könnyeiben, a fogházór kemény tekintetében.

A regényíró regényében már felvonulhat előttünk akár az esztétikai, akár az etikai rut, ha a cselekmény sodrába szervesen beilleszkedik. Ami a szemén át unodrt keltene, így megírásban elmosódik s tulajdonképpen egy más célt szolgál: hogy az élet megnyilvánulásainak, az emberi adottságoknak minél szélesebb skáláján átvezetve, az árnyék sötétjén keresztül becsültesse meg velünk a fényt s gyújtsa ki bennünk a vágyat

a tökéletesedés, a tisztulás után. S így **a közölt tárgy a cél és eszközök nemességén át kap esztétikai zománcot.**

Még vakmerőbb a paradoxon a drámai színpadon, ahol a borzalmas vagy etikailag is rut a szemünk előtt játszódik le, vagy válik testben érzékelhetővé. Alving Osvald élete Ibsen „Kisértetek” című darabjában — maga a borzalom. Előzményei etikailag rutak, következményei fizikailag is utálatkeltők. S maga a darab mégis szép, sőt utólréhetetlen remekmű. Hogyan lehetséges ez? Egyszerűen: **a művészet tökélye által.** Tökéletes művészettel van megírva s tökéletes művészettel kell megjátszani. A választott tárgy a halhatatlan író kezében csak eszköz ahhoz, hogy a lélek legmélyebb hurjait hozza rezgésbe, hogy egy borzalmas embersors megmutatása által keltse fel bennünk, boldogabbakban a szánalmat, mert **a szánalom maga a jóság, a jóság pedig egyértékű a széppel.** S mint Dantét Vergilius, minket is Ibsen a legmélyebb poklokra vezet, hogy annak irtózatait képzeletben átszenvedve annál rajongóbb örömmel munkáljuk a magunk sugaras jövőjét. **S az egész borzalomból árad az író nagy szeretete, együttszenvéde-se kegyetlen sorsu hősével,** hiszen az is boldog szeretett volna lenni s vágyódott az élet ormaira.

Hans Müller „Tüzek” c. drámájában egy erkölcsileg kényes probléma kapja zománcát az író nemes intenciója, a megírás abszolút értéke s a megjátszók művészete révén. Röviden szólva: **ha a cél etikailag nemes s az eszközök abszolút művésziék, ugy a legkritikusabb tárgy is képes lesz széphatásokra, vagyis nemes, lélek-gazdagító emóciók kiváltására.**

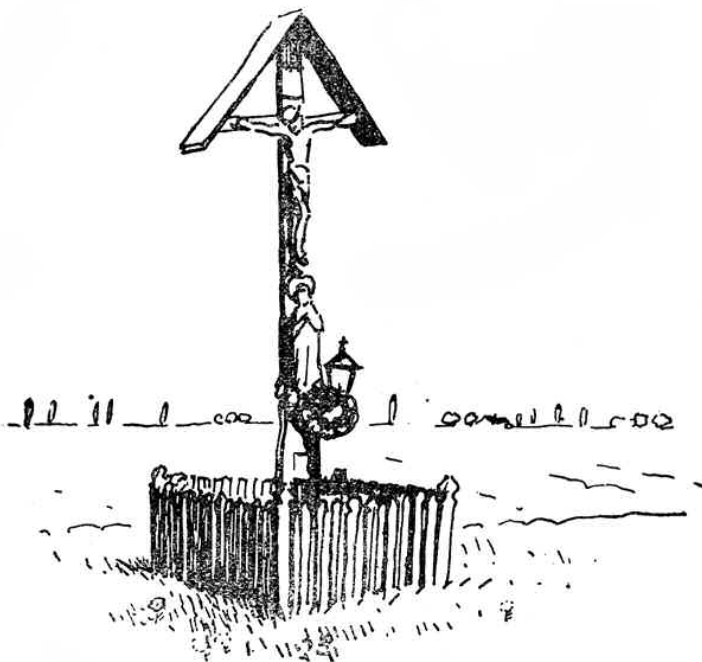
A zene misztikus birodalma már kevésbé hozzáférhető a rut-elemek számára. Lényegében harmónia, ritmus és dallam lévén, ezek vagy jelen vannak benne, vagy sem. S ha nem, ugy alig is lehet komoly zenéről beszélnünk. De a diszharmónia, aritmia és dallamnélküliség esetenként és helyenként mégis szerepet kapnak különösen a modern zenében. Ha azonban mindennek jól mögéje nézünk, ezek az elemek csak arra jók, hogy **felfokozzák a szomjuságot a tiszta dallam, összhang és ritmika után.** S mint ilyenek, meg is teszik a magukét.

A természetben is vannak félelmes, vad, zord szépségek. Borzalmasan szépnek mondunk egy hatalmas tüzvészt és méltán! Megrázóan, tragikusan szép egy csatatér is, melyet Verescsagin vászna örökített meg. A világháboru harctereinek is voltak borzalmas szépségei, melyek a halálveszedelem pillanataiban is örökre feledhetetlenül vésődnek a lövészárookban szenvedő művészek emlékezetébe s nem egy kiváló műalkotás témáit nyújtották.

Különben a borzalmak művészi megörökítésében és ott élvezhetővé tételében nem kis szerepet játszik a műtermék némasága. Mint kép, gyönyörű lehet egy csatatér, melyre leszáll az alkony, de mint valóság: borzalmas, főként a sebesültek

hörgése, jajkiáltása miatt. Viszont a rutat sokszor a megszólalás teheti széppé. Diák-koromból emlékezem egy hihetetlenül rut hölgyre, kinek be akartak mutatni, de ezt mindenáron kerültem, sőt nem értettem, hogyan barátkozhatnak mások ezzel a hölggyel. Mikor egyszer mégis elkerülhetetlen volt a bemutatkozás, a legkínosabb idegenkedéssel ültem a hölgy mellé, de pár perces beszélgetés után le voltam szerelve, végtelenül nemes, jóságos, művelt lelkének megnyilatkozása mindent feledtetett s egyenesen vonzóvá és lebilincselővé tette.

Talán ezzel a kis epizóddal mondtam meg mindent. A lélek az, ami a rutat is megszépíti. Műalkotásban a művész lelke. És nyuljon a művész bármihez, ha a szép-ideál felé repeső lelkével elborította azt, úgy teljes joggal és teljes sikerrel hozhatja magával a Szép csodálatos országába, hogy ott, — ha arra hivatott, — önmagával együtt művét is halhatatlanná tegye.

ARATÓ ENDRE VERSEI

Horatius

Carmen II. 14

Ej haj, szomszéd mulnak az éveink
s hiába vágysz te jámbor arcokat
a ráncok rémes ostromát
megállítani nem tudod.

És a keserves és keserű halált
nem szelidítik meg a könnyeid,
háromszáz napig sírhatsz egyfolytába
hiába minden, sejt minden hiába.

Hiába rágódsz, jajgatsz, könyörögsz,
nincsen segítség és nincsen menekvés,
királyi és koldus egy irányba tart
vár már a tulvilági part.

Hiába légsz a csataszorból el,
nem szállsz hajóra, sem a Zeppelelre
óvod a tested a fuvó szelektől
nétháddal ágyba bujssz és azt hiszed
pár aspirinnel bizton megmenekszöl.

A másvilág bő kapuja kitárt,
már mihén várja a te érkezésed
folecsógednek, gyermekednek Agyó,
elbucszuhat és mindened már másé.

Borod ne félj, lekortyintja majd
hiába dugtad, zártad hét lakattal
s házacskáját, (azt hitted örökös
lakásod balga) feldulja vigan
a kapzsi és röhögő örökös.

Horatius

Nem szavakat, nem formát, de lelket

Carmen III 30

Áll már a mű s tartósabb mint az érc
piramisok fejénél magasabb
maró eső és mardosó szelek,
idő hatalmas árja: semmise
ronthatja többé semmibe.

ARATÓ ENDRE VERSEI

Nem halok meg, tagadom a halált,
lényen jobb része biztos megmarad,
hirem veri a Kapitólium
masszív s mindennel dacoló falát
Róma örökké zajló fórumát,
folyók, hegyek és tengerek szavát

Költő voltam és ember: semmi más,
görög módra verseltem emberi
örömről, szenvedésről egyaránt.
Muzsa, fejemre viruló babért...
kiérdemelte azt szegény szívem
hadd vegyen el a méltó pályabért.

Temetek

Október napja téli fényt adott
csak messziről, a horvát sík felől
mint hirtelen gáztámadás
gomolygott a felhők gerilla csapatja.

A Sljeme tetején
megborzongtak a tölgyek és platánok
és idegesen zúgtak a fenyők.

Az ötórai autobusszal jött a hír
leejtettem a fejem: hihetetlen
s egészen jól láttam a két szemét
mosolyát arcán s az ismerős kabátot.

Ez van belőle, ez maradt nekem.
Most már hiába nyitod ki a szád,
hiába mondod, ki se hiszi el,
s a halott ott, megfagyott mosolyával
száz szóra is csak egy nimmal felel.

Hagyjátok hát a hangos áradást
a sok beszédet, hallgat a halott
milyen csalfa fureráliák:
ti mind mind jó barátok voltatok.
A Sljeme tetején
ősz fák között
zúgó vizek zajában
óra gondoltam ott
és nagyon fájó szívvel
halotti imát mondtam.

Börcsök Erzsébet

Negelevenedik a mult

Esti hét óra lehetett. Az öreg Zimányi házaspár már megvacsorázott. A néni öreges fürgeséggel leszedte az asztalt, ráborította újra a horgolt terítőt, aztán megigazította a lámpaernyőt, hogy az öregur jobban lásson ha olvasni akarna, de az semmi kedvet sem mutatott az olvasáshoz.

Rendes vacsora utáni helyén ácsorgott, háttal az örökéző kokszkályhának, melyet még a birtokról hoztak magukkal. Hátratette kezét szokása szerint és mintha nem vette volna észre, hogy az asztal ismét rendben van, hozzá lehet ülni és olvasgatni lefekvésig.

Mi lehetne? Pár napja ily elgondolkozó. Felesége a mindenre figyelmes, kicsi öregasszony — aki hamarabb beleélte magát új helyzetükbe, az új öreges háztartásba és annak apró gondjaiba — fürkészőleg pillantott oda és fürkészőleg nézett körül a szobában. Mi bánthatja az öregur szemét? Nem mindent úgy igazított, hogy minden amennyire csak lehet a régi otthonra emlékeztessen? Legalább ez a két szoba, legalább egy-egy szobasarok keltse azt az illúziót, hogy csak ki kell lépni és ott lélezkzik körülöttük a gazdaság, a majorság, amiben egész életüket eltöltötték.

Semmi különöset nem vett észre. A szövetfüggönyök szokottan borultak az ablakokra, mintha csak a régi ház ablakait takarnák. Leglább tompította a nehezen megszokott városi zajt. A kopott zsenília szőnyegek is régi meleg színeikkel, megszokott szivarfüstös illattal nyújtózkodtak lábuk alatt, s az öreg butorok, a jobb sarokban a százfióku vén „szekreter“, szemközt a fényes nagy asztal a magashátú székekkel, a falon a zsufolt csecsebecse állvány, a cifra „etager“, mind-mind a régi elrendezésben állanak, hogy néha egy kis jóakarattal, egy ártatlan képzelődéssel úgy élhetnek itt a vékony falak, a magas szomszédság és magas városi házak közt, mint egy visszaálmódott boldog szigeten.

Zimányi néni köröskörül nézett, gondolkodott. Mi baj lehet? Lejárt talán az ismétlődő óra, annak a rézhengereit nézi, vagy letört egy gipszfigura a „Pásztor“ képről? Újra megigazította a terítőt az asztalon, a cvikkert is új helyzetbe állította a könyv tetején. „No még sem olvas?“ Vagy beteg? Megfázott talán? Olyan szürke, gyótrött az arca. Ni most meg kipirosodik, s a szeme mintha csillogna. Megmámorosodik, lázas? Ki

kell készíteni a gyapjusálat és becsavarni a torkát éjszakára. Mindjárt kiszól a konyhába és herbateát főzet. Az is nagyon jó tesz.

Vagy az ételszag bántja? Nem bírja a konyhaszagot és itt minden pára, gőz behuzódik a konyhából, beivódik a falakba, székek párnáiba, ruháikba. Kinyithatná az ablakot, de nem, nem, ezt nem szereti az öregur, legalább este nem. Az uccán folyton járnak, a villany bevilágít és vadidegen arcok bámészkodnak be hozzájuk. Csattognak a lópaták, kocsik zörögnek, s az a sok beszéd, leselekedő arcok, az uccáról, az udvar felől is, ahová néznek, ahová lépnek, mintha ketrecben volnának. Mikor ők szabad levegőhöz szokottak, messzi térségekhez, ahová csak a szél nézett be, a csillagok, meg a jó Isten. Innen az eget alig látni.

Zimányi néni feltolta kis fekete selyemkendőjét, mégegy-szer az urára nézett. Rákiáltson-e? Csak nem zavarodott meg? Hogy nem vette észre előbb? Lekkiismeretfurdalást érzett, az örömben egész megfedekezett, mióta a menyűk levele meg-jött a csalogató ígérettel. „Talán-talán ha minden jól megy, ezidén elhozza kis unokájukat megmutatni, a messzi nagyvárosból, ahová szakadtak. Vagy... vagy az öregur viselkedése is ezzel van összefüggésben?

Tik-takkolt az öreg ismétlőóra és tik-takkolt a néni szíve.

Köhintett. Az öregur odanézett, de még hirtelenebbül elkapta a tekintetét, mintha valamin rajtaérték volna. Egész biztos készül valamire. A néni ravaszkodni próbált. Sőhajtott nagyot megtévesztésül, mintha semmit sem vett volna észre, lassan huzta székét az etagerhez, hogy esti foglalatosságához lásson, csecsebecsei dédelgetéséhez. Előhuzta az állvány mögé dugott törölrongyot és hozzáfogott a fujkáláshoz, törölgetéshez, amihez nappal nem jutott idő, csak így este szórakozásképpen.

Látszólag elmélyedt munkájában, fujkálta, sepergette a port az öreges, cifra porcellán figurákról, vázákról, diszpo-harokról... de félszemmel folyton az öregurat figyelte.

A konyhára nyíló ajtó csak félig volt behajtva. A nyíláson belátszott öreg cselédjük, Pali bácsi vacsorázó alakja. Behallatszott a csámcsogása, meg-megvillant a karja, amint kenyeret szelt, s ha kissé előbbredült, látszott az egész kényelmes, öreges alak, amint bozontos szemöldökét összehuzva a konyhaasztalon álló lámpavilágba nézett.

Az öregur sűrűn kinézett rá. Egyszer megszólalt.

— Pali bácsi?

— Tessen parancsolni.

— Ha megvacsorázott, jöjjön be...

(Hát ez mi? Nem bejön amugyis? Minden este bejön melegedni a kályha mellé.)

— ... akarok valamit mondani.

— Hát tesszen szólni, itt vagyok, — jelentkezett Pali bácsi vacsorázása után.

Most már ketten álltak a kályha előtt a zsenilia szőnyeg cifráit nézve, mert Pali bácsi is legjobb szeretett lefelé nézni, a csizmája orrától nem sokkal messzebb.

— Mit gondol öreg, lehetne valahol alkalmas nyirfához jutni?

(Nyirfa? Hát az minnek?)

— Meglehet próbálni.

— Szerezzen valahol Pali bácsi. Kellene nekem.

— Tudja, hogy jön az unokám?

— Tudom, kérem.

— A nyáron jön, elhossa a menyem.

— Az aratáskor lesz.

— Aratáskor? ... Hm ... Pali bácsi, tudja-e hogy az unokám még nem látott aratást? Sem lovat, sem ostort, sem hámot ...

— Hát éppen csinálhatunk néki é szép ustort.

— s az apja, a fiam, az sem sokat beszélhetett róla. Meghalt hamar szegény.

— Haj-haj ... Veszünk-é szép ustort néki.

— Veszünk-e?

Leeresztették nagyon a fejüket. Az öregur tehetetlenségében, az öreg szolga pedig egy kis reszketéssel, ami az aggjele volt.

A poros figurák előtt az öregasszony szive nagyokat kopant.

Veszünk-e, vehetünk-e? ... Mert az ostor nem minden, ahhoz ló kellene, a lóhoz kocsi, azután istálló, az istálló mellé a szérü, a kazlak, a nagy udvar, s a földek ... az eluszott, semmivé lett földek ...

— Pali bácsi, szerezzen nekem nyirfát!

(Már megint ez a nyirfa?)

— És megvan még a bicskája?

(Bicska?)

— Ez? — huzta ki öreges fejrengéssel és szemhunyorgatással amaz a zsebből.

— Ez, ez, a halas kis bicska.

— Megvan ez, tekintetes ur, ezzel halok meg.

— Jut-e még eszébe, Pali bácsi, mennyit faricskáltunk vele suhancokorában, mikor tehénpásztorkodott nálunk és én kiszöktem magához a nagy rétre betyárkodni?

— Hogy emlékszek-e? — Az öreg még jobban ingatta a fejét, ugylátszott, nem is tud szólni, ugy az elevenéhez értek.

— Másra sé szeretek emlékezni, mint erre.

Zimányi néni feje lehuppant a zsufolt etager előtt, eleresztette szárnyait, mint a beteg madár.

„Másra se szeretek emlékezni, mint erre.“

Hol veszi az öreg ezeket a szavakat? Nem az ő kebléből lopja ki? Hát mindnyájuk lelke arra jár a régi gazdaságban? Pedig már fiatal korukban düllöngélt az a terhektől, felmorzsolódott rá az életük, a végén csak elveszett minden. Milyen semmiség a mindenségben, az a kis folt, az a hulló vakolatu majorsági ház, az a pár barázda, kitérult buzatáblák, hogy nyomta őket, hajszolta őket uj és uj munkára és mégis, hogy szerették, ismerték minden fáját, göröngyét. Hogy tudja ma is a helyüket, ha álmában letennék valahol a közelben, hát odatalálna ...

Valamelyik este megvult a kívánt nyirfa. Pali bácsi kitette az asztalra és melléje a halas kis bicskát. Az öregur nem mozdult. A néni pihegett. „Most meg fog tudni mindent.“ Hol egyikre, hol másikra nézett, de az öregur egyelőre csak babrált az asztalon levő dolgokkal, Pali bácsi pedig lehunyt szemét a kályha mellett és tette, mintha semmiről sem tudna. A néni szíve pedig úgy, de úgy dobogott, hogy majd ki pattant öreg kebléből, hogyne, mikor mintha szívéen nyesne egyet a halas kisbicska, ahogy a puha fán megnyikordul. Megháborodott az öregur, furcsa kedve jött, mint a gyerekek és hogy lehajtja a fejét, faricskálás közben, mintha várná, hogy megpirongassák.

Nem lehet itt szólni, mert nem tudja az ember, sirjon-e vagy nevéssen? ... És milyen szép apró kocsi kerül ki a keze alól, majdhogy meg nem szólal. A küllök, a ferde saroglya, az óriás löcsök, akár az ő kocsijok, amit a majorsági bognár csinált, amelyen a határba jártak. Az utolsó szög, az utolsó küllő is olyan, mint régen volt. Azután a parádés kocsit eleve nedett meg régi divatu lámpáival, a magas bakkal. Már nemcsak ő, Pali bácsi is közelebb huzódott, lesni, mi következik. Az öregur lovakat faragott, lengő sörényűt, kényes nyakut. Majdnem felsikoltott örömeiben.

— Hisz ez a „Dáma.“ Öregem, a „Dáma“, hát így szeretted, így megőrizted öreg szemedben? Pali bácsi jöjjön, nézze és nevéssen, megvan a Dámánk, szegény jószágunk.

És megelevenedett a másik ló is, a csillagos homlokú Sáriga, a szelidebb mén, aki soha nem vágott fel a trappban, nem kényeskedett, csak füttyenteni kellett és széleseben vitte őket haza, vissza a majorságba, ha valamerre elvoltak. Lakodalmakról, keresztelőkről, éjszaka bálakról, téli estéken vendégségekből a faluból. De összeforrt életük minden mozzanata ezzel a két tanyai táltossal! S az a kackiás kis ember ott a bakon, sujtásos bekecsében, mintha kísértet volna abból a letűnt világból.

— Pali bácsi, magára ismer-e? Ott van-e alatta a bakon, a melegített lópokróc, amivel őket induláskor betakargatta?

A kis talyiga következett, a félkegyelmű Marcival, aki a postát hordta. Mintha újra rikoitozna az udvaron, szólógnatná a vizslákat, hogy felugorjanak hozzá a talyigába. Megsétáltatná, megcsodáltatná őket szokása szerint a faluban. „Öregem, ne felejtst el kifaragni a Hektort, meg a Bindzst.“ A két öreg állat ott maradt, ott pusztult el a tanyában. De ma is megesik, hogy odanéz a helyükre, a kályha sarkába, vagy fel a divánra és keresi őket. Csupa kutyaszőr volt tőlük a diván párnája, mennyit haragudott érte, de nem bánna most, csak megvolnának.

Kifaragták a kis szánkót, fényes piros talpakkal. Rajta a kocsisgyereket subába, amint a két pici ispánlányt szánkázatttta. „Emlékszenek-e, mikor felszedték az összes gyerekeket a majorságból és a mesgyeárokba fordultak? Az egész ázott, havas kis társaságot, mint ázott verebeket ott melegítették fel náluk a konyhában.“

Kihámozódott a bicska nyese alól a vízfordó szamaruk, aki mindig akkor szökött meg, mikor legjobban szükség volt rá, s félnap kellett hajkurászni utána a bozótosokat. Kihámozódott a két vontató ökör, Busa meg a Bimbó, bamba képükkel eke elé fogva járomban. Ostoros ember mögöttük. Mintha újra hallanák monoton ordítóását, a hossznyelű ökrös-ostor csattogását. „Cselő-cselő“, Busa már megint kilépett a barázdából.“ Mintha újra meleg őszi nap égetné őket, lábuk alatt omlik szét a porhanyó föld. Majdnem nótázni szeretnének az ostoros ember módjára.

Felépültek az istállók, aklok, magtárak. Tehén a borjával, hizók az ólban, koca malacaival, kanász a csürhével, juhász a felfordított birkákat nyirva. Ott álltak a ducok, itató, trágyadomb, kerekeskut vödörrel, kazlak, boglyák, bekerített csikójártató, kis csikókkal... amott egy hosszú asztal részesmunkásokkal, mindenféle szerszámmal. Az asztalon evő, ivóedények, csobolyó, csecses kis korsó, virágos bögrék, nagy tál a fejével. Mintha most is nótára állna a szája, cifra szoknyája övig feltűzve, úgy mutogatja lábikráját a tanyai férfinépnek.

Megelevenedett a régi ház, a zsalus ablakokkal, a házvégen a filagoria, benne a tanyai bognárral eszkábált füzfa-butórokkal. A padon ők maguk, a gazda és a gazdasszony... Hány hete dolgoztak már? Ki tudná megmondani? Ha az egyik ellanyhult, ott volt a másik, hogy biztatgassa.“ Még ezt is öregem.“ „Hát erre nem gondolt?“ Sokszor öröme ébredtek munka közben, sokszor szomorú emlékre. Ha nagyon fáj a lelkük, összenéztek.

— Meddig kinozzuk magunkat? Talán elég lenne már, elég láthat az unokánk?

Arra eszméltek, hogy újra munkában vannak és újra csorognak az emlékek. Munkálkodó kezük rég lehullott, a halas kis bicska is rég nyugalomra tért, csak az örökké kísértő, fel-

verődő emlékek nem apadtak el, hogy sokszor kinzóan, sokszor vágyóan beléjük hasogasson.

— Hát sohasem lesz ennek vége?

Nem vártak választ, ugyis tudták azt.

— Nem, ameddig élünk...

Szonett

Évek során, e hullámzó bazáron,
hol dőzsöl és rikít sok tarka szín
és áll a zürös, furcsa pantomim,
a drága csendet itt hiába várom.

Fájó szívem hát hűs szonettbe zárom,
mert forró lánggal égeti a kin,
hadd oltsa el a jambus és a rim,
mig átvisz majd a tulsó partra Charon,

hol lengnek imbolygó néma lelkek,
kik Léthe — vízben felejtésre lettek —
és odaát már semmi, semmi sincs.

De mig az élet bennem egyre tombol,
addig legyen hát vers a fájdalomból
és zárja forma, kösse rim-bilincs.

URBÁN ESZTER

Harsányi Zsolt:

Életrajzi regények

Azt mondják és írják, hogy ma nagyon divatban vannak a regényes életrajzok, a kiváló vagy híres emberek életének a regényei.

Azt hiszem, ez a divat nagyon régi, mindig is megvolt Plutarchostól napjainkig. A régi historiográfusok a nemzetek, népek, az egész világ történelmét is egyes emberek életéhez, tetteihez kapcsolták, csak ezeken keresztül látták meg és adták elő. Későbbi időben legfeljebb azon vitáztak, vajjon a korszellem tenyésztí-e ki a nagy embert, hogy a kor méhében vajudó eszmék szószólója, apostola, megvalósítója vagy martirja legyen, vagy pedig a nagy ember teremti-e meg az új eszméket, irányokat, amelyekből aztán a korszellem kialakul. A történelmi materializmus óvást emelt az egyes embereken keresztül előadott történelem ellen, kétségbe vonta az ugynevezett korszellemet, tagadta az irányító, az uralkodó eszméket, mint a történelmi események elindítóit és mozgatóit. Ezeket a jelenségeket csak mint a gazdasági, politikai és kulturális szükségletek összevető erőinek eredőit, azok függvényeit fogta fel és ismerte el. Az utilitarizmus elmélete még tovább ment, amikor minden történelmi eseményt az időszerű célszerűséggel magyarázott meg. És ezen az uton megszületett a személytelen történelem, amelyben egy-egy név, egy-egy ember legfeljebb csak kor- és időjelző mérföldkő a történelem nagy útján. Megcsinálták a historionómiát, amely a történelmi események törvényszerűségét kutatja és állapítja meg, amelyben az egyén idő- és térbeli függőségében teljesen elvész.

A történelem így (a nagyközönség szempontjából) tudományos mű, vagy a rosszabbik esetben iskolai tantárgy lett.

A nagyközönség izlése azonban nem követte a történelemírás fejlődésének ezt az útját. Érdeklődésének középpontjában mindig az ember állott, a hőditő, vagy tragikus sorsu király vagy királyné, a világot leverő hadvezér, a magával ragadó hevíletű népvezér, a híres államférfi, a nagy költő, a zseniális művész.

Ahogy az őskori ember emelkedett szívvvel hallgatta a nemzedékről nemzedékre átörökített elbeszélő dalokat hős elődeiről, ahogy az ókori római lelkesen olvasta a honalapító hősök époszát, vagy Cornélius Nepos életrajzait „De excellentibus viris”, a híres férfiakról, ahogy a XIII. században kapkodták a francia, majd a XVI. században az angol memoárokat, nagy emberek feljegyzéseit, éppen úgy szereti a ma embere a kiváló nagyságok és hírességek élettörténetét.

DzsingiszkHzánról, Mohamedről, Disraeliról, Kossuth Lajosról, Marie Antoinetteról, Mária Stuartról, Fouchérről, Prince Eugénről, Madáchról, Petófiról, Zrinyiról, Munkácsyról, Liszt-ről az utóbbi években megjelent könyvek nagyobb, vagy leg-

alább is olyan nagy olvasóközönséget kaptak, mint a legjobb és leghíresebb regények.

Ezek mind életrajzi regények. A történelmi regény egészen más. Ez utóbbiakban a történelem legtöbbször csak díszlet, háttér, környezet, keret, amelybe az író belehelyezi alakjait. Nem fontos, hogy ezek az alakok valóban éltek-e és ha igen, olyanok voltak-e, amilyeneknek az író mutatja őket. Idő- és térbeli függőségük kifejezésre juthat ezekben a regényekben is, de a szereplők beállítása az író fantáziájának kényétől függ, az ő szülőttei, akik azt mondják és azt cselekszik — persze bizonyos határokon belül — amit az író a bizonyos korba helyezett regényével mondani akar. A történelmi regény természetesen annál jobb, mennél nagyobb az író történelmi tudása, mennél nagyobb a regényben a korhűség. De az sem nagy baj, ha ez nincs meg száz százalékban. Attól még a regény nagyon jó lehet. Legfeljebb a kritikus anakronizmusokat fog rábizonyítani. Sőt egyes történelmi regényekben szándékos anakronizmusok vannak, amikor például római miniszterekről római tüzéségről beszél az író, a megszólítási formákat modernizálja. Olyan ez, mint az a kísérlet volt, hogy Hamletet frakkban játsszák el.

Más a helyzet az életrajzi regénynél, vagy hogy a regény szót félreértések elkerülése végett kiküszöböljük: az életrajznál.

A történelmi regényben az író konstruál, az életrajzban rekonstruál. A történelmi regényben lényegileg az író beszél regényalakjain keresztül, az életrajzban a történet hőse beszél az írón keresztül.

Az életrajz írója meg nem változtatható adottságokkal áll szemben. Hősének időhöz és térhez kötöttsége feltétlen. Pályája a bölcsőtől a sirig ismert ut és minél híresebb emberről van szó, annál részletesebben tudottak ennek az utnak egyes szakaszai, részletei.

A miljő, amelyből jött, a társaság, amelyben mozgott, anyagi viszonyai, kortársai, akikkel és akik ellen küzdött, testi habitusa és diszpozíciója mind adottságok, amelyekkel az írónak számolnia kell, mert az életrajznak a legkisebb részletekben is hűnek kell lennie a valósághoz. A cél, amelyet a hős kitűzött magának, eredményei, sikerei és balsikerei ismertek, hatása kortársaira és az utókorra hajszára felmérhető.

A magyar irodalomban Harsányi Zsolt ennek a műfajnak a legkiválóbb képviselője, szinte specialistája. Gyors egymásutánban jelentek meg könyvei Madách Imréről, Petőfi Sándorról, Zrínyi Miklósról, Munkácsy Mihályról és Liszt Ferencről. Mindenik könyv egy-egy élet regénye. És mindegyiknek megérdemelt nagy könyvsikere van. Literátusok és laikusok, műveltek és kevésbé műveltek, öregek és fiatalok, férfiak és nők egyforma érdeklődéssel és élvezettel olvassák e könyveket.

Mi ennek a sikernek a titka?

Az egyik ok ezeknek az életeknek a különössége, a normális életpályáktól való különbözősége. Amit úgyneveznek: karriér, ami mindig érdekes és izgató. Uri család sarja, aki közepes írói próbálkozások után egyszerre, minden átmenet nélkül remekművel ajándékozza meg hazáját és a világot. Olyan remekművel, amelynek átütő világsikere csak mostanában bontakozik ki a maga teljes fényességében, amikor írója már régen elporladt sirjában.

Szegény tagbaszakadt parasztmészárosnak és vészna cseléd-lánynak a fia, aki viskóból indul el hallatlan nyomorúságokkal teljes útján egyenesen a világhír felé. Üstökös hazája, az emberség égboltján. Kiforratlan ifjan hull bele ismeretlen sirjába és eltűnésével jóslattá emeli beteljesíti mindazt, ami más életű költő verseiben szenvelgésnek, puffogó frázisnak hatna. Sirját, amelyben elporladt, nem lehetett megtalálni, de hire, neve örökre él.

Gazdag főúr, az ország zászlósura, költő, aki hadvezér, államférfi, karddal és tollal küzdő és brutális véletlenül meghal.

Nyomorgó kis asztalosinas, akiből világhírű festőművész lesz.

Kalandos életű zongoravirtuóz, nagy világfi, aki a zene egyik legnagyobb alkotó művésze lesz, abbé, az egyház papja.

Ime ez életpályák vonzó izgató különössége, ami mindig aktuális és szenzációs. A másik ok: a közönség soha nem szűnő mindig éber érdeklődése nagy emberek iránt. A művek, a tettek mögött kandi kíváncsisággal lesi, keresi az embert, a husból-vérből való embert. Ahogy a szindarabbemutatón a publikum maga elé tapsolja a szerzőt. Testi szemével akarja nézni, látni.

A közönséget, a történelem, a kutató, a tudományos életrajz nem elégíti ki. A száraz adatok, az események mögött az embert akarja látni, megismerni. A vergődő, szenvedő, küzdő, a győzelmes vagy lever embert kívülről és belülről. Diadala diszruhájában és házikabátjában. A fórumon és a lakásában. Dolgozó asztalánál és a hálószobában.

Felmerült a kérdés, vajon jogosult-e ez az indiszkrét kíváncsiság?

Művén kívül a nyilvánosság elé, tartozik-e a művész, a költő, az államférfi magánélete, az a fizikai és szellemi műhely, ahol műve készült? Vajon a nagy embernek nem tartozik-e csak a műve a világ elé, személyéhez, testéhez, lelkéhez örömeihez és bánataihoz, hibáihoz, bűneihez és érényeihez van-e köze a nyilvánosságnak? Nem kell-e a művet elvonatkoztatni az alkotó személyétől? Az életrajz száraz adatok mögé bujtatja a személyt. A régi felfogás pedig ott, ahol az egyént mégis az előtérbe kellett engednie, elstilizálta, idealizálta. Minek is Munkácsy paralizisét említeni, amikor az Ecce Homo művészi kompozíciójában gyönyörködhetünk? Minek Petőfi modortalansá-

gát, összeférhetetlen civódó természetét, gőgös magahittségét megrajzolni, amikor a verseit vulkánikus lelkének kivetített kincseit élvezhetjük? Minek Madách házassági tragédiáját tárgyalni, a betegségét, amikor az Ember tragédiája örök eszmében merülhetünk el? Nem helyesebb-e, ha a ragyogó eszménykép csillogó aranszobra misztikus félhomályban marad? Erős világításban repedéseket láthatunk a szobron, ütődéseket, csorbákat. Nem fakul-e meg ezzel az ideál glóriája? Nem helyesebb-e félistennek mutatni a nagy embert és nem esendő embernek? Nem szebb-e heroszokat adni az emberiségnek, mint döntött bálványokat? A népben, a publikumban mindig is ez a két ösztön dolgozott: a bálványozás és a bálványrombolás. Nem kegyetlenség-e, alacsonyrendű ösztön kielégítése, ha az aranszobrot ledöntjük piedesztáljáról és a többi közönséges ember módjára meghengergetjük az élet porában-sarában?

De vajjon tényleg kegyetlenség és kegyetlenség-e ez?

Megérthető-e teljesen a nagy ember műve az ember nélkül?

Madách tüdő- és szivbaja és szerencsétlen családi körülményei ismerete nélkül kiformalódhatott volna-e az Ember tragédiája?

Mellékes-e Petőfi rutsága, véznasága, szegletessége, mordtalansága, a gyerekszoba hiánya, a Minderwertigkeitsgefühl e sok összetevője, amely költeményeiben talál kompenzációt? Ha csak a költeményeit ismerjük, nem kapunk-e hamis képet az emberről? Egy kis példa: Petőfi bordalai. Ha nem ismernők az embert, korhelynek, alkoholistának tartanók a versei után. De tudjuk, hogy Petőfi a legduhajabb társaságban is színjózan maradt mindig, a bort alig hogy kóstolgatta, de soha sem volt iszákos. Ennek a mellékes körülménynek az ismeretében rögtön másképp látjuk, másképp ítéljük meg e verseket és ebben a látszólagos ellentétben olyan zárta találunk, amely titkos ajtót nyit meg a költő lelkéhez.

Megérthetjük-e igazán Kepler Éváját Fráter Erzsébet életje nélkül?

A mű és a művész elválaszthatatlanul összetartoznak, csak együtt alkotnak teljes egészet.

Amikor Petőfi kezébe került a Toldi kézírata, amelyet valami ismeretlen falusi nótárius, Arany János nevű irt, első kérdése volt, amelyre sürgős választ kért, hogy kicsoda, micsoda a költő, öreg-e, fiatal-e, szőke, barna-e, magas, alacsony-e. Hát a közönség ugyanarra kíváncsi, amire Petőfi.

A közönség kíváncsisága tehát jogosult. De hasznos is, mert a nagy ember műveinek jobb megértésére és helyesebb értékelésére vezet.

Az életrajz, a tudományos, száraz adatokat, évszámokat és eseményeket felsoroló leírása az ember élete külső történéseinek azonban egyik célt sem szolgálja. Sem a közönség érdeklődését nem elégíti ki, sem az ember jobb megértéséhez, a mű

helyesebb értékeléséhez nem visz közelebb. Nyers anyag, forrás-munka, amely a feldolgozójára vár.

Ez pedig az életrajzi regény.

Ezek a siker külső okai. A belső oka attól függ, hogy az író hogyan tudja ezt a nyersanyagot művészileg megformálni.

Azt mondtuk, hogy a regényíró konstruál, az életrajzi regény írója rekonstruál. Ez a két meghatározás korántsem jelent valami rangfokozati különbséget a művészi alkotás szempontjából. Éppen úgy, mint ahogy nem kisebb, vagy alacsonyabb rendű művészi feladat egy élő ember (vagy halott) szobrát megmintázni, mint képzeletből gyurni szoboralakot. Az első talán nehezebb is, mert a szobornak hasonlításra is kell. Ugyanígy van az életrajzi regénynél is.

Az életrajzi kutató megadja a nyersanyagot, a nagy ember életének eseményeit, dátumait, leveleit, a kortársak nyilatkozatait, feljegyzéseket, hírlapokat, mindent, amit összegyűjthetett. Ezt az anyagot kell az életrajzi regény írójának úgy feldolgozni, hogy megelevenítse, megszólaltassa az embert. Ilyen volt, ilyennek kellett lennie, mert más nem is lehetett. A feltámasztott embert bele kell helyezni a szintén újra életre hívott korba élő emberek körébe. Beszéltetnie kell alakjait a maguk nyelvén, a történelmi távlat koturnusza nélkül. A nyers anyagba életet kell lehelnie.

Ha elolvassuk Az Üstököst, keserű lesz a szánk ize. A világ csodáját, a lánglelkű, lángeszű Petőfit már nemcsak csodáljuk, de szeretjük és sajnáljuk. Elszorul a szívünk a költő emberi tragédiáján, aki kettős ideálját, a szabadságot és a szerelmet a maga megálmodott tisztaságában, sugaras fényében nem tudta elérni és szinte hálásak vagyunk a sorsnak, hogy ezt a tüneleményt, akiben régóta rezsiket a halál sejtelve és akiben ez a sejtelen vággyá lett, gyerekifjain hirtelen a sötét, titokzatos semibe hullatta.

Madách Imre sorsa is szívfájdító. Beteg teste, elkinzott lelke nem fürödhetett meg a világhír, a ragyogó dicsőség napfürdőjében, csak egy kis kör elismerésével kellett meghalnia.

De nem célom e kis tanulmányban, amelyet Harsányi Zsolt könyveinek elolvasása váltott ki, ezeknek a könyveknek a tartalmát és az olvasóra való hatását visszaadni.

Ami Harsányi életrajzi regényeinek elolvasásakor szembeötlik, az, hogy ő elsősorban író, belletrista. Nem analizál, nem boncolja tudományosan a lelket, mint Stefan Zweig, nem bujtatja el az események tömegében az egyéniséget, mint Frischauer, nem európai korrajzot ad, mint Aldanov, nem filozófiát, mint Éssad bey és nem csupán életrajzot, mint Maurois. Harsányi közel hozza nekünk, a szívünknek a költőt, a művészt, az embert. És mi szívesen megyünk vele és igazulunk és lelkese-dünk és örülünk és busulunk. Tudjuk nagyon jól, hogy mi a

vég és mégis olyan feszült érdeklődéssel olvassuk a könyvet, mintha először ismernők meg a történetet.

Harsányi érdekes, vonzó elbeszélő, könnyed, elegáns stílusa leköti figyelmünket és sohasem fárasztó. Pedig a könnyed szavakon át mély érzések, súlyos gondolatok tüze parázslík. A dialógusai olyan maguktól értetődőek, hogy eszünkbe sem jut azok valódiságában, megtörténtségükben kételkedni. Annyira ismeri anyaga minden kis részletét, hogy biztos vezetése mellett otthonosan mozgunk úgy a sztegovai kuriában, mint a kiskőrösi földes szobában, középkori kastélyokban, párizsi szalónokban és dohos udvari szobákban. És minden sorában annak a kornak a lelkét érezzük, amelyről könyve szól.

Az írói alkotás egyik legnagyobb művészete, az elhitetés, Harsányi legnagyobb erőssége.

A fentebb felsorolt külső okok mellett ezek azok a belső okok, amelyek könyvei nagy sikereit megmagyarázzák.

Sikerein és népszerűségén felül nagy érdeme, amelyért a kultúra, az irodalom hálaival tartozik neki, hogy a könyveiben megírt költők és művészek életét, egyéniségét széles körrel megismertette, azzal a körrel, amely ezeket az életeket és a műveik magyarázatául szolgáló egyéneségeiket, életrajzokból és a történelemből sohasem ismerte volna meg. Madáchról, Petőfiről, Zrinyiről, Munkácsyról, Lisztről kisebb-nagyobb tanulmányokban elszórt és így a nagyközönségnek hozzáférhetetlen adatokat összegyűjtötte, élvezetes, érdekes történetben összefüggően, irodalmi formában adta elő. Az adatok hiányosságát a kutató alapos tudásával és az író biztos intuíciójával pótolta.

Harsányi Zsolt könyvei nem csak szépek és jók, hanem hasznosak is. Kulturmunka.

Vidor Imre

Bencz Boldizsár

Aisa szerelme

Arab volt Aisa, gazdag és prostituált. Nagyon érthetetlennek találtam, gazdag arab lány létére: miért, ugyan miért? A Kasbah örök-bűnös uccáján találkoztam vele, homlokán kékllett a tetovált kereszt, pedig keresztény se volt, csak a tetovált formák véletlen választása volt ez a kereszt, ez a kéklő, égetett s már soha el nem tüntethető bélyeg.

Kereszt, Aisa homlokán.

A vallás szimbólumának és a bűn fertőjének olyan véletlen találkozása volt ez, mint az ember, ha találkozik az elsőgyónás gyermeki áhitatának multjával is, a fuldoklás pillanatában. Nem tudom már miért, de a bűnnek e piacán, ahol szűk sikátorok sűrű boltivei alól, percről-percre a pénzért ölelők karjai fehérednek az ember felé a sápadt gázvilágításban, nem tudom már miért, egy zeg-zugos kapu boltive alatt, mikor szembetaláltam magam az Aisa homlokán kéklő kereszttel, megálltam a bűnös vágyak-kergette utamon. Aisa két karja nem tárult ölelésre, Aisa két szeme nem vadászott senkire. Néztem a keresztet, alattunk a más formában bűnöző város lármája kavargott, a piszkos uccában megviláglott a hold, valahol ős Afrika népeinek bőrdudája és recsegő dobja szólt, részeg zuáv-katonák otromba röheje, éhe és szomjusága állta körül az unottan billegő hastáncost, a tenger hullámai egyforma időközökben csobbantak és suhogtak a parton, messziről elkésett hajó szirénája bugott s a világító-torony fénycsóvjája mólóról-mólóra pislogott. Néha futólépések zuhogtak mellettünk, valakit harsány szidalmakkal vertek a rendőrök, s hirtelen arra emlékeztem a kereszt előtt, hogy az egyik kapun, az elsötétült rácsablak felett hatósági cédulát olvastam: „Haláleset miatt zárva.“

Ablak csörömpölt... Razzia!... Nyomban utána két revolverdörrenés, valaki felsikoltott és sikoltásából érezni lehetett, hogy két láb megroppan a térdben s a kocsonyává hűlő vér gátat vet a hang elé. Rendőrök csörtögtek mindenfelé, számuk bámulatos gyorsan megszorodott, igazoltattak. Rendben volt minden iratom, ez a tudat megnyugtatót, s mikor a rendőrök sietős dolguk hamarkodásában pár pillanat múlva tovább rohantak, először érintettem Aisához szavaimmal:

— Történt valami?...

Fehérselyem és rózsaszín-átütő burnuszában megremegett, egy bűnös városnegyed népe közé nem illő szép arcát,

amit bizony sejtettem a nagy fekete szemei alatt kezdődő arc-fátyol mögött, felém emelte, bársony topánkái megcsoszsan-
tak az évszázados vagy talán évezredes köveken és megfogta
a kezemet. Amikor beléptem a vasruddal torlaszolható ajtón,
a szemközti fal tűnt fel, melyen szintén ott volt, mint az ajtó
uccai frontján, a névjegy: „Aisa.“ Se több, se kevesebb, mint-
ha egy szomorú kenyérkeresetre jogosító, rövid és számandó
szövegű diploma volna. S ez a diploma, csak egy puszta arab
női névvel és semmi többel, odafeszítettett a nyirkos fa'ra,
mint babonás házak kapuboltjára a denevér. Négy-öt színehag-
gyott, hervadt orchidea volt mellé tűzve s különösnek talál-
tam, hogy Aisa a pusztuló virágok előtt szertartásosan meg-
kövült, a mutatóujját, mintha azt mondaná: pszt!, az ajkára
tette, sirt s így üdvözölte a hervadt emlékeket. Aztán, mint
zajtalan szellem, az ajtóhoz ment, mégegyszer meggyőződött,
hogy jól eltorlaszolta-e s a kis vérszinű függőnyt ráeersztette
a sűrűn rácsuszott parányi ablakra.

— Történt bizony valami. Itt mindig történik valami.

Olyan volt a hangja, mintha sirveremből jönne, mintha
tetszhalott ébredt volna fel a temetés éjszakáján s az elföldelt,
szűk koporsóban, a fogyó levegő egyre erőtlenti az életért
kiáltó hangját.

— Ali Jusszufot is megölték.

Felkaptam a fejemet, meredten néztem a négy-öt szál her-
vadt orchideára, vérfoltokat kerestem rajtuk, hátamon végig-
borzongott a hideg s tetőzte a titokzatosságot, a félelmet,
hogy Aisa alábbcsavarta a lámpást. Az árnyakat borzalmas ho-
dályokká teremtő félhomályban kétszer egymásután megismé-
telte a fakó lim-lomok egzotikus üdvözlését. Dermesztő volt a
csend, furcsa, halotti illatnak éreztem a petróleum füstjét s
mindannyiszor Ali Jusszuf szellemének jelenlétét hallucinál-
tam, valahányszor a lecsavart láng gyenge pukkanással fel-
csapott a lámpaüvegbe. Fáztam és homlokom verejtékes volt,
minden szívdobbanásomat külön számolhattam volna meg, ke-
zem jéghideg és kékes volt, a lámpa felé nyultam, erőtllenül
suttogtam:

— Aisa, csak valamivel több világosságot...

Talán halálom pillanatában fogom mégegyszer érezni
azokat a száraz, még hidegebb ujjakat, melyekkel Aisa meg-
fogta csuklómat. Mellém ereszkedett, arcizmainak teljes moz-
dulatlanságával évezrednek tűnő pillanatig mélyedt az arcom-
ba s mikor arcfátylán át érezhettem csak csókját, tisztán érez-
tem azt is, hogy az arcomhoz tapadó fátyolon Aisa meleg
könnye üt nedves foltot. A nagy csendben megint, mint sulyu-
kat vesztett tárgyak hullottak a szavaim:

— Mért szereted ezt a borzasztó homályt?

Aisa oda sem figyelt, mintha semmit sem hallott volna az
egészből s mintha tulvilági ösztön manója ült volna a nyelvén,
csak azt ismételtegette:

— Ali Jusszufot is megölték.

Aztán hirtelen azt kérdezte, fejét sem fordítva felém, hanem csak folyton a lámpa izzó kupakjára célozva tekintetét:

— Te szerettél-e már valakit?...

— Az embernek örökké kell szeretnie valakit, — mondtam, — az élet változatlan törvénye ez.

— Ó, látod... Hogy hívják?

— Kit?

— Akit te szeretsz.

— Baba.

— Baba?

Volt valami szuggeráló erő Aisa megtört lényében, nem tudtam nem őszinte lenni vele szemben, pedig éreztem, hogyha százszor is száz más valakit mondok neki, olyan mindegy, ő ezzel a kérdésével is csak olajat akart a tüzre s ő valamilyen nyiben Ali Jusszuf szerelmét variálja s egy pillanatig sem fog azon lenni, hogy az általam mondott nevek tulajdonosait próbálja maga elé képzelni, hanem személyük nevébe önmagát teszi s helyembe Ali Jusszufot káprázza örökkön. Néztem rá, mint egy síró szoborra s az arcfátylán még mindig láttam a könnyeejtett nedves krajcárnyi foltot, mint valami felszáradhatatlan sebet. Hogy került ez ide? Mi hajtotta fertőbe? Hiszen nem igaz, nem lehet igaz, hogy bűnös, hogy könnyűvérrű! Homlokán az a véletlen kereszt, nem tudja, hogy nálam vallás, nála csupán arab testdisz, de védi, mintegy öntudatlan vért a homlokán.

— Miért vagy itt, Aisa?... Az ilyen nőket kiveti magából a társadalom... Szegény vagy? Bűn alá hajt a kenyér?

— Ó, nem. Nálunk szinte kötelességünk ezt az életet is élni.

— Hogyan?

— Az arab családi törvények nálunk, talán helytelenül, bár mi bünt nem látunk ebben, ezt tartják az asszonyélet előiskolájának.

— Gazdag vagyok, — folytatta Aisa, — az apámnak beláthatatlan citrom és narancsligetei vannak, mi kényszerített volna más ide, mint ősi törvényünk. Nálunk a nő, csak aztán szent, ha már asszonnyá tették s ezért nem vetik meg őket ebben, amit kötelességem nekem is élnem.

— És Ali Jusszuf, — sugtam bátortalanul, — ha már tudta, hogy ezt is élted, mért nem vitt el innen?...

Megbántam a kérdést, aprókat rángatóztak Aisa vállai, zokogni kezdett, a lámpa lobbant és kialudt. A sötét és a csend közelebb hozta a tengermorajt, mintha ajtónk alatt zugott volna minden dagályverte hullám. Az apró vérszinű függönyön Afrika bántóan fehér holdja küzködött a sötéttel s a Szaharáról lehelt szárazforró szél pajkosan felfellebbentette a függönyt. Aztán visszatapadt a sűrű rácsozatra, mintha belülről menekülne kifelé ezer egyesült sóhaj, mintha huzat jönne va-

lahonnan s én hittem, hogy ártatlanul megölt ember szel-
leme birkózik a vérszinü ronggyal, hogy átdőfött szívére ta-
pasztva azt, hol Aisa felé lengetve int titokzatos bucsut.
Gyufa zörrent a zsebemben, Aisa megrettenő mozdulattal a
lámpást lelökte az asztalról.

Ó oltotta le...

A parányi szobát belengte a petróleumszag, tisztán hallot-
tam, valahol egy toronyban, óra kongatott, zsebkendőt vet-
tem elő, hogy védekezsem a fojtó petróleumszag ellen s hogy
verejtékemet felitassam lüktető homlokomról, amikor Aisa
egy nagyon fájdalmas arab dalt kezdett énekelni. Dallama ha-
sonló volt a jajgatáshoz, a haldokló nyöszörgéséhez, az oboa
lélekfájdító sípolásához.

— Nem értelek, Aisa, mit jelent ez? Sirsz és éneksz...

Mintha hirtelen fagy ülte volna tiszta tó tükrét, Aisa aj-
kán megzökken a dal s a nyomába feltörő csuklás úgy tűnt
nekem, talán száz kripta előtt a plombált ajtón kívül száz anya
siratja így a gyermekét.

— Igen, ó, igen, — mondta, — Ali Jusszuf tudta ezt az
életemet, el is jött hozzám. Ez az idő volt az ő ideje. S mikor
utoljára itt volt, valaki zörgetett. Egy részeg szenegáliai volt,
engem akart és Ali Jusszuf csókolt akkor. Laghuatba bucsu-
zott, hogy onnan karavánt vezet Timbouctuba. Sok sok pénzt
kap, mondta, s ha visszajön, megvásárol az apámtól. Ezzel
ment el tőlem Ali Jusszuf, utána boldogan reteszelttem el az
ajtót s a vasrud lecsapódó zajában már benne volt Ali Jus-
szuf halálhörgése is... Hinni kell a babonát, mert az ajándé-
kozott orchideák abban a pillanatban hervadtak össze, ami-
kor Jusszuf lezárta szemeit s akkor a lámpás is kialudt ma-
gától.

Az összetört lámpa szilánkjain mintha macska járkált vol-
na; összekocogtak, gyufámat nem találtam sehol, soha eny-
nyire egyedül nem éreztem magam s nem tudok borzasztób-
bat a gyávaság érzésénél. Lábamat is felhuztam a durván tá-
kolt lócára, szüntelen volt a képzelgés, hogy szellem hideg ke-
ze markolja át az ágy alól, Aisa kővé meredten állt előttem,
fekete szemei a sötétben is csillogtak, mintha hipnotizálni
akart volna, nézett rám, hosszan s én biztos voltam, hogy Ali
Jusszufot látja bennem, akinek halálára az a pár szál orchidea
és a sötétség az emlék.

— Aisa, hát ezért ez a borzasztó homály?...

Hallgatása több volt feleletnél.

A Kasbah már késő éjszakába csöndesedett, itt-ott nyö-
gött fel csupán a szél s a szűk sikátorokon végig, mint a ha-
lottsirató asszony elzsibbadt fájdalma, suhogott, néha-néha
zokogón rohanva ki a végtelenbe. Aisa már mellettem szipo-
gott, megfogtam a kezét, szerettem volna mégegyszer látni a
keresztet a homlokán, de mindent elmosó volt a homály.

(Algír.)

Reményi József

Robinson Jeffers

Bármennyire közhely, nem árt rámutatni Aristotelesnek arra az igazságára, hogy a teremtő művésznek a dolgok lényegének kifejezésére kell törekednie. Mit mondjunk arról a költőről, akiben a lényeg az anyag hisztériája, s aki ennél fogva az aristotelesi formát, amely nemesedést is jelent, jobbat a meglévőnél, csak azzal igazolja, hogy különbet teremt annál, ami van, de amit megteremtett, az nem emelkedik ki a valóság szörnyűségéből. Ebben az esetben a „különb“ a kifejezés fölénye azzal a tébolyító formátlansággal szemben, amely a költőt alkotásra készítette. Robinson Jeffers a mai Amerika legpesszimistább költője. Hozzá képest Conrad Aiken is optimista, pedig Aikenben csakugyan tulteng a legsötétebb tagadás heve. Mi a jó és mi a szép, mi az előkelő és mi a felemelő a Robinson Jeffertől megalkotott művekben? Mi a lényeg, amely nem szorul védekezésre, mert a formával egyértelmű? Robinson Jeffers pesszimizmusa nem gombos s nem is könnyüvéru. Kifejezésében az őszinte művész őszinte tehetségének megvalósulása. Nem rágalmazása a sorsnak, hanem a sors sziklába szorult lelkiismeretének hangja. Lelkiismeretének? Hátha lelkiismeretlenségének? Művei alapján arra következtethetünk, hogy a végzet közönye azonos az akaratlan lelkiismeretlenséggel, az egyetlen valósággal, amely őt érdekli. De mi az értelme a lényeknek, ha a pokol arcával néz ránk, mi az értelme a formának, ha a formátlanság élményével kínoz meg bennünket? Költő-e ezek után Jeffers, vagy pedig csak átkozódó boldogtalan ember? Költő, akiben a lényeg negatív, nem teljes. Széles hullámszerű versei úgy hatnak, mintha egy holttest jágatásai volnának; ez a halott néha emlékszik az életre, a költészet kerülő útján, nem közvetlenül. S amikor emlékszik, akkor is inkább a fonák, visszás, reménytelen jelenségek szólaltatják meg képzeletét, mint azok a képek vagy események, amelyek esetleg igazolják az életet. Sójával megöli az akaratot. Anti-intellektuális s ugyanakkor az érzelmek hóhérja. Költészetében a sors bitófáján himbálózna a meglincselt vágyak és álmok. Tehettsége, természete némiképpen William Blake örültségére emlékeztet, de az angol költő misztikus kedvessége nélkül. Mindent meg akar érteni, s — mert nem cinikus — tehát a semmibe sem tud kapaszkodni. Mert nem tudjuk a sors célját, azért saját sorsunknak sincs célja — körülbelül ezt fejezik ki versei.

Ha egyáltalában törődik Istennel — ahogy egy kritikusa mondja — akkor csakis kétségbeeséssel tudja átölelni, s nem szeretettel. S micsoda Isten az, akit démoni tébollyal szoritunk szívünkhöz? A hamleti ingadozást lebíró Nirvána-vágynak legegényibb és legeredetibb hangú költője Robison Jeffers az amerikai irodalomban. Az öntudatot tartja az ember legnagyobb ellenségének, az öntudatot, amely képtelen világosságot árasztani a sötétségbe. Végül már annyira beletörődött a céltalanságba, hogy egyik versében a „charm of the dark”-ról, a „sötétség bájáról” ír; ez a verse himnusza a tagadásnak. Hangja gyöngéddé válik, amikor a semmit elképzeli, s zsufolt bánatának minden színházi kellékét lerázza magáról. Ámde ez a beletörődés a sötétségbe nem jelent sokat. Nem tudja a sorsot hősi ellenségnek tekinteni, mint a régi görögök. Embertelennek érzi magát a gondolatot, hogy emberek vannak. Az emberi életet vérfertőzésnek tekinti. Viharban, mennydörgésben, földérgésben, s a természet egyéb katasztrófális szeszelyeiben, a szerelemben egymást akarják az emberek anélkül, hogy tudnák ennek értelmét. Az „incest” (vérfertőzés) a mozgó ereje a szenvedés és a gyönyörűség értelmetlen és értelmetlen haláltáncának. A szabadság gondolata a gondolkodás nevelés hivatkozása. Versei nagyrésze hosszú, elbeszélő hangjuk egyéni, drámai szenvedélyességük emberfeletti, a komorság neuraszténiája sokszor elviselhetetlen. Mintha az ördögi miszticizmusnak állna a szolgálatában az elképzelt isteni tökély kigunyolása céljából. De olyan ördögi miszticizmus ez, amely a kő nyugalma irigylit, tehát a szenvedés kiváltságát mégsem tagadhatja meg saját magától. Az anyagból kirobbanó metafizikai perverzitás ez a költészet; a tökéletességet felfogni akaró ember embertelensége, a lét kibírhatatlan kinjával szemben érzett végtelen felháborodás. Hogyis írja egyik versében? *Annihilation's impossible, the dead have none.* Azaz: a megsemmisülés lehetetlen, a holtak nem ismerik. Amíg élünk, szenvedünk, s mi az értelme a halál könnyűletességének? Nincs megoldás, nincs megváltás. Lenni: bűn. Akarni: vétek. Igazuk volna azoknak, akik szerint Jeffers azért gyűlöli az embereket, mert nem tudnak istenek lenni? Az elkerülhetetlen pusztulás hihordozója ez a költő, annak a szörnyű gondolatnak, hogy az emberiség kiirtása szükséges. Érzéketlen az aktualitások iránt, mert az állandót elriasztonak tartja. Költői sirás, aki megrendítő erejű versekkel ássa meg az átmeneti és az öröklét sírját. Lényege, hogy nincs lényeg; formája, hogy a formátlanság is csak illúzió.

Kaliforniában él, a napsugaras nyugaton, s a napsugár sem tudja elfeledtetni a borzalmas sötétséget. Már nem is sakkozik a végzettel. Arról lemondott, hogy a játék remisre mehessen. A gúnyon át a szép lét hiányát szánni sem tudja. A sors titkos vödreből a gög nektárját néha magába önti, de attól

sem tud megrészegegni, ha csak azt nem tekintjük részegségnek, hogy a szavak még nem hallgattak el benne. Elkárhozott lélek, aki vigasztalanul sárkenyeret eszik, s reménytelenül iszapvizzel oltja szomját. Nem ismeri az önrésztét könnyes esőjét, vagy ha igen, nagyritkán, s senkinek sem tud békeágot nyújtani. A defitizmus kivételes tehetségű költője. Csak békét akar, de nincs meg benne a hinduk nyugalom-előérzete, nincs meg benne a sztoikus fölény egyensúlyozottsága, s persze nincs meg benne a keresztény alázat siralomvölgy-tudata az örök boldogság vigaszával. Békét akar, s amikor ezt akarja, tehetetlenségében, fáradtságában, könnytelen reménytelenségében csodálatos költői sorokra képes. „Night“ című verse ebből a szempontból a legszebbek közé tartozik. Az egésztest kellene közölni, hogy hatását annak rendje-módja szerint méltányolni lehessen. Gazdag fenséges sorokban, rendkívüli szépségekben. Ez a verse a makacs józanság örült világozása; a lélektelen sors ritka lélek-valósága. Általában azonban arról ír, hogy minden olyan valószínűtlen, mint az, hogy a semmiért túrnunk kell a semmi terhét. Valószínűtlen a mosoly, amely felénk bandukol, s olyannak tűnik, mintha az űrben fénycsóvat rajzolna, s mintha ekkor a sors szemén felragyogna a hit, az öröm láza, s a mosollyal enyhítené fájdalmunkat. Azonnal kiderül, hogy a mosoly árnya maga oltja el a ragyogást, álmunkat. Mindegy, hogy az élet elrothadt reménye, amely uszik a bűnben vagy erkölcsszavu bíró, akinek hangja döbbenetes. Mindegy, hogy ki gyilkos: az-e, aki már gyilkolt, vagy aki a gyilkost kivégzi a villamoszékben, s az-e a gonosz, aki mást haragit, vagy akinek torkán megakad az erénycsont. Mindegy tudni azt is, hogy sorsunk kalitka, amelynek rácsába beleütjük fejünket, amikor repülni akarunk. Egyik hosszabb versének „Apology For Bad Dreams“ a címe. Tulajdonképpen egész költészete apológiája a rossz álmoknak: mindazoknak a jelenségeknek és mozzanatoknak, amelyek a költőben tudatosítják a lét átkát. Néha azonban tragikus undora egyhanguvá válik. Jól van, mondjuk, csakugyan szörnyű a lét, tele van céltalan vagy pedig felszines célokat szolgáló erőszakosságokkal, s sok gondolat és cselekedet valóban mesterkélten életelixirnek látszik, de végül is az élet a tucatember esetében nem kizárólagosan ok a pathológiai handabandázásra, s a költő esetében ennek a pathológiai handabandázásnak magaslatos kifejezésére. Feltételezendő, hogy Jeffersnek olykor izlik a whisky és a beefsteak, s hogy mélyen is tud aludni s fejfájás nélkül tud felébredni, s van olyan csók-émléke, amelynek világában a tündérek nem sajnálják, hogy ismerik az embereket. Ha szomorúsága, élettágadása őszinteségét nem is vonjuk kétségbe, meg kell jegyezni, hogy tulgyakori válogatás nélküli megisméltődése, a kifejezés nagyszerűsége ellenére, az olvasó idegeire megy.

Pesszimizmusa veleszületett, de tapasztalatai is, noha életének külső mozzanatai nem sejtetnek ziláltságot. 1887-ben született Pittsburgban. Kulturált angolszász családból származik; ir vér is kering ereiben. Ősei nemzedékek óta éltek az Egyesült Államokban. Robinson Jeffers neveltetését részben Amerikában, részben Európában szerezte. 1913-ban nősült, ikrei vannak, s családjával elszigetelt, ámbátor nem teljesen társaságnélküli életet él a kaliforniai Carmel községben, ahol 1914-ben telepedett le. Anyagilag független, s azért arról írhat, amiről akar s úgy, ahogy akar. Szükszavu ember; akiket megkedvel, azokkal közvetlen tud lenni. Nagyműveltségű, de a műveltségnél többre taksálja azt, hogy költészet van a világon, amiből bizonyos ellentmondásra lehet következtetni, tekintettel arra, hogy az életet céltalannak, kihívóan kegyetlennek véli. Ez az ellentmondás látszólagos. Hiszen nem műveltségével, hanem költészetével fejezi ki, hogy az élet „kísérteties rengeteg” (a jelzőnek semmi köze a természetfölöttséghez), szóval a költészet módot ad neki arra, hogy — saját felfogása szerint — tisztán lásson. Minden sora azt érezteti, mintha kozmikus nyelven írna (talán azért annyira egyéni a nyelve, mert az egyén a kozmosz nyelvét nem ismeri); s a sors melódiája verseiben „keserű zene” s az ember „farkas, aki a szivben rejtőzködik.” Még ha olyan témát választ is, amely a mindennapiságot megfigyelők szempontjából közelebb álló, akkor is a szavak távlata megszünteti a közelség lélektanát, s úgy érezzük, hogy a porszem épp olyan messze van, mint saját árnyékunk. Mindamellett a messziség reménytelenségét kifejező soraiban nem hanyagolja el a tárgyi valóság megbizhatóságát. Például „Fawn's Foster-Mother” című versében a többi között így ír:

„It is empty now, the roof has fallen,
But the log walls hang ot the stone foundaiton; the redwoods
Have all been cut down, the oaks are standing;
The place is now more solitary than ever before.”

Ez plasztikus, szinte realiztikusan pontos ábrázolás. Vagy amikor leírja az öregasszony arcát, az öregasszonyét, aki gondjátviselte az özborjunak.

„Her face is deformed with age, furrowed like a bad road
With market-wagons, mean cares and decay.”

Legkülönb kötetekben, a „Tamar”, „Roan Stallion”, „The Women at Point Sur” és „Dear Judas” című műveiben a legváratlanabb képekkel érezteti a lét tragédiáját. Egy helyt azt írja, hogy „I have no vocation” (nincs hivatásom) s a „The Women at Point Sur” kötetének „Prelude”-jében ezek a sorok fejezik ki legjobban énjét:

„Imagination, the traitor of the mind, has taken my solitude
and slain it.

No peace, but many companions; the hateful-eyed
And human bodied are all about me; you that love multitude
may have them.“

„You that love multitude may have them.“ (Ti, akik szeretitek a sokaságot, hadd legyen tietek.) Semmi szolidaritástudat; az emberszeretet teljes hiánya. Mi a sokaság? Könyörtelen vadság. Bőgő mennyiség. A szám: a sok semmi. Fonyadt, durva és okoskodó szájából a világra ömlik a gőzölgő bűz. Csenevész hiúságok a magányos létre böknék és köpnek. A fölényeskedők összehordanak tücsköt-bogarat, s a csöcselék ajka fortyog, mint a buta lélek-katlanban a szó. Terhes fekély az ember s szemetes hang a lírája. Izzadó, pislákoló, rosszszemü arcok süppednek az egyedüllét homokjába. A lét: éhes bűn. Embernek lenni: légyott a gennyel. Nincs pirkadás. A tücsökszó cirpelő félrevezetés. Robinson Jeffers költészete a filozófiai materializmus csődje. Az állandó jégverés panegyrisé. A megdühödt anyag sikoltása. A részvétlen szem ridegsége. Fontos, hogy Karthago romjain ki kesergett? Lényeges, hogy a Via Appian ki vágyott cseresznyefát? Érdemes-e tudomásul venni, hogy az uzsorás habzó szája miért ujjong s hogy az amerikai tőkésnek miért fáj a feje, amikor a léleknek holt a tája s az ember nem is borus novembertől sebezett fény? Ez az amerikai költő nem ismeri az örökszép hajnal töretlen sugarát, a végtelen célt, az építő dacnak, a szakadatlannak erejét a földön s a végeken. A halál-évtvágy legmegrázóbb erejű költője az amerikai kontinensen. Nehéz szeretni, de rendkívüli tehetségét el kell ismerni. A dolgok lényege: a fölösleges kín. Folyton ezt énekli. Viszont annyira szívósan énekel erről, hogy az ének gyönyörűségét nem tagadhatja le. S így a tragikusan formátlan lényeg, mert a kifejezés kivételes, mégis megnemesül. Az alkotó formája, amely igazolása a léleknek, Jeffers esetében legyőzi a gondolkodó formáját, amely tagadása az életnek, s magának a költészetnek.

(Cleveland, Ohio)

Kázmér Ernő: Új könyvek

Móricz Zsigmond: „Boldog ember“ („Atheneum“, Budapest.) — Márai Sándor: Egy polgár vallomásai, II. („Pantheon“, Budapest.) — Tamási Áron: Ábel Amerikában. (Erdélyi Szépművészeti Céh.) — Wass Tibor: Farkasverem. (Erdélyi Szépművészeti Céh.) — Czinczár Miklós: Menekülés. (Erdélyi Szépművészeti Céh.) — Ivan Bunin: Ifjuság, szerelem. („Athenaeum“, Budapest.) — Valentin Katajev: Hajrá. („Athenaeum“, Budapest.)

Irodalmi divatja van a parasztnak. Vannak, akik elcsodálkoznak korcsmázó, italos bölcsességén, furfangjain, vaskos adomáin és mindenáron népszínművet formálnak köréje, hogy primitívségével merész ellentéte legyen a város figuráinak. Valóban kényelmes írói feladat és valljuk be, hálás is. Minek a keserűség, a szánalom, miért meglátni a szegény, nyomorult paraszt földéhes fájdalját, durva, repedezett kezeit, hóban, fagyban lefagyott lábait, ahogy téli barázdákon át vonszolja magát, belevágva lapátját a röggé keményedett, gőzölgő trágyadombba? Miért kitergetni élete mindennapi siralmát, amikor kevesebb fáradtsággal, elkenéssel kispolgári relieffé lehet mintázn, kényelmes kisgazdává, ki megbarátkozott a különböző pénz-, termény- és munkaszolgáltatás terheivel, megsüvegel földes és hivatalos urakat, hogy saját szükségletére is alig termő földecskéje mellé még egypár kapavágásnyit szerezzen. Gazdának látni a falu nincstelenjeit, segíteni a falu osztálytagozódását, csak birtokos legyen és elnyomorodott, tudatlan földmunkás, igáskocsis, hajcsár, cseléd, akinek vaskos, sötét árnyéka, mint leg-súlyosabb probléma nehezedik az agrárválságtól és a mai feudális birtokrendszerrel vihart vető korunk fölé.

Móricz Zsigmondnak, a magyar paraszt ősi vonásait és az új idők mélyéről feltörő indulatait, eseményeket, egyéni és népi drámák nehéz ritmusába fogó írásaiban a Paraszt — izmos, faluja vad, tavaszi illatától megittasult teljes ember, aki vérében hordja a földszerzés gondolatát. Idők során ez a teljes ember megtört. A falu, ahonnan elindult, reménytelenségbe süppedt, háboru jött, forradalmak, kettéhasadó lelkekkel gyötrődő mártírosolya véres keserűséggel küzd. Ez a mai paraszt a „Boldog ember“ hőse: Ivó György, dolgozó milliók életét, lel-

két feltáró törpebirtokos, földmunkás, aki az osztályellentét, a nincstelen sors és a maga kis osztályharcát naponta megvívó ember magyar valóságírodalmában olyan jelentős állomás, mint a „Nyugat“ 1908 október 16-i számában megjelent „Hét krajcár“ című kis novella, amelyben egy napszámos fia anyjával együtt hét krajcárt akarnak előteremteni. Huszonhét év telt el azóta, emberi és írói sorsban imponálónan nagy idő, de az író máig is a szerteguruló apró krajcárokat, a földhözragadt szegénységben a lélek gazdagságát keresi. Most a kopott, bujkáló krajcár kifényesedett, arannyá vált, szenvedésben fürdő aranyglóriává, hogy egy szegény magyar földműves ember együgyű életére világítson.

Ivó György eljön a Tiszántulról, beállit a szerkesztőségbe, szembe ül az íróval és elmondja életét. „Horgas orra a sovány arcából kiáll s lógó bajuszáról csepeg a bánat. Így menekül el a vizimadár, amikor szárad a mocsár. Ez is felrepült és elszállott messze földre, kering a hazában, másutt akar fészket rakni... Menekül, menekül.“ S az íróhoz menekül, beszél, mint ha a sors kikerülhetetlen tényeiről beszélne, úgy, ahogy időjárásról, elemi csapásokról szokott a földművesember. S az író? Nem nyul a vallomáshoz, ehhez az életgyónáshoz, nem próbál belőle vigasztalan pesszimizmust facsarni, hogy keserű világlátással, fanyar filozófiával, még nyomasztóbb milieurajjal verista írás érzetét kelthesse. Nem nyul hozzá temperamentumával, hogy vehemens előadásban fokozza, gyorsítsa az egy élet mögül előtörő megannyi paraszt sorsát. Riporter lesz, hűségesen jegyző lélekstenografus s amikor az első szóttagot papírra veti, még maga sem tudja, hogy remekművét írja, teremtető, gazdag képzeletén is felülkerekedő valóságát a falunak, amely Ivó György kurta beszédén át nőtt, szélesedett új világgá. S Ivó György beszél, patakszik belőle az életélmény. — Istenem, mennyi nyomor, mennyi emberi nemesség, finomság rejtőzik egy ilyen egyszerű életben — s amint képzelete nekilendül, behunyva apró, villogó kuruc szeméit, a mese árja elragadja: Kisiskolás. Mily szép volt abban az időben, volt akinek kilenc gyereke volt, még tizenkettő is. Két család lakott egy szobába, krétával huztak egy vonást a földön és mindenik béresasszony úgy sepegt, hogy a viláért sem ment volna tovább a seprűje csak a vonásig. Föl volt a föld osztva az urak között. Ott a kisaluba ezer hold volt az urak kezén, a gazdákén meg össze-vissza vagy háromszáz. A nyolcvanholdas Pereszlényi meg tudott az uraságoknak hizelegni, meg a szegényeket nyuzni. S mit ettek? Kukoricakenyeret meg hagymaszárat, ha jobban ment, egy kis rántottlevest, ciberét, de sokszor csak azt a kukoricát, amit a disznóknak termelve az ember, megfőzi vízben.

Folytassuk ezt a minden szépités nélkül, hatalmas népi freskóvá növe regény részleteit, amely nem is korregény vagy forrongó esztendő története, csak hűséges tudósítás, mint lesz

egy dolgozó, szeretkező, vándorló földmunkás legénykéből minden szenvedésen át is nyolcholdas, ötgyermekes paraszt, aki csak karácsonyra tud cukrot venni és gyufát is csak úgy, hogy hárman adják össze az árát, aztán szálanként szétszámolják maguk között? Irjunk arról, hogy Ivó György beszélgetései egy újáalakuló népi réteg könyve, egy rétegé, amelynek lassu, kényszerű átalakulását ez az egy emberélet a maga leplezetlen valóságában mutatja meg? Hisz vannak jelenei, amelyek megdöbbenően bátrak, igazak, objektive tisztánlátóak, így amikor az ügyvédekről beszél, „bánja is az, mi az igazság, nem azt ügyvédeli ő, hanem a maga zsebit“ és még hasonlók, amelyek, mint a „Rokonok“ mohón leső, osztogató városi klikk panamavilága, Móricz Zsigmond íróisága nagy és teljes átalakulásának komoly bizonyítékai. Még sok van benne a művészből, a szubjektiven, egyénien látó nagy naturalistából, de kemény, dacos, visszhangzó lépései a kollektívregény konturjai felé tartanak. És megérhetjük a csodát. Aki Ivó György vergődő, paraszti lelkét így átélte, megismerte, az íróisága ágaskodó lendületével közel ért a megújodáshoz, az emberiség lelkének eljövő virágkorához.

Lelkendező öröm ezt éppen Móricz Zsigmondról írni.

*

Márai Sándor folytatja emlékeit, az „Egy polgár v a l l o m á s a i - t“, amelynek első kötetében felvidéki gyermekkoráról, ifjúsága kezdő éveiről, családjá, barátai körül csoportosuló érdekesebb figurákról, vad és ösztönösen infantilis átéléseiről számolt be. Mindezt az író nem először és nem is utoljára idézte — gondoljunk csak a „Zendülők“-re — és örülünk kell költői érzékletességének, amellyel talán önmagának is, de elsősorban mégis csak nekünk, olvasóinak tárta fel minden kis emléke izét, szívét, egyben formáját, jelentőségét annak az elpolgáriasodás küszöbére érkezett magyar vidéki városi családnak, amelynek gyermekei a „nemes liberalizmus“ mesgyéjén már zsidókkal barátkoznak, észreveszik a pincelakásban élő proletárokat is, de elzüllött rokonaikról nem szívesen beszélnek. Az előttünk járó generáció történelmet, társadalmat jelentő napjainak története ez az első kötet s amikor ennek a társadalomnak hattyudalát részvétellel, objektivitással írja, egyben ifjúsága mögött csapja be az ajtót, hogy senki hez sem tartozása országutjára kanyarodjon. „Nincs egyetlen emberem, barát, nő, rokon, akinek társaságát hosszabb ideig bírnám, nincs oly emberi közösség, amelyben el tudok helyezkedni. Szemléletemben, életmódomban, lelki magatartásomban polgár vagyok s mindenütt hamarabb érzem otthon magam, mint polgárok között. Anarchiában élek, melyet erkölcsellennek érzek s nehezen bírom ezt az állapotot.“

A második részben az író külföldön él és rájön arra, hogy polgárnak lenni nyugati értelemben más, mint polgárnak lenni odahaza, a felvidéki városban. Nyugateurópa nagyvárosai: Leipzig, a majnamenti Frankfurt, Berlin és Párizs a jelentősebb állomások, ahol husz évével és idegrendszere alkati kényszerével, az ujságírással, mégis csak az embereket figyeli, éli az életnek azt a szakát, amelyet mindegyikünk átélt, azt érezvén, hogy személyes küldetésünk van, amit senki más sem végezhet el helyettünk. Az évek, amelyeket Mária Sándor Nyugaton töltött és amelyekről vallomásai újabb sorozatában mesterségbeli öntudattal és szubjektív lírája egymásrahatásával tudósít, Európa legválságosabb korszaka volt. Németország csücskében megszálló hadsereg, uccákon barrikádok, a vörösöket már agyonverték vagy börtönbe csukták, intellektuellek maguk takarították nyolcszobás lakásukat s míg az uccákon tébolyodottak jártak, számjegyeket ordítottak, addig az örült farsang német fiatalsága eszelős vigalomba menekült. S az ifju író? Idegen nők ölelését analizálta, hittérítők hospizába járt étkezni, rég elfelejtett exotikus német költőkre fanyarodott, bankokkal levelezett, szatirikus lapocskáknak irt cikkeket és ha közben gépfegyver ropogott, beállt a kapu alá, türelmesen várta, míg az autók elszállították a halottakat és áthaladván az uttesten, belépett a szemközti kávéházba.

Hogy az író maradandó hatást keltsen, ahhoz szerintem nem elég csak a tehetség. Oly költői öntudat, jellem, egyéniség kell ehhez, amely egy átfogó világszemlélet biztos talajába ver gyökeret. A világszemlélet, az érző, részvéttel társuló szociális lelkiismeret segíti az író, hogy példátlanul álló nagy élményei viharában is észrevegye a viharban szenvedő emberfigurák karakterét, fájdalmasan vonagló szenvedéseiket és a társadalom egymást ellentmondó problémáira épült világ szövevényének minden zavarát. Dosztojevszkij állt az akasztófa alatt, végigszenvedte Szibéria börtöneit és aki olvasta a Raszkolnyikot vagy a „Halottas ház emlékiratait“-t, az megérzi, hogy az író mindezt át is élte. Ha tehát Márai Sándornak Európa anarchiájában és a maga lelki zavarai anarchiájában lehetőség adatott kortársnak lenni és a mindennap szürke háttéréből kiemelkedő világeseményeket regisztrálni, úgy gondolom, legálább valahol, egy szóval, egy gesztussal, egy görcsös ökolbeszorítással árulná el, hogy társadalmi felelőssége mélységes érzete mégis csak erősebb, mint meglátása zsurnalisztikai felvázolása. Mily meghatódott tisztelettel beszél Herminia zur Mühlen írónőről, munkások és intellektuellek barátjáról, aki „fájdalomban, megismerésben és szenvedélyben megtisztult lelke sugárzásával“ nemesedett szolidáris emberré. Ha a nagy idő ily csodálatos teremtetek felé sodorta Márait, miért, hogy akkori, mondhatnám kamaszkori idegei gyökerét nem rázta fájdalom és kétségbeesés. Egy nagy nép vergődő, válságokban ful-

dokló, a tulajdon, a pénz, a család hinárjába vesző embermilliók sorsa mellett sétált és magányos volt, költő, csodálkozó, folyóiratot alapított „Endymion” címmel, csak verseket közölt benne, kétajtós cipőszekrényt vásárolt huszonnégy pár cipőre, amibe elhelyezte három pár cipőjét, de „mesterség, világnézet, szociális lelkiismeret kevésbé nyugtalanították.”

Bele kell törődnünk abba, hogy Márai Sándor vallomásai csak a maga életét bővílik elénk és élményeibe önző magába-felejtkező szeretettel mélyed. Éppen ezért művészete bravuros, minden szavának irónikusra, sokszor cinikus keserűre hangolt színe inkább szórakoztató, mint lélekkel átítatott élmény. Csak ott mélyül el és lesz leplezetlenül őszinte, ahol párizsi tétlenségéről, kis kávéházak terraszán unatkozó napjairól beszél, a maga lelki szenvedéseiről. Mennyire gazdagodna az új magyar irodalom, ha ez az örökösen elégedetlen, melankólikusan kereső, kápráztatón tehetséges, európai intellektusu fiatal író tiszta, küzdő sorsvállalással kanyarodna kortársai szenvedéséhez, hogy torz mosolya mögött emberi értékeiről bizonyosságot adhatna.

*

Tamási Áron „Ábel-trilógiájá”-nak, a kis tarisznnyás fickó sorsa továbbkanyarodásának utolsó kötete van előttünk, az „Ábel Amerikában.” A ballada lényegét prózába olvasztó mindig lírikus székely író ebben a zárókötetben is követi fejlődése merész útját és áttörvén a ballada dekoratív vonalait, még egy komoly lépéssel jut közelebb íróisága nagy céljához: a leegyszerűsített népregényhez.

Az utódállamok új irodalma, akár a magyar (Kodolányi János, Bibó Lajos), akár a jugoszláv (a horvát Slavko Kolar, a szerb Andjeiko Kostić, a szlovén Kozak Jus), vagy a csehszlovák (Karel Capek „Hordubal”-ja, Peter Jilemnický „Pole neorane” és Millo Urban „Zivi bics”-je) egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a falu felé és a nép mindennapi életével tartó tudati kapcsolatai, a gazdasági válság viharában magára talált parasztság küzdelmei fiatal íróik szociális látását kiszélesítik. Az új nemzedék népmélnye már nem az általános folklóre vonásán keresztül éli realizmusát és faluáradozása nem szentimentalizmusba, hanem tettbe, eseménybe tör. A földhöz kötött paraszt elszabadul a rögtől, egyetemes élmények felé tart, életformája kiteljesedik, hogy a fonók és korcsmák hangulatából városok, világgrészek felé bontogassa szárnyait. A mi Ábelünk az időtlen népmese fonálától szakadt el s ez a minden nép igazságot kereső mesevilágában élő furfangos fickó, rokona Thil Ulenpiegelnek, testvére Ludas Matyinak és a havasi legelőkről jött székely góbé lelke tiszta kisugárzásával megy a városba, majd Amerikába.

A mi Ábelünk látta a Hargita fakupeceit, a szegényeket, a gyámoltalanokat kinzó csendőrt, a város tekergőit, a vonatos fogorvost és jól látja az amerikai kis telepek életét, bankjait, garázsait, a kivándorlókon élőködő ügynökök becsapásait is. Mint egy tudásra, tapasztalatra szomjas vándor járja Ábel a nagyvilágot és Hargita, a város, Amerika csak külső kép, szinte légüres háttér, a színteret szüzsies, tiszta lelke derűs életelvei és valami mélységesen egyéni kifejező csufondárossága töltik be, amelynek faragatlansága, vaskossága mögött egy örök gyermek játszi fintora lapul. S ez a játékos finton, ez a rabelaisi magasabb értelmű szemtelenség tulajdonképpen békére való szomjuságának, az élet vidám szürcsölésének és tudásra vágyódásának primitív filozófiája, az a filozófia, amely Tamási Áront a Móricz Zsigmond utáni új népi irodalom legtekéletesebb írásművészévé teszi.

Azt, amit Tamási Árontól vártunk, a székely népregényt, a havasok tövéből maroknyi nemzetsége és anyanyelve: a magyar közé ékelt románsággal egyetemes tragikus léletsorsára mutató nagy prózai eposzt, aminek hőse maga a nép, az Ábel-trilógia nem adja. Még sok benne az anekdóta, a figura, az önéletrajz is, — éppen az amerikai részben — formájában erősen novellisztikus, a három részt például egyetlen élő szimbólum: a hü Bolha kutya füzi csak össze, de mégis felvillan belőle valami abból az életérzésből, ami az erdélyi magyarság helyzetét az örök emberi sorssal hozza egy színvonalba. Mert ha Ábel magával viszi is a kised fehér zacskó kincset, a hazai földet, ezzel nem akarja magát a népek egymásbaszövődéséből kizárni. Jelszava: „jó cselekedet mindenütt él.“

Ábel hazatér. Csontra, bőrrre fogyott kuttyája ugatásából csak nyöszörgésig jutó zihálásig jutott és amint magához ölel-vén Böihát, hengeredni kezd lefelé a hazai dombon, hogy a völgyben felálva, ránézzen a nagy hegyekre. Így ér véget Ábel kamaszkora és a trilógia. Talán játékos ötlet, talán reménytelen vágy, hogy mindez másképpen is történhetett volna. Megjöhetne az óceánutról a mi Ábelünk és az erdélyi sorsba való visszailleszkedése, tradíciót jelentő kuttyája feletti öröme helyett most már maroknyi népe gazdasági és politikai sorsa sikja felé tarthatna. Lesz, aki erre azt mondja: kár lenne az emberlátásnak ezt a naiv formáját vörös fényben folytatni vagy egy néplélek tisztult alapjain tragikusan ötlés freskót festeni. Mindegy. Ábelnek tovább kell menni. Csak jöjjön a Hargita mosolyogva siró kis pásztorának további élete.

*

Erdélyi magyar vidéki élet keresztmetszete, rajta a rásütött bélyeggel: „Farkasverem.“ Egy új erdélyi magyar elbeszélőnek, Wass Tibornak első, nagyobb lélekzetű mun-

kája ez. A fiatal író gondosan ügyel, hogy a marhabögéssel, furcsa, keserű füstszaggal teli vidékkel szembeni megvetését leplezze és sokszor a tragikus letargiáig fokozódó tájleírásaiban annak az Erdély centrumától keletre elnyúló dombos vidéknek pontos rajzát adja, amelyet Mezőségnek neveznek. A mezőség a regényben a letört arisztokraták, az elszegényedett dzsentrik, kurtanemesek szimbóluma. Az impériumváltástól eltelt tizenöt évvel az erdélyi magyarság ez elite-osztálya levedette szellemi, vagyoni különállását, alkohalmámorba, rossz gazdálkodásba, patópálos passzív rezisztenciába fullad és ez az új idők és új viharok közepette multba néző generáció valóságosan feldarálódik, elkallódik, mert nincs ereje ahhoz, hogy tudomásul vegye mindazt, ami az összeomlás óta történt. Körülbelül ez az, amiről Wass Tibor sebtiben, szinte erőszakolt rögtönzéssel, rokonszenvesebb közhelyszerűséggel tájékoztatja olvasóit, felvonultatván erősen novellisztikus regényében azokat a gondosan ellesett, jól megfigyelt alakokat, akik kezdve Jókaitól (az öreg Zenthay Ferenc gróf nehéz, indulatos portréja) Krudy Gyuláig (Rápolthy Jenőnek paraszttal együttívó tragikus alakja) a századforduló magyar elbeszélőirodalomnak ismert figurái.

S a regényben nagyon, szinte tulzsufoltan sok közhelyszerűség van a századforduló magyar szellem világából is, bár az író mindezt erősen mai, a népkisebbségi probléma felé tereli, holott a regény teherbírása éppen e félreértett szándékosság alatt roskadozván, elsekélyesedik, mert az elrontott életű, férfikora delére érkező, szellemileg, idegileg leromlott Rápolthy Jenő letörő akarateréje, rothadó környezete, szertemálló érzései köré még sem szabad kisebbségi sorsot rajzolni. Az író megmutatkozását nem is ebben az erőszakolt tendenciában kell keresni, hanem az anyag regénybe szövődésében, a lélek legmélyére ásott jelenségekből felfakadó dialógusaiban, az egymás mellett futó sorsok igénytelen, egyszerű és mégis megható emelkedettségu rajzaiban, így a kicsi Ágnes és Zenthay Tibor készülő házassága megtörésében, Klára és Jenő őszi sétéiben, az első csókokban, amelyek előtt szerelemről tulajdonképpen sohasem beszéltek. Kár is, hogy súlyos problémákkal akarja ezeket az alakokat terhelni, a „Farkasverem“ szereplőit sem igen érdeklik ezek a problémák, még a felületen sem. Aggálytalan író és aggályoskodik, támadni készül, holott csak megérteni kellene, hogy alakjaival tulajdonképpen nem is valami kérlelhetetlen, külön sors játszik, csak a ragadó, marasztaló vidéki sár unalmában forognak, kapaszkodnak, kuszálódnak egymásba, hogy végül már kevesebb tragédia és több, ha kissé szomorkásra hangolva is, happy and legyen osztályrészük.

Hogy a regényt mégis észrevettük és beszélni akarunk róla, az az öreg Rápolthynénak, a kutyái, farkasai és rókái kö-

zött élő Vénasszonynak boszorkányosra tulzott portréja miatt történik, amelyet az író a lélekábrázolás és az arcképtanulmány minden hitelével szinte hiánytalanul oldott meg. Találkozunk néha regényalakokkal, asszonyokkal, akiknek szemében titokzatos lángok, sejtelmesen érzett szenvedélyek tombolnak, de ahogy e regényben a Vénasszony teljes, merész ivben futja ki karrikaturának vélt élete lázas lendületét, kegyetlen és környezetét megfojtó beteg örületét, ebben már vad, mély líra tombol, az állatok közvetlen közelségében élő emberek öntudatlan panteizmusa megérezése, ami a halódó vidék atmoszférájának természetes rendje. Kevés regényt lehet olvasni — az utóbbi időben egyre kevesebbet — amelyben az író mondanivalója robbanásosabb drámai alakban öltene testet, mint ez a Vénasszony. A keserű fájdalomtól rágódó, görcsösen zokogó kicsi Ágnesek olyanok e kérlelhetetlenül exaltált drámai hősnőhöz viszonyítva, mint Geraldty légüres, szentimentális környezetének csitri szerelmese Goneril vagy Regon mellett.

Aki a Vénasszonyt ily tökéletesen látta meg, azt erőfeszítéssel, kuszált regénykéje után is figyelemmel kell kísérni.

*

Azt a jó szívvvel írott kis regényt, amit ismeretlen nevű írója, Czinczár Miklós „Menekülés” címen most közreadott, nem kellene különösebb figyelemmel kísérni, mert tipikus kezdetlegességgel, szétfolyón és sok következetlenséggel van megírva. De témája és annak hátterét átfogó eseményei szokatlan izgalommal töltik el az olvasót s az erdélyi falucskában dolgozó postahivatalnok napjain, helyzetein át a falu társadalma oly pontos röntgenfelvételt kapjuk, amely írója nem közönséges emberlátására és korlátolt fantáziája mellett is született mesélőkedvére vall.

A téma a viágháboru egyik legválságosabb szakaszának, a román hadsereg Erdélybe nyomulásának előzményeit és az ország belsejébe menekülő falusi lakosság rémületét adja. Valljuk be, erről ma írni, főleg Erdélyben, súlyos, kényes feladat és hogy ezt sikeresen, izlésesen oldotta meg, csak ideális tisztaságának köszönhető, amellyel a háromnyelvű falucska zavarát, kavardását megjeleníti. Nem az íróművész képességén fordul meg e könyvecske olvashatósága, oldalról oldalra növekedő érdekessége, hanem emberszereteten, szociális melegségen, amellyel magyart, szászt, román egyformán állít a történelmi idők közösségébe. Természetesen, mint majdnem minden első könyv, ez is a szerelem epizódjain épül: magyar fiú — szász leány, magyar leány — román fiú, magyar leány — zsidó fiú s már e kedves, játékos párosításból is az író lelke szinte gyermekes őszintesége mosolyog felénk: mindenkit egyformán

boldognak tudni. Hogy mindebből nemzeti kérdés bonyolódik, mint ahogy a bankadósságba keveredett szász kereskedő ingóságainak elárverezése is politikummá keveredik, amely körül a magyar bank, a román hitelintézet és a szász „Raiffeisen“ szövetkezet készül összecsapni, az csak természetes konkrétuma annak a generációs tudatnak, amely az erdélyi nemzetek sorshelyzete értelmezéséből önként adódott. Lirai ugyan ez a beállítás, mintahogy magának a regénynek beállítása, határozatlansága, helyzetei tisztázását gondosan kerülő szándékossága is lirai, mert a minden emberrel való szolidaritásán kívül nincs az írónak célkitűzése, csak céltalansága, kapkodása, meg nem értett zavara, ájuitsága. Nincs igaz ráeszmélése az időre, az idők diktálta átértékelésre. Valóban menekülés, menekülés a szociális szemlélet kérlelhetetlensége elől és menekülés a mindennapiság, az átlagos érzés felé, szinte beletörődve minden oly állapotba, amely odáig fejlődött, hogy a századok folyamán egymás mellett élő népek az első viharra egymás ellen fordulhattak.

Végeredményében reménytelenül szomorú könyv és lehangoló. Így körülfutkározni a problémákat és ennyire nem felülemelkedni a múlt béklyóin, ujonnan jelentkező írónak, pláne ha erdélyi, még sem szabad. Idegesen odavágni: „Sorsunkról csak a társadalom tehet, reklamáld meg az életedet a társadalomnál, amely közébünk feszült az ostoba világháborújával“, nem lehet irodalmi megnyilatkozása 1936-nak. Kell, hogy ha már Erdély új magyar írója abban az európai értelemben vett nemes irodalomban, amit Erdély ma reprezentál, nem is találta még meg a maga különös, szerény hangját, legalább hitet tegyen generációja mellett azzal, hogy nem kíván az előttejárók utjaira kanyarodni.

*

„Ifjuság, szerelem“ címmel jelent meg a Nobel-díjas Ivan Bunin nagy regénye, „Az Arszenjevék élete“, amelyben az emigrált orosz író gyermeki lelke öntudatraébredésétől első nagy szerelme kilobbanásáig, élete kezdő szakaszát írja meg. Ez az önéletrajz tulajdonképpen pontos írói képe a századelejei orosz dekadens írók köréből kiszakadt lirikus Buninnak, aki a tulirodalmias talájtalanságtól messze kanyarodva, heves, fájdalmasra hangolt természeti képekben az orosz sikszágot, a falusi életet és a tiszta szerelmet énekelte. Első novellái is ebben a hangulati világban fogantak, még sok bennük Csehov vigasztalansága, a Turgenyev elvont típusában jelentkező ábrándos lelkiállapot festése, akivel különben érzelmi rokonságot tart fenn, hisz ő is nemesi kastélyban nevelkedett, a nagy családi vagyoni összeomlását végigélte, hogy aztán apró hivatali teendőikkel bibelődjön és az összeomláskor

meneküljön Franciaországba, Turgenyev második hazájába Ezeknek az első novelláknak puhaságából, elfogódottságából nő és terebélyesedik Bunin fanyar realizmusa, amellyel tévutakat, bűnöket, sötétséget, sok zavart lát meg, de sohasem azért, hogy az élet céljait tagadja. Író, aki mindent lát és szárnyaló lendülete könnyedségével követi kedélye tündöklését, borulásait, érzésközösségre váltva nagy költői temperamentumába közvetlenül belekapcsolódó érzelmeit. Ennek a temperamentumnak szűk a vers kompozíciója, a forma fegyelme, kevés a novella zárt köpenye is, belső lelki világa hullámverése a korlátlan formát kereste, így ér a regényig.

A regényíró Bunin első nagy munkája. „A falu“, az orosz parasztok kezdetleges gazdasági és erkölcsi világa pontos tükröképe, amit két testvér élete gondos lélekrajzán át vetít felénk. Ez a regény még odahaza íródott, utána jöttek az elbeszélések: „A sanfranciscói ur“ — egy élnivágyó öreg amerikai dollármilliomos caprii hirtelen halálának, szódavizes ládába zárt teteme hajóra csempészésének szomorú története „A testvérek“ — ez az Európa és India között lejátszódó, exotikus meséje alól is kitörő titokzatosság, hogy a közben emigrációba kényszerült író internacionális témáktól elfordulva, párizsi külvárosi magányában Oroszország felé küldje le képeit. Megírja kis regényét, a „Mitja szerelmé“-t. A vidéki diáknak és a nagyvárosi életbe, eljövő sikerek álmaiba szédült fiatal színinövendéknek ideget, lelket sorvasztó szerelme ez, amelyből nincs kiút, csak a halál. Ahogy a lélekben tiszta Mitja hazatér és az ébredő orosz tavasz mezei illatát, földszagát, az áradó nyár izektől terhes levegőjét magába szívja, hogy a lágyan huzódó ős sárgulásától reményét veszítse, ez a tiszta költészetbe fojtott festői természeti képeknek jelentőséget, primerséget kölcsönöz, teljes adaequatságot az őserővel, ami Buninból, szemben kora orosz író társaival — hiányzik. Érett realizmusa itt újra a lírához tér meg és a regénykét gyötrődő, szerelmi birkózásokról irreális versekkel kíséri. Gottfried Kellerre kell gondolnunk, sokszor Hamsun „Viktória“-ja áhítatos, puritán művészetére.

Az Arsenjevek élete... a most magyarul, Trócsányi Zoltán átérzően nemes fordításában megjelent regény, mint fentebb említettük, Bunin ifjúsága regénye s külső váza, tartalma nem sokban tér le arról az utról, amit korábbi regényei törtek. Itt is a falu, pásztorfiukkal való barátkozás, a cselédház, a baromfiudvar és az istálló körüli nagy gazdagság, mind a kisfiu megfigyeléseinek, szélesedő fogalmainak újabb meg újabb objektumai. Majd eljő a tanulás ideje, az első nevelő: Baszkakov, ez a zárkózott vadember, aki az emberek iránti megvetése, gyűlölete ellenére is forrón kapcsolódik kis tanítványához, megtanítja a betűkre, hogy a Don Kihótót, az Odüsszeát, Robinzont olvastassa vele, akvarellfestésre fogja és

órákig áldogálva rajztáblája előtt, a földi és az égi színek igaz isteni értelmét tárja fel előtte. Közben szétmállik, fogy a családi vagyon, a kertek elpusztulnak, a magtárak összedülnek, a zöldéséges kertek elbozótosodnak és az Arsenjev nemzetségének régi dicsősége, régi gazdagsága szánalmas roncsai legfiatalabb örököse, a városi középiskolába kerül, kis kosztos diák lesz, ügyelgő, vakációkról ábrándozó kamasz, már diákbalra jár, a parkettek és a csillárok illatos forróságát szívja magába, cirkuszban van, a városba érkező atyja szállásán tobzódó vodkás és boros vacsorákon résztvesz. Megrendülései is vannak, gondolatai, hogy a világnak mégis más a rendje, mint amit kis élete sugároz, hisz bátyját, egy földalatti szervezet tagját, csendőrök elhurcolták Charkovba.

Emlék, esemény így folyik egymásból, az érett férfi lírájával, amely messze mögötte van a fiatalság tavaszi örömein. Tartózkodón is csendül, sokszor szükséztavuan, de annál könnyebben, szemérmesebben, mintha nem illene a gyermeki emlékek teljes áradatát feltépni. Bunin élete, fiatalsága önélet és sehol komolyabb utalás a múlt század utolsó szakasza orosz viszonyainak feszültségére, energiahatásaira. Nem is válik emberi művészitökéletességgé, annak az orosz életnek újraálmódásává, amelynek nyomai már teljesen felszivódnak abban a nagy kollektivitásban, amiből Bunin önként kimaradt. A „Nobel-díj“ a letűnt cári Oroszország utolsó nagy lírikusát akarta kitüntetni, mi az emlékei énfala mögé huzodott és minden emlékét illuzórikus szépséggé hangoló elbeszélőt látjuk benne, aki a szép káprázatán kívül tulajdonképpen semmit sem akar.

*

Valentin Katajev-et az új orosz irodalom figyelői a humorista írók közé sorozzák és Gogoly utódjának vélik. Az orosz falu átalakulása irodalmi ábrázolásával egyidejűleg a városok élete, lakói külső körülményeinek, benső természetüknek megváltoztatása is irodalmi téma lett és a szovjetköltők új realizmusa elsősorban úgy tört utat az olvasók százezreire, hogy a rendszer és a közállapotok körül lebzselő akarnokokat, szélhámosokat, zsebelőket figurázta ki. A szatira, a romantikusan intellektusu irónia lett ennek a törekvésnek alapja, amit eleinte természetesen csak óvatosan és csak azok művelhettek, akik a szovjetalkalmazottak torzképei mellett a propagandairodalmat és a tömegek hangulata felfokozását is szolgálták. Ilja Ehrenburg az átmeneti idők kispolgárait viszi pelengérré, a groteszk Roitschwanzot, hogy szánalmas alakja vidám kacait, bus könnyeket fakasszon. Michael Sostschenko, történeteiben, az „Így nevet Oroszország“-ban mondanivalóinak vázlatos, szinte riportszerű magvát a felismerhetetlenségig

elleplezett fintor köpenyébe burkolja, onnan öltögetve nyelvét a proletáriátus új nemeseire, akik rosszabbak az előző kor korlátolt nyárspolgárainál. Ilja Ilf és Eugen Petrow mozszerű kalandvadászai — végig Oroszországon tizenkét székét keresnek, amelyek egyikében drágakövek voltak —, sorozatos kacagást váltottak ki Európa olvasóiból és Matwej Roesmann „Fischbein“-je, a „Nép“ gazdasági rendszerét kiaknázó siber kiskereskedő, megannyi bizonyíték, hogy a forradalmi feszültségben élő írók műhelyében a hős-csaló erős médium, akin keresztül a történelmi idők valósága irodalomná hasonul. Lélektani kísérletnek is alkalmasak e típusok, akik kiszakadván a hétköznapi események forgatagából, átvergődnek a terror szigorú korlátjain, utvesztőin, megrögzött rendbontókká válnak, hogy a rendszer sok kiáltó ürességeire, az elpocsékolott energiák hiábavalóságára mutassanak. Katajev „Sikkasztók“-ja a legsikerültebbje ennek a szatirikus szándéku új orosz irodalomnak, amelynek hősei, egy moszkvai szovjethivatal irnokai, rengeteg rubelt lopnak és „hölgyek“ társaságában, alkoholmámorban, vidéki kirándulásaikban meg is szabadulnak tőle, hogy azután letörve a börtönbe vonuljanak. Ez a mese persze csak sovány váza mindannak az össze-vissza kuszálódó komikus eseménynek, amelynek ellenállhatatlan természetessége, őszerejű kacagása valóban Gogolyt idézi, ha Gogoly nagyszerű fatalizmusa, emberi extázisa nélkül is.

Katajev most megjelent regénye a „Hajrá“, az író új korszakának megnyitója, helyesebben az ötéves terv körül lejajló stimuláns irodalom jelentős terméke, olyan, mint Ilja Ehrenburg „Második nap“-ja, amely ugyancsak a pusztaságból, a semmiből gigantikus ipari telepekké növvő új városok életének, munkájának zengő himnuszául íródott. Katajevnel a telep csak másodrendű kérdés, a hangsúly a munkateljesítményen, annak végsőig feszítésén van, vagy ahogy a „Hajrá“ kis újságírója elképzei: „bármilyen mechanizmus termelőképességének fokozása automatikusan maga után vonja más vele közvetlenül kapcsolatos mechanizmusok termelőképessége fokozásának szükségességét is.“ Ebből a rövid idézetből észrevehetjük, hogy a „Hajrá“ az u. n. „stachanovizmus“ népszerűsítése, a szovjetmunka racionalizálása, amely körül állandó vita folyik, de mindhiába, mert végeredményében semmiben sem különbözik az Amerika, tehát a legkifejlettebb tőkés ipari termelés hazája taylorizmusától. A donec-vidéki szénbányákban dolgozó fiatal bányász, Stachanov, akinek elgondolásai alapján a vágás és az eltakarítás munkáját racionálisan megszervezték és a széntermelést harminc százalékkal fokozták tulajdonképpen az összedolgozást tökéletesítette, az ötéves terv munkabrigádjainak az „udarniki“-eknek napról-napra fokozódó eredményeit, akik így anyagi előnyökhöz, színházjegyekhez, szanatóriumi ápoláshoz jutottak. A „stachanovizmus“

rendszerének hősei ma már az otlicsnik-ok („a kiváló“). Háromszoros napszámot kapnak és így a munkástársadalom új arisztokratáivá válnak, fürdőszobát, selyeminget, esetleg egy kis autót is megengedhetnek maguknak, de felkeltik a versenyben alulmaradt társaik irigységét, akik, mint a statisztika igazolja, egyre szaporodó szabotázsszal felelnek kitüntetett társaiknak.

Katajev regénye nem nyul ily mélyre és távol áll attól kritikát adjon. A „Sikkasztók“ körül kavargó mulatságos jelenelekből kisugárzó félreérthetetlen leleplezés itt lecsittul, valószínűságotos himnuszszá szélesedik, a munka diadalmas himnuszává, amelynek végcélja: „legyőzni a természetet és visszavezetni az emberiséget az elveszett paradicsomba. Meleg tengeráramokkal körülvenni a szárazföldet, a Jeges-tengert pedig felhasználni arra, hogy a villamosság kilowattjainak milliárdjait termelje és olyan fenyőfákat lehessen kitenyészteni, amelyek kilométer magasra nőnek.“ Ditirambikus ez a regény, erőfelesztéses lázálom, ahogy az öt éves terv munkakádere huszonnégy óra keretében a cementkeverés rekordját állítja fel. Itt is, mint Ilja Ehrenburg fentemlített regényében, a szteppén, a megműveletlen földből kinőtt gigantikus ipartelegen vagyunk, mérnökök, propagandisták, újságírók, munkások lázas környezetében robbantani a charkoviak cementöntési eredményét. Közben a porban, a barakkok tengerében jó a terhes asszony, Iscsenkóját keresi és találkozáva, a munkásbrigád vezetőjét elönti a férfi büszkeség; munkások az ócskavastelegen kártyáznak, már ebédjegyeiket, cipőiket vesztik el; felvonul a dandár, legendás hadjáratként emlegetik a zord telet, negyvenfokos viharokkal, felváltás nélküli huszonnégy órás munkával, megfagyott ujjakkal s így tovább... Van ebben a regényben valami szűzies érzékeltetés, az emberi indulatok, törekvések spontán megjelenítése, amelyeknek hatását erősen fokozza az az expresszív, valószínűságotos fotómontázsszerű stílus, ami Katajev érzelmiségének, valószínűságotot hajszálnyira megközelítő egyetemességének tomboló, megfőkezhetetlen ereje. Realizmusa új romantikáját teremti meg itt az író, mert mi egyéb az a tapogatózó egyszerűség, az a tökéletes póztalanság, mint a munka romantikája, ahogy a telepen élő író — Katajev maga is tagja volt a telepeket járt proletárirók brigádjának — a puszta, vad, kiégett síkságot látja, majd az építkezéseket: a földásást, a vas-, a betonépítést, a szerelést, amint „az ifjú munkások egyre kékebb ég alatt énekeltek és téglát téglá után emelve a falhoz, maguk is vele együtt emelkedtek.“

Igen, nagyszerű propagandaregény a „Hajrá“, de a propagandairásnak vannak sebezhető pontjai, gyengéi. Beszéliene kellene munkásai mindennapi élete külső körülményei alatt is rejtőző belső érzéseiről, amiről azonban teljesen megfőledkezik, mintahogy megfőledkezik sok másról is, ami a hajszállfi-

nom tájrajzban és a munka enthusiasmusa analizisében elvész. Zsong a steppe, fülledt és lármás a zaj, a telefon, a jövés-menés, vitatkozás, a tébolyító lármának ez a tikkasztó anarchiája, de hol van valami is a lélekből, a szivből, az emberből, abból az emberből, aki mégsem lehet leigázható rabja, gépeleme a többtermelésnek.

(Dubrovnik)

Kázmér Ernő

Vaszary János: Házasság

A Magyar Színház újdonsága ma slágerdarab Budapesten. Egy jobb középállású polgár mai helyzetének keresztmetszete. A darab zsurral kezdődik, mulatnak a főorvos lakásán. A férj ugyan később jön meg, de addig is vigan táncolnak és pezsgőznek. A férj, akit súlyos mellőzés ért pályáján, elkeseredve ér haza s nem akar bemenni vendégei közé, hanem megvacsorázik s lefekszik. Felesége rábeszélésére mégis felkel, hogy üdvözlje a vendégeket, de azután újból visszafekszik. Felesége megsértődik s az ágyban nagy veszekedés robban ki. A vendégek egy éjjeli „lokálba“ mennek s a feleség dühében kiugrik az ágyból, felöltözik s utánuk megy a mulatóhelyre. A férj megbánja a dolgot, ki akarja engesztelni feleségét, akinek ép most van a születésnapja, virágot vesz és beállít a Moulin-rouge-ba. A feleség itt is azt csinálja, amit eddig: mulat a gavallérjával, s utálja a férjét. Hiába volt a szép virágcsokor, hiába az engesztelő magatartás: otthagyják a szegény férjet, aki végül is a pincértől kér egy „rendes, tisztességes“ lokálhölgyet, akinek elpanaszolhatja a baját s aki valóban decensebbül viselkedik, mint a felesége.

Az asszony előbb ér haza, mint a férje. A gavallérját, aki hasztalanul tiltakozik, hajnalban is felhívja. Mikor a férj hazakerül: nagy zürzavart talál. A szakácsnő férje kileste, hogy a feleségénél ott van a Gyula. Nagy kutatás folyik, Gyulát keresik, s Gyulát végül is megtalálják: a szegény férj indulatba jön: kipofozza a csábitót, kitessékeli a felesége udvarlóját s kitessékeli a feleségét. Az élet azonban nem bíróság s a feleség, aki közben megutálta gyáván védekező udvarlóját, megpuhul és kibékül a férjével.

A darabnak óriási közönségsikere van. A színház zsuffolva van estéről-estére. A darab szellemes, okos és érdekes. Nem annyira a megírás, mint a téma érdeklí a közönséget. Ami a színpadon folyik, az a mai élet pontos másolata. A ruzs, a

jazz, a pezsgő, az udvarló, a lumpoló lány és sex-appeales aszszony: lépten-nyomon találkozunk velük. A kép, amit a szerző a házasságról rajzol, elszomorító. Meg lehet figyelni, hogy a közönség akkor tapsol leghevesebben, mikor Törzs kifakad a felesége ellen.

Hálás, korszerű téma, briliáns szinpadai technika, forgó szinpad, éjjeli mulató, cocktail, pezsgő: csupa ziccer. Nem csodálom, hogy olyan nagy sikere van. Nem irodalom ugyan, de nem is irodalomellenes munka. Egy szinpadai routinier ügyes munkája, aki hálás témát dolgozott fel. A szereplők közül Törzs nagyszerű mint mindig, Lázár Mária tökéletes figurát mutat és Bilicsi a két balkezű, ágrólszakadt munkanélküli szerepében fenomenális.

Ambrus Balázs

Nagy Endre: A kabaré regénye

Nyugat 1935

Mintegy három évtizeddel ezelőtt párisi mintára Budapesten is megalapították az első kabarét, amely hamarosan népszerűvé vált a legellentétebb társadalmi körökben is. Majdnem mindenki megnézte mókás előadásait; azok is akik szídták, azok is akik dicsérték. S, ha még ma is a tipikusan nyegle, felületes és komolytalan pesti „kulturfőlényről“ hallunk kifakadásokat, a kabaréra kell gondolnunk. A kabaréra, ahol az aszfalt-költészet remekei születtek meg, ahol a művész elefántcsontornyárról lerántották a leplet, s mint a kócbabának felvágták a hasát, hogy megmutassák mi van benne. A kabaré nem színházi helyiséget jelentett, hanem műfajt, amely minden művészetet magába foglalt, hogy azután sajtóságos módszerrel preparálja, kivegye belőle azt, ami közvetlen, érdekes és a közönség izlésének megfelel. Egy egész estét betöltő művészi és változataiban sokféle előadást adott.

Ady Endre forradalmi versei nagyszerűen megfértek a vaskos és együgyű viccek mellett, ugyanugy, ahogy az arisztokrata közönség mellett megfért a szocialista pártvezetőség is. Egy liberális felé induló korszak művészetének demokratizálódása volt a kabaré. Smink nélkül, pongyolában lépett a közönség elé, amelynek azt is megengedték, hogy tapintatlan célzásokat tegyen arra, ami a pongyola alatt van. A tömegizlés lépett itt előtérbe, s megkapta azt, amit rendelt művészi csomagolásban. Azt hiszem akkor született meg a kassza-siker fogalma. Egy roppant szűrő volt a kis kabaré, amelyen Magyarország minden kulturális, irodalmi, művészeti és politikai törekvése keresztül folyt. S mindezekre megtette átalakító ha-

tását is. Nélküle mindezek a tényezők másképen festenének. Az egész magyar közéletnek megrajzolta karikatúráját, s ezen a rajzon be kell ismernünk több az élethű, igaz vonás, mint az amit a valóságban önmagáról mutat.

Hogy rövid életű volt a kabaré ez nem gyengeségéből származott. Vele együtt meghalt egy egész korszellem, sőt egy egész konszolidált világ. Idejét lejárta; közös sirba temették a demokráciával, s ma már csak emlékeiben jár vissza a lassu feledés Potemkin várából.

Nagy Endre megírta a kabaré életét, amelyet ő teremtett meg, de ugyanakkor egész társadalmi rétegeket mutatott be kis színháza ajtajából. Színészfiguráin kívül nagyszerűek más alakjai is, akiknek emberi korlátoltságát olyan finom gunnyal, annyi éles szarkazmussal írta meg, hogy az méltán díszére válnék egy szociológusnak is. Nem csoda. Az, aki ennyire igazodni tudott egy korszellemhez, aki ennyire meg tudta érezni azt, amire annak a kornak szüksége volt, hogy még művészetet is tudott csinálni belőle, annak keresztül-kasul ismernie kellett ennek a kornak szereplőit s, még akkor is, ha azok arisztokraták voltak. Ahogyan az egyénhangulataiból ítélhetjük meg jellemét, úgy ennek a kornak művészi erkölceit találjuk meg a kabaréban és történelmét Nagy Endre könyvében.

Herceg János

Szép Ernő: Szeretném átölelni a világot

Ez a cím megfelel a Szép Ernő egyéniségének, bár jelenleg nem erről van szó, hanem egy dalról, kupléról, ahogy azt a békevilágban nevezték, amelyet egy híres énekes énekelt esténként az orfeumban. Rövid novellák, elbeszélések, rajzok, anekdóták vannak összegyűjtve ebben a könyvben, amelyek eredetileg — ugylátszik — napilapok és folyóiratok számára készültek. Ezeket is meglátszik, hogy író írta őket, művészember, akinek a közlés az életeleme. Még ott is, ahol a dolog csak távolabbról érdekli, megvan benne a fogékony, érzékeny idegzetű ember közlékenysége, közvetlensége és eleven-sége. Legszebbek azok az írásai, melyek a gyerekkorba és a kisvárosba vezetik vissza, ami a szerzőnél körülbelül egyet jelent. Ilyenkor szinte földérül az arca, a gyerekkori barátok új-ból felélednek, jönnek-mennek, veszekednek, birkóznak és rosszul szabott ünnepi ruhát viselnek. Olyan ember számára, aki ugyanezeket a dolgokat néhány kilométernyire távolabb egy szomszédos kis városban élte át, szinte megdőbentő az élmények azonossága, az érzések és emlékek hajszálig hasonló jellege, a szavak, a lokális szokások egyformasága. Irhat Szép

Ernő jól vagy rosszul (ez utóbbi ugyan nem fordul elő), nekem mindegy: és elfogult vagyok, mert sorain át a saját életemet élem át újból. Én is láttam azokat a tajtékpipákat, amelyekről ő ír, láttam a szegénységnek ezt a piros kis kéményét, az én anyám is a nélkülözés szűkös keretei között élt, férfikabátban járt otthon, mert nem telt sem sealskinre, sem hermelinre: ismerem a kisvárosi szegénység megrendítő leltárát és bizonyítom, hogy amit Szép Ernő ír, az pontos másolata a szegény vidéki intelligencia lemondással teli életének. Engem is sóhajok és könnyek között neveltek fel s nem csodálkozom azon, ha az író, akinek könyveire és szindarabjaira Európa kíváncsi, lélekben megmaradt annak, ami volt: egy kis, szegény debreceni diáknak. Nyilván itt kapta első írói impresszióit nagybácska diákkorában. Mégis azt kell mondanom: nem szegény, hanem gazdag szülők gyermeke volt. Pénzüik ugyan nem volt, de az emberi lélek szép kincseit tőlük kapta: az érzékenységet, a mások iránt érzett szolidaritást, az énekek „é” hurját, a kis emberekkel való együttérzést, a kaliforniai almát s a megbocsátás szelid mosolyát kis svihákok iránt.

Mondani sem kell, hogy a könyv friss és közvetlen, akár humorosan beszél, akár tragikus hangnemben: egyszer, paradénelküli hangon mindenki számára ír, kicsi és nagy egyformán élvezettel olvashatja. Az pedig, hogy az emberi ethos nagy principiumait szinte mosolyogva terjeszti írásaiban: a család, a szülők szeretetét, az elesettekkel való jó és megértő attitude-öt, méberszeretetet, humanitást és az étellel szemben való philosophikus megbocsátást: nemcsak irodalmi, hanem ethikai megbecsülést is jelent az írónak.

Szép Ernő fiatal korában, pályája kezdetén irt egy gyerekkverset, melyet a világirodalom legszebb versei közé sorolok. (Van olyan szép, mint a „We are seven.”) Ebben többek között azt mondja a gyerek, hogy ha felmegy az égbe, pillangót fog, amelynek aranypora ujjain marad s nem mossa le onnan soha. Kedves olvasóm: az aranypor csakugyan megmaradt s beleszóródott a könyveibe. Ez a kötet is tele van aranyporral.

Ambrus Balázs

Zilahy Lajos: Fehér hajó

Ebben a könyvben huszonnyolc novella van összeszedve, nyilván a legutóbbi évek termésének válogatott darabjaiból. Terjedelmük meglehetősen rövid, történetük meglehetősen egyszerű. Meg lehet ismerni, hogy újságba készültek, a polgár vasárnapi kávéja mellé. De meg lehet rajtuk ismerni azt is, hogy 1936-ot írunk, hogy a mai novella és a régi háborúelőtti novella között nagy a különbség. Az egykori Herczeg, Bródy, Lo-

vik, Biró Lajos novellák mások voltak. Ott a békében élő ember belső problémái állottak előtérben, rendesen valami szerelmi bonyodalom kapcsán. Legmélyebb pszichológiai alapjuk a Lovik-féle novelláknak volt. Itt rendesen közügyekről van szó.

Ott kivételes dolgokról volt szó, a novellák szokatlan és meglepő dolgokat tartalmaztak, valami szerelmi ügy kapcsán; itt közismert nagy európai vagy országos problémákról olvasunk s a szerző tulnyomóan azt mutatja meg, hogy az egyetemes bajok hogyan érzetik hatásukat a kis emberek életében. Azt lehetne mondani, hogy politikum van bennük. De ez nem igaz: az igaz, hogy a nagy világréngés olyan erős hullámokat vetett fel, hogy a kis emberek akaratauk ellenére is belesodrónak. Az általánosnak és részlegesnek, az egyetemesnek és individualisnak, a parsnak és a totumnak összeütközése foglalkoztatja az író, akit szociális lelkiismeretessége, egyetemes humanitása a kicsivel és naggyal szemben egyaránt fennálló érzékenysége, nagy, mély, egyetemes részvéte erősen megkülönbözteti az írók nagy részétől. Erős, grandiózus emberi lelkiismeretesség vezeti az író tollát, valami különös felelősségérzés az egész világgal és őszinte részvét az elesettekkel szemben, nagy emberi szolidaritás mindenütt, a newyorki százeleletes felhőkarcolók tetejétől az árokba esett lóig, ez a hatalmas erő, ez a lángoló emberszeretet, ez a roppant fátyla, amely világító torony gyanánt szeretne szolgálni az élet hajótöröttjei számára: vehemens erővel tör ki szinte minden sorából és imponáló hatásával megnyeri az olvasót. Nincs unalmasabb dolog a világon, mint életmentő vezércikkeket olvasni vagy programmatikus jótékonyaság címén hamis novellákkal elrabolni az olvasó idejét. Ez azonban nem az: itt egy öblös, erős bariton férfihang beszél, amelyet megsokszoroz a mondanivaló őszintesége és emberszerető jósága.

Zilahynál különösen érzi az ember azt, amit Schöpflin úgy szokott kifejezni, hogy „van hangja.” Egyéni saját hang ez, amely senkiéhez sem hasonlítható, tiszta, zavartalan élvezetet nyújtó beszélő hang, amely annyira közvetlen s oly közel áll az élő hanghoz, hogy szinte a timbre-jét is hallani véljük. Van benne valami az egykori református légatusok bátor zengésű, öblös, szabad mellkasú baritonjából. Csakhogy ez a hang már régen elhagyta Debrecent, Pápát, vagy Szalontát. Ez már bejárta a világot, Newyorkot és San Franciskót, Dalmáciát és Londont: ez a hang művelt és egyetemes, az egész világ fájdalmát hordja magában s ami nem tartozik sem ide, sem oda, hanem az egész világé, egyetemesen emberi. Mély megrendüléssel olvassuk a kis egzisztenciák fájdalmas pusztulását, a paraszt- és középosztály rettentő viaskodását a sorssal, a mai élet ezer baját és gondját New-Yorkban és a Balaton mellett, Budán és az alföldi falvakban, szabóműhelyben és falusi kisbirtokokon; vonaton, hajón és halászbárkán, végig az egész életen. Az egyes

novellákkal helyszüke miatt külön nem foglalkozhatunk. Ha egyáltalán szabad válogatást tennünk a sok kitünő írás között: mi az árokba esett ló kis, egyszerű rajzára gondolunk, amit mestermunkának tartunk. Végerelményben: Zilahy Lajos tiszteletreméltóan nagy író.

Ambrus Balázs

Balassa Imre: Mozart csodálatos élete

Berlioz mondotta: „Ha majd belépek a mennyország kapuján, legelső dolgom lesz megkérdezni: hol van Mozart?”

Mi — belépvén a magyar irodalom „mennyországába” — mindezidáig hiába kérdeztük Berlioz után szabadon: hol van egy Mozart-könyv? Mély csend, szégyenteljes hallgatás volt a válasz. Mert — igen: csodálatos Mozart élete, de csodálatos az is, hogy Balassa Imre, a kiváló író és publicista most megjelent könyve az első komoly Mozart-életrajz, mely a magyar könyvpiacra megjelent. Kérdezzük: miért nem akadt mindezidáig magyar író, ki erre a feladatra vállalkozott volna? Nem találták talán elég „kiadósnak” a témát? Sajnos, tollunkra kemény szó tolakodik: irodalmi oblomovizmus. Ez, csak ez lehet a magyarázat.

Balassa Imre könyve: regényes életrajz. A szerző — nagy történelmi felkészültséggel, tiszta írói eszközökkel — biztos kézzel vezet minket Wolfgang Amadeus Mozart hánytatott, sikerekben és nélkülözésekben oly gazdag életén keresztül: a bölcsőtől a St. Marr-temető közös sírgödréig...

Wolfgang Amadeus Mozart élete: a Génusz földi sorsa. Művészete: egy kulturkorszak kiteljesedése. Ma már úgy nézünk fel Reá, mint egy természeti tüneményre. Zsenije lenyűgöz, megvigasztal és felemel. Mert az volt: istenáldotta, született zseni. Nincsen még olyan alkalmatlannak látszó hely, idő, vagy alkalom, ahol és amikor ne tudott volna remekműveket alkotni. Az Isteni ihlet megtalálja őt, akár zongorája mellett ül, akár a puncsostál mellett. Két billiárdlökés között sebtében feljegyzett témái örökéletű gyöngyei a zeneirodalomnak.

Az isteni Génusz vakító fénnel ragyogó reflektora ő, kibe, a Teremtő tizszeres feszültségű áramot kapcsolt. Azért is égett ki oly rövid idő alatt...

Izgalmas örömmel követjük az „é g y e r m e k“ diadalmas üstökös pályáját állomásról állomásra. Wien, München, Frankfurt, Párizs, London, Verona, Firenze, Bologna, Milano, Róma, Velence: mérföldkövei diadalmas útjának. Még ekkor minden jól megy. Egyelőre derüs még élete, mint az azurkék égbolt Itália felett. Királyok, fejedelmek megcsodáltl kegyeltje ő. Am kálváriája csakhamar megkezdődik. A Sors az új salzburgi hercegeérsek közutálatnak örvendő személyén keresztül adta néki az első rugást. Még hozzá nem is csak képletesen... A herosztráteszi dicsőségü Hieronymusnak majdnem sikerült vele, a forrószívü lokálpatriotával meggyüöltetni szülövárosát. Nem birja tovább. Szakit a hercegeérsekkel és „önállósítja“ magát. Az igazi szenvedése ekkor kezdődik csak. Szerzeményei, hangversenyei nem jövedelmeznek sokat, kénytelen tanítványokkal örölni idegeit, de ezek is elmaradoznak. Édesanyja meghal; és ő, aki nagyon-nagyon megszokta, hogy mindig legyen mellette valaki — egyedül marad. Melegség, szeretet, család után vágyódik. Megházasodik. Házassága minden szempontból szerencsétlen. Constanza nyafka, beteges, szekánt, pazarló, közönséges, és még csak nem is szép. Familiájáról még jobb nem is beszélni! Infernalis nyomorban él, adósságokban fuldoklik. Ő a rokonság „Wurznija“. És ő mégis — könnyetfakasztó heroikus autósuggesztióval igyekszik magával elhiteni, hogy — boldog férj. Harcolnia kell befelé: a rokonság ellen, azután apja régi szeretetért, kifelé: az „olasz klikk“ s az udvari intrikák ellen. És közben dolgozni, szünet nélkül dolgozni, alkotni, egyik remekművet a másik után

*

Nagyon téved az, aki Mozart művészetében csak a csipkefinom gáláns rokokó felületen mozgó vitrin-művészetét látja. Mozart művésze és élete tragikusan emberi. Életének spektroszkóp — képében megtalálhatók az összes emberi színárnyalatok, melyeket bizony még haragos kitörések markáns sávjai is meg — meg szakítanak! Igen, tud ő gorombászkodni is Abraham a Santa Clara modorában: ilyenkor szinte hallani véljük a „Don Juan“ villámoktól terhes akkordjait. De — ugyancsak Wolfgang Amadeus Mozart a szerzője annak a versikének, melynek visszhangjaként fülünkbe cseng a „Figaro“ egyik-másik pajzán motívuma.

Le keli másolnom ezt a bájos versikét, melyet szeretett nővérének esküvőjére irt:

Du wirst im Eh'stand viel erfahren,
Was Dir ein halbes Rätsel war;
Bald wirst Du aus Erfahrung wissen,
Wie Eva einst hat handeln müssen,
Dass sie hernach den Kain gebar.

Doch, Schwester, diese Eh'standspflichten
Wirst Du vom Herzen gern verrichten,
Denn glaube mir, sie sind nicht schwer.
Doch jede Sache hat zwo Seiten:
Der Eh'stand bringt zwar viele Freuden,
Allein auch Kummer bringet er.
Drum wenn Dein Mann Dir finstre Mienen,
Die Du nicht glaubtest zu verdienen,
In seiner üblen Laune macht:
So denke, das ist Männergrille,
Und sag: Herr, es gescheh' dein Wille
Bei Tag- und meiner in der Nacht.

Dein aufrichtiger Bruder

W. A. Mozart

Igen, itt a magyarázat! A tengernyi szenvedést, az egy-
mást érő megaláztatásokat és a legnagyobb kint: a zseni ma-
gánosságának szívet-lelket fagyasztó érzését csak ilyen el-
pusztíthatatlan kedély tudta elviselhetővé tenni.

Ő is elmondhatta: „Szomorú az én életem mindhalálíg!“
Salzburgban a hercegérsek gondoskodott róla, hogy így le-
gyen, Bécsben pedig: Constanza — Schikaneder-Salieri-trió,
melyhez a talpnyaló intrikusok fújták a kórust.

Még egy pár erkölcsi sikerekben gazdag, egyebekben
gyötrelmes esztendő, és végül mindenkitől elhagyatva a hosz-
szu út a St. Marx-temetőig . . . . . havas esőben . . . egyedül . . .

*

Balassa Imre mély érzéssel és kulturával megírt gyönyörű
könyvében nemcsak életrajzot talál az olvasó, hanem tökéle-
tes korrajzot is.

Híres és hírhedt kortársak egész serege vonul fel a regény
folyamán. Találkozunk Mária Teréziával, Mária Antoinette-
tel. Járunk Pompadour hálószobájában; II. József, az angol
király, a pápa fogadótermében. Egy pillanatra bekukkantunk
a készülő francia forradalom boszorkányhonyhájába is: ott
látjuk sűrögni-forogni Voltaire szakácsot és Beaumarchais
kuktát. Casanova előttünk csapja a szelet. Egy koncertterem-
ben ott van Goethe. Gluck, Bach János Christian még muzsi-
kálnak. Haydn „papa“ mosolygó bölcseségben éli öreg nap-
jait, Beethoven már meresztgeti oroszlánkörmeit . . .

És még sokan, még azok is, akiket a szerző csak per tan-
gentem említ, egészítik ki a történelmi miliő pompás mozaik-
képét.

Gyönyörű és serdülő Mozart szerelmi életének rajza. A
„tavasz ébredését“ rendkívül finom crescendoval oldja meg a
szerző. Mozart további és későbbi szerelmi életét is finom-ta-

lán tulságos-diszkrécióval kezeli. Tónika, Annabella, Louise, Rose: a kicsi „Andante“, azután Dorothea: az „Első“, Aloysia Weber: „A Nagy Szenvedély“, a kicsi „Bäse“, Constanza: „A Hitves“ és a többiek: mind-mind hurjai egy mélyen-zengő hatalmas hárfának...

Mozart halálának fejezete megrendítően szép.

*

A könyv a zeneértő olvasónak fokozott élvezetet jelent, de — és ez nagy erénye — az sem tudja letenni, aki a klasszikus zenét érintő témákat: „Nem kell nekem fizs dur és gisz moll!“ csatakiáltással szokta elintézni.

A könyvet — belső értékéhez méltó gyönyörű kiállítással — a Palladis adta ki.

Budapest, 1936 január 25-én.

Varró József

Wolfgang Goetz: A német nép története

Németország tizenhat riportban megírott őszinte története ez a munka. Riportban mondom, mert elsőrendű ujságírói írás, felruházva mindazon kiválóságokkal és hibákkal, melyek az ujságírást velejárái.

A dolgok lényegét meglátó éles szem, ideges együttérzés a történelmet jelentő egyénekkal és eseményekkel, le nem fékezett rokonszenv és ellenszenv, a reflexió háttere nélküli közvetlenség a megítélésben, mintha az író a mult hőseivel és népével egyidőben élne, érintkezne velük. Nincs szüksége tradícióra, se írásra, se szóra, mindent közvetlenül lát és hall.

Látja és hallja a nagy és kis történelmi alakokat, beszél velük, motivumaikat pucérra vetkőzteti, a nép neki panaszkodik, neki sirja el szenvedéseit és mélyen meghatódik, hallva nyögéseit és kétségbeesését. Neki a Niebelungok és a Gral eleven valóságok, a német nép kétségbeeséséből és reményeiből összetevődve. Látja Nagy Károlyt, a kövér és arányos testű férfiut és meglepődik tulvékony hangján, III. Frigyes császár a legunalmasabb figura és a legnagyobb niemand, gyönyörködik Luther menydörgéshez hasonló és Nagy Frigyes dallamos hangjában, amelyet maga és Isten ellen folytat, együtt él hőseivel, résztvesz családásaikban és buzdítja őket eltökéltségükben. Megbotránkozik a saját népük ellen küzdő, a kapzsiság és önzés lázában égő német fejedelmeken és püspökökön, akik megnehezítették a legkiválóbb császároknak a német egység megteremtését célzó működését, vénasszonyoknak, elvetemült fickóknak, vénbetyároknak nevezi őket, kétségbeesik és halálra szégyenli magát, látva, hogy megvásároltatják magukat a fran-

cia király által. A német történelmet személyes ügyének érzi, hogy tud korholni és hogy tud dicsérni!

Az újságíró kiméletlen igazmondása és nyeresége sajnálatja vele, hogy nem II. Ottokár cseh király győzött Habsburg Rudolf ellen, mert Ottokár alatt egész Csehország elnémetesedett volna és nagyon fáj neki, hogy Nagy Frigyes csak Sziléziára valósította meg terveit és nem Csehországra is, amint eleinte tervezte. Mennyire más lett volna a történelem menete.

Ezért sokszor paradoxonnak tetszenek megállapításai, de mindenkor van bennük összhangzás a korral és az egyén vég-céljával.

Frappáns, majdnem lehangoló az ellentét Németország és Franciaország története között, amint azt Seignobos és Goetz feltárják. Franciaország története egyvonalu, egyenes vonal által jelölt síkban halad, a szétdaraboltságtól az egységig. Németország története a görbe vonal síkja, grafikonyszerű, sülyedésekkel és emelkedésekkel. Franciaországot a római kulturális és közigazgatási egység élő tradíciói, ennek energiái alakították. Németországnak nem voltak ilyen tradíciói, a törzsi töredezettséget önmagának és önmagából merített energiáknak kellett leküzdeni, kulturális közösséget önmagának kellett kiteremteni. Idegenül állott egymással szemben a számos germán törzs és tradíciót a törzsi önállóság és az annak megóvásáért folytatott küzdelmek képezik. Csak kis államok kialakulásának és elbukásának fáradtságos és véres útja volt az ára mind nagyobb egységek elérésének, mely utat a német nép talán még ma sem tette meg teljesen.

A német egység kialakulásának legnagyobb akadályát, a római császári aspirációkat és az Olaszország feletti uralom áhítózását a frank uralkodóktól vették át a német királyok. Kulturális szempontokból talán áldás, politikai szempontokból igazi átok. A római császári hatalom és cím utáni aspirációk elvonták a német király tevékenységét magától Németországtól és lehetővé tették, hogy állandósuljon az apróbb államközösségek törekvései különválásra és függetlenségre. A német király ezen ambíciója segített aláadni hatalmát magában Németországban és késleltette az egységes Németország megteremtését. A többre áhítózás meghiusította a kevesebb megvalósulását.

A császárok legtöbbször iparkodott ezen a helyzeten segíteni és törekedett a részeket alávetni hatalmának. Ennek következménye azonban nemcsak a belháború volt, mely azt eredményezte, hogy Németországban sohasem volt teljes béke. Minden ilyen kísérlet eredménye bizonytalan volt és éppen a legjobb császárok sikerei a külön hatalmukhoz ragaszkodó apró államokat fogékonnyá tette külső, különösen francia segély elfogadására. Németországban szabállyá vált, hogy az ország egy része külföldi hatalmakra támaszkodott saját törvényes felsőbb-

sege ellen. Talán Franciaország ezen örökös beavatkozása német ügyekbe és csak azért, hogy megakadályozza a legjobb németek óhajításait, az egységet, amit Franciaország odahaza már rég megvalósított, az igazi oka azon ellenszenvnek, mely XIX. században keletkezett Németországban Franciaország ellen. Ezen bizony nem lehet csodálkozni.

És mégis szerzőre is áll az, ami annyi német íróra. Elitéli Franciaországot és bámulja. Csodálja benne a belső egységet és azt a magából meritett erőt, ami után hiába áhitozott Németország. Csodálja benne a céltudatosságot, a következetességet, mellyel saját hasznán és Németország megnyomoritásán dolgozott, azt a népi erőt magasztalja, amelyet megérez a maga népében is, amely azonban oly ritkán vált tudatossá. Mennyire fáj neki az önkéntelen meghódolás Richelieu Németországot lealázó zseniálitása, XIV. Lajos szörnyű és jogtalan erőszakossága, Napoleon fascináló egyénisége előtt, pedig szerző világosan elárulja ezen francia géniuszok iránti rokonszenvét. Napoleon az apokalypszisre emlékezteti és nem győzi lángeszének és egyénisége rendkívüliségének minden árnyalatát kibányászni. Mintha fájdalmas gyönyört okozó hipnotikus álom ringatná el ezen idegen nagyságok ecsetelésénél, mintha az általuk reprezentált erőt és öntudatosságot a saját népébe szeretné szuggeralni, oda szeretné átplántálni, mintha odakiáltaná a saját népének: „vegyetek példát a franciáktól!”

Milyen kinos gonddal tárja fel a jobb időkkel biztató német nagyok lelkét és ecseteli tetteiket, milyen becéző szeretettel találja meg a német nép léleknek olyan ritka erélyesebb megnyilvánulását, mennyi szeretettel időzik Dassel Raynaldnál, a középkor nagy államférfiánál, IV. Henriknél, Canossa hősnél, a legnagyobb német államférfiak egyikénél Luthernál, I. Józsefnél és Nagy Frigyesnél.

Nagyon élvezetes és szórakoztató olvasmány. A munka Hitler uralomra jutásával zárodik le és száz-százalékosan szabadelvű.

Nem találjuk benne meg azt, amit történelmi munkától elválhatatlannak tartunk, a higgadtságot, a tények és érvek pro- és contra mérlegelését. A német egység szemszögének partos álláspontján áll. Nietzschével tart, aki lenézi a pártatlanságot.

Stilusa a legjobb újságíróé. Izzóan eleven, sziporkázik a belső tüztől, éles majdnem tolakodó világításban állítja be ami lényeges, szürkületbe borítja azt, ami szerinte mellékes. Többször lírai magaslatra emelkedik, vagy a misztikum sejtetős fenségébe burkolódik. — Gyakran él fémjelzett irodalmi nivót jelentő kifejezések helyett erősebb nagyon is népies kifejezésekkel. A fordítás hü, itt-ott a pesti zsargon ütözködik ki belőle.

Dr. Stern Lázár.

Tiszay Andor

Traven, a csavargó

Ez a meghatározás nem szégyen, hiszen a világirodalom eddig olyan csavargó-írókat ismer, mint Rimbaud, Baudelaire, Jack London, Verlaine, Knut Hamsun, Gorkij, Stevenson, Pannait Istrati. Ebben a társaságban pedig igazán dicsőség szerepelni.

Traven 1926-ban tünt fel, ekkor jelent meg első Mexikóból küldött könyve, a *Schatu der Sicura Madic*. Eddig senki sem ismerte és ma is csak munkáit ismerik, őt magát nem. Lexikonokban még sehohsem szerepel és a német bibliografiák mint Bruno Travent hirdetik. Az bizonyos, hogy német. Az is bizonyos, hogy a világháború után vándorolt ki Mexikóba, mert megundorodott a fehér civilizáció modern rabszolgaságától, amelybe a huszadik század kapitalista vezérei belegyömöszölnek mindenkit. Ma, amikor parancsszóra kell eleget tenni a futószalagrendszer, akordmunka, gázháború és a hősi halál kötelezettségeinek, ma, amikor világrengető és szédült diktátorok szabják meg, különböző faji és vallási rendszabályok mellett, mindnyájunk élelehetőségét, ebben az új középkorban természetesnek is látszik, hogy valaki olyan országba vágyódik, ahol nem korlátozzák még álmát is a paragrafusok ezrei, ahol nem kinozzák a bejelentők, erkölcsi bizonyítványok és állampolgársági oklevelek papírrongyai, ahogy ezt olyan világosan megírta Traven egyik regényében, az *Aranyások*-ban: „Csak ott, hol sok a felesleges hivatalnok, akiket az államnak kell eltartani, ott törődik a rendőrség minden csekélységgel és ott kezd érdeklődni a vendég hajszinéig, minden apróság iránt, hogy honnan jön, mit csinál és hogy hová szándékozik majd menni. Különben a tisztviselők nem tudnák, hogy mivel töltsék idejüket, az adófizetők pedig hamarosan rájőnnének ilyenmód, hogy feleslegesen fizetik őket.”

„A mai világban, amikor nincs elég rongyos nadrág, nincs elég szakadt ing, nincs elég csámpásra taposott cipő ahhoz, hogy ne lehessen valakit találni, akinek az a nadrág vagy az az ing ne legyen mégis elég jó, mert nincs olyan szegény ember a földön, akinél egy másik ne érezné magát még szegényebbnek...” — nem csodálkozhatunk azon, ha valaki megcsömörlött a civilizációtól.

Mexikó ma kétségen kívül a legérdekesebb országok egyike ezen a világon. Maga az erjedés! Az évszázados spanyol uralom alól szabadította fel Pancho Villa parasztlázadá-

sán keresztül az elnyomott bennszülött lakosság, hogy elfoglalja a spanyol kényurak és az U. S. A. pénzén diktatorkodó idegen generálisok helyét a köztársaság igazgatásában. Megteremtette azt a szocialista köztársaságot, ahol kizárólag a szakszervezetek irányítják az ország ütőerét, ahol a munkavállalónak éppen annyi joga van, mint a munkaadónak, amit olyan nagyszerűen ír le egy pincérsztrájkjal kapcsolatban Traven, másik regényében a Gyapotszedőkben. De Mexikó erjedő öserőit nemcsak Traven fedezte fel, hanem Upton Sinclair is, aki éppen ezért a mérhetetlen távlatokért finanszírozta tavaly Eisenstein orosz rendező világhírű expedíciós filmjét. (A film címe: Vihar Mexikó fölött.)

Ebben az országban csavarg Traven már több, mint egy évtizede. Európával nem közlekedik, csak kiadója útján, aki gépelt aláírásu leveleit ismeri. Ennek az országnak nincstelenjei szereplői a regényeinek, akiknek szájából véresebb és vádlóbb igazságok hangzanak el, mint a népszövetségi üléseken.

Regényeit valamilyen benső ösztönből írja, mert nem törődik a világhirrel. Csak egyetlen utleírásában, saját magáról. Ebből tudjuk meg, hogy éppen olyan rongyosan jár, mint a többi délamerikai házatlan, vagy idegenbe vetődött fehér ember, egy szál rongyos kabátban, nadrágban és szalmakalapban, cipő nélkül, zsebében egy tükörrel, zselettel és zsebkéssel, hóna alatt pedig az írógépevel. Csak így tud belelátni azoknak a milliósoknak a lelkébe, akik egy új embertípus előfutárjai, akikben még viaskodik az indián öserő, a fehér faj elferdült eredményeivel.

Hogy Traven jellemét is megrajzoljuk, elég, ha annyit közlünk, hogy teljesen elszakadva él mindenkitől. Nevét csak gépelve írja alá leveleiben és a kiadások utáni, Mexikóba küldött pénzüsszegeket a fővárosban levő bankokban tartja, amelyekkel ugyancsak gépelt levelek útján érintkezik. Hogy leveleinek valódiságát bizonyítsa, írógépeinek betűin speciális hibák vannak, amelyeket a bank vezetője is ismer. De pénzét, amelyből alig vesz föl valamit, időnként még így is átutaltatja más és más bankokba, hogy mégkevésbé érintkezessenek vele.

Regényei eddig kizárólag Németországban jelentek meg, legtöbb a Gutenberg Bücherei magánkiadásában, amelyet csakis a szakszervezeti tagok kaptak meg illetmény fejében. Eddig tizenegy könyve jelent meg, ugymint az Aranyásók (Der Schatz der Sierra Madre), a Gyapotszedők, A fehér róza, a Halálhajó, Carre.

A Hitler-uralom térfoglalása után Traven közjegyzőileg lefoglaltatta összes, még raktáron levő könyvpéldányait, kiadóját kártalanította és ezzel megszakított minden kapcsolatot eddigi hazájával. Új kiadója Zürichben él, akit nyugtalaní-

tott az a homály, ami Traven személyét körülvette és irt néki levelet, amelyben kérte, hogy küldje el fényképét. A kért fénykép meg is érkezett. Hatalmas csoportfelvétel volt, amelyről vagy harminc marcona aranyásó tekintett a kiadóra. Alatta pedig ez a gépelt aláírás volt: Ezek közül az egyik én vagyok!

Hogy Traven él, az bizonyos. Lehet, hogy mai nevét is felvette. Hogy német és hogy szocialista, az is bizonyos. Angliában nemrég jelent meg, óriási siker mellett, első két regénye, az Egyesült Államokban most van sajtó alatt. Magyarul eddig négy könyve jelent meg a Pantheon kiadásában, az előbb felsorolt regényei közül az első négy. A magyar kiadókkal Salgó Ottó ismertette meg Traven nevét, aki az Aranyásók fordítója is. A másik három könyvét Dormándi László ültette át magyar nyelvre.

Traven összes könyveinek színhelye Mexikó, az egy Halálhajó kivételével. Ebben önhibáján kívülálló okokból, a társadalomtól elszakadt matróz hányódását rajzolja meg az európai civilizáció előítéletei és törvényei között, olyan meggrázó és vakmerően megitt dokumentumokkal, amely hangon eddig csak kevesen irtak. Bátran szemébe meri vágni a mai, társadalmi előítéletektől körülbástyázott államhatalomnak minden fonákságukat és minden aljasságukat. Ma, amikor az ember csak akkor ember, ha erről írások is tanuskodnak, megdöbbenve ismerjük föl e regény egyes epizódjaiban a magunk tragédiáját. Az ókori rabszolgákat és a középkori jobbagyokat uraik és parancsolóik tartották el és ha életük fölött korlátlanul is rendelkeztek, jól tartották őket, hogy annál több hasznát vehessék erejüknek. Ma a társadalom kiveti azt a munkaerőt, aki önhibáján kívül akár testileg, akár lelkileg, vagy társadalmilag megrokkant és ha nem követett el olyan bűnt amiért lecsukhatnák, mint alkalmatlan idegent toloncolják át egyik országból a másik országba, egész Európán keresztül addig, amíg el nem pusztul. Ilyen élő halottak, akiket a társadalom nyilvántartott annak, akik talán sokkal kulturáltabbak és életrevalóbbak, mint a korlátokon belül élő emberek milliói, ilyen halottak ezrével szaladgálnak körülöttünk és véres kökörmel küzdenek sorsukkal, mégis minduntalan odébb lóditják őket. A megnemértett és társadalmon kívülállókra eddig már a Don Quihoten és Slemilen kívül többen irtak az új irodalomban. Hasek Svejkje, Tersánszky Kalkuk Marcija és Ilja Ehrenburg Lasik Roitschwantza is hasonló figurák, mint a Halálhajó Pippipje.

Ez a Pippip is ilyen hazátlan élőhalott lesz, mert lemarad hajójáról, minden igazolvány nélkül és ettől kezdve egy ország sem ismeri el gyermekének, kizárólag azért, mert nincs pénze. Megtudjuk a könyvből, hogy az ember sokszor sajnálhatja, hogy nem papírmáséból készült, mert a védjegyen akkor látni lehetne, hogy hol gyártották. De aki nem rendelke-

na inog, legtöbbször, előzőleg már igen különös társaságokban fordult meg és többször fürdették vérben, mint illatos szappanhabban.

A Karren azokról a taligásokról szól, akik a mexikói végtelen országutakon baktatnak már évszázadok óta, akik még ma is az összekötők az indián falvak és az európai városok között. Ilyen kocsis a főszereplője ennek a regényének is, amely arról szól, hogyan jegyzi el örökre az őserdő azokat a munkásokat magával, akik erdőirtáshoz szerződtek, nagy mahagoni fák termeléséhez. Az őserdő kiméretlen robotja és ezernyi szinompája szövi át ezt a könyvet. A kilátástalan, emertelen robot — semmiért.

A Gyapotszedők is ilyen munkások és kezük munkájának eredményét hiába hordja király, elnök, milliomos vagy fegyenc, hiába hajladoznak kora reggeltől késő estig a trópusi napon, hiába tépi véresre kezüket a gyapot, csak éhbér a fizetésük, vagy még az sem, — munkanélküliség! Az életük nyers és erőszakos, mint ahogy azt a dzsungel kívánja. Aki gyenge, az elpusztul! És a városi tömegszállások elnyűtt szalmaszékjai sem adnak pihenést nekik.

Traven jól ismeri ezt az életet. Több, mint egy évtizede éli ezeknek az embereknek életét, hol mint gyapotszedő, petróleummunkás, aranyásó, taligás, kikötőmunkás, matróz vagy farmer és megfigyeléseit, átéléseit azután regényeiben örökíti meg. A mai nyugtalanvérű, lázadó írók tipusa ő, akiknek írásai dokumentumok, megtörtént események elsősorban és nem regények. A mai életet írja le nekünk, minden szépités nélkül és ezekhez a meglátásokhoz fűzi hozzá szociális elgondolásait. Hogy regényeiben mindenütt csak kizsákmányolást, embertelen hajszát, elnyomatást, képmutatást és a mértéktelen profitot látjuk, az természetes, hiszen Traven a való életet írja meg, ami a felszabadult Mexikóban csak valamivel könnyebb, mint Európában. Az osztálygyűlölet, a dolgozó és a munkátadó közötti határtalan anyagi, erkölcsi és társadalmi űr ott is megvan, mint mindenütt nálunk Európában, amelyen csak egy egészen új alapokra fektetett társadalmi berendezkedés változtathat.

Traven regényei ennek az eszmének az előfutárjai...

1936 FEBRUÁR

KALANGYA

2. SZÁM

Odgovorni urednik: KENDE FRANJA.

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

Felelős szerkesztő: Kende Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai cím: Noviszád, Kralja Petra ulica 30.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia“ könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komiós Márton nyomása, Noviszád.

